

ROYAL ASIATIC SOCIETY
OF
BENGAL

DATE LABEL.

The Book is to be returned on
the date last stamped

13. 5. 50.

॥ मानवश्रौतसूत्रम् ॥

DAS

MĀNAVA-ṢRAUTA-SŪTRA

HERAUSGEGEBEN

VON

Dr. FRIEDRICH KNAUER.

PROFESSOR AN DER ST. WLADIMIR-UNIVERSITÄT ZU KIEW.

BUCH I.

• १ • २ •

ST.-PÉTERSBOURG, 1900.

Commissionnaires de l'Académie Impériale des Sciences:

. Glasounof, M. Eggers & Cie. et C. Ricker
à St.-Petersbourg,
N. Karbasnikof à St.-Petersbourg, Moscou,
Varsovie et Vilna,
N. Oglobline à St.-Petersbourg et Kief,

M. Klukine à Moscou,
E. Raspopoff à Odessa,
N. Kymmel à Riga,
Voss' Sortiment (G. Haessel) à Leipzig.

Prix: 80 Cop. = 2 Mk.

13.126

Imprimé par ordre de l'Académie Impériale des sciences.
Mars 1900. N. Doubrovine, Secrétaire perpétuel.

Sl. № 080583

Imprimerie de l'Académie Impériale des sciences.
Vass.-Ostr., 9 ligne, № 12.

4960 A

HERRN

PROF. DR. LEOPOLD VON SCHROEDER

IN FREUNDSCHAFT UND DANKBARKEIT

GEWIDMET.

BUCH I.

॥ प्राक्सौमः ॥

मैत्रायणीशाखायां मानवश्रौतसूत्रं
प्रियधार्केण क्रावरेण कियवाङ्मये नगरे रुण्यदेशे
संशोधितमोक्षसंवत्सरे
१८९९

VORWORT.

Das erste buch des Manava-Granta-Sutra, das ich hiemit der öffentlichkeit übergebe, umfasst den sog. Praksuma. Zur edition desselben hat mir folgendes material zu gebote gestanden:

a) Vollständige textmanuscripte zum ganzen werk:

- 1) M₂ = Skr. Ms. 48 (cod. Haug 53) der Königl. Hof- und Staatsbibliothek zu München, bl. 268 die seite zu 9 zeilen. Ohne den Grāddhakalpa. Eine von Haug 1863^{1/4} besorgte recht flüchtige copie von dem freilich auch sehr fehlerhaften ms. B.
- 2) B (Baroḍa) = ein mir dank Bühler's einfluss durch H. H. Dhruva zur benutzung vermitteltes manuscript eines Brahmanen in Baroḍa, bl. 163 die seite zu 11—12 zeilen. Ohne den Grāddhakalpa. Datum zum Rajasuya Śaka 1772, zu den darauf folgenden theilen Śaka 1771. Das ganze ms. hat durchweg das gleiche papier und stammt von ein und derselben hand, ist also offenbar 1849/50 A. D. geschrieben worden. Von ihm ist, wie sich schlagend nachweisen lässt, M₂ copirt (cf. Mān. Gr. p. XII ff.). Der Rajasuya ist in B sorgfältig durchcorrigirt; auch sonst ist verbessert worden, aber nicht häufig.
- 3) N (Nāsik) = Ms. der Coll. Bühler unter verschiedenen nummern (cf. ZDMG. 42, 538 ff.), jetzt der Ind. Off. Libr. gehörig, eine von Bühler 1864 besorgte copie von einem in Nasik befindlichen ms. Mit dem Grāddhakalpa (Bühler zieht ihn wie überhaupt die Pariṣiṣṭa zum Mān. Gr.). Die copie — vom Iṣṭikalpa doppelt — ist offenbar genau, die vorlage aber schlecht. Der Praksuma trägt die № 45 und umfasst 48 bl. zu 9 zeilen die seite.

- 4) S = Ms. der Coll. Goldstücker, jetzt der Strassburger Universitätsbibliothek gehörig und hier zusammen mit dem Mān. Gr. nebst comm. als «Mānavakalpasūtra» registrirt, eine von verschiedenen händen her-rührende 1863/4 gut geschriebene copie von — mit ausnahme des Iṣṭikalpa — demselben Nāsik-ms. wie N (cf. Mān. Gr. p. XIV ff.), mit correcturen (zum Prakṣoma theils nach B, theils nach M₁, theils eigen-mächtig und dann wiederholt falsch) und roth markirter accentuation der verse nach Rigvedaart. Mit dem Āradhakalpa, der hier wie in N dem Gr̥hya beigegeben ist. Vom Rājasūya fehlt zufällig fast die ganze zweite hälfte.

Die unterschritten ¹⁾ dieser vier vollständigen mss. lauten zum Prakṣoma einheitlich:

इति मानवसूत्रे प्राक्सोमनामि प्रथमपंचविभागे ऽष्टमो ऽध्यायः ॥ ८ ॥ इति प्राक्सोमः प्रथमविभागः समाप्तः ॥ NS mit dem zusatz: अग्निष्टोमः ॥ २ ॥ इष्टिकल्पः ॥ ३ ॥ वाजपेयः ॥ ४ ॥ चयनः (1) ॥ ५ ॥ एते पंचविभागाः ॥ Am schluss eines Adhyāya gewöhnlich wie in meiner ausgabe.

Analog der gruppierung der mss. des Mān. Gr. dürfen die genannten vier als gruppe A bezeichnet werden. M₂B einer- und NS andererseits präsentiren sich als zwei leicht von einander abweichende redactionen eines unter den einfluss der Āpastambaschule gerathenen typus. Dieser einfluss war freilich beschränkt genug.

b) Specialtextmanuscripte zum Prakṣoma:

- 5) M₁ = Skr. Ms. 45 (cod. Haug 50) der Königl. Hof- und Staatsbibliothek zu München, bl. 46 die seite zu 12—13 zeilen, ein laut Haug's angabe aus Ahmedabad stammendes altes ms. mit der Einl. zum Mān. Gr. § 7a erwähnten vocalschreibweise. Saṃvat 15 (Aera?). Mit sūtrastrichen über der linie, die jedoch im verlauf spärlicher werden und schliesslich ganz aufhören; obschon oft willkürlich und inconsequent ^{gesetzt}, waren sie mir dennoch von nutzen. Im allgemeinen das beste ms., zeigt es doch auch viele flüchtigkeiten, besonders in der zweiten hälfte.

¹⁾ Ich gebe sie hier und im folgenden nur selten verbessert.*

Die unterschrift lautet. श्रीः ॥ मानवमूत्रे ऽष्टमे अध्याये प्रथमः पंचभागः प्राक्सोपाख्यः समाप्तः ॥ श्रीरस्तु ॥ श्रीः ॥ संवत् १५ आषाढादि २१ वर्षे आषाढशुदि २ बुधदिने पुनर्वसुनक्षत्रे ध्रुवनामि योगे ऽधिक मोक्षज्ञातीयशतवाटायामस्वस्थान घटालिखितवानात् याज्ञिकग्राममुत्तम्य याज्ञिकभारद्वाजमुत्तेन याज्ञिकनारायणेनात्मनो ऽनुज्ञानं वा याज्ञिकग्रामधरऽध्यनापऽपठनार्थं लिखितमिदं ॥ श्रीः ॥ शुभं भवतु ॥ लेखकपाठकयोगिगलमस्तु ॥ यज्ञपूज्यप्रसादाद्दीर्घायुर्भवात् ॥ Hier haben wir also weiteres material für die geschichte der Modha-Brahmanen (cf. Mon. Gr. p. XX ff.)

- 6) C = Ms. 626 der Sanskrit College Library in Calcutta (cf. A descriptive Catalogue of Sanskrit Manuscripts in the Library of the Calcutta Sanskrit College by Hrishikesa 'Sastri and 'Siva Chandra Guu, Calcutta 1895; vgl. auch Weber Ind. Stud. V, 15 u. Mon. Gr. p. V), bl. 78 zu 7—10 . den die seite. Samvat 1722 (= 1666 A. D.). Scheint nicht von em und derselben hand zu stammen. Adhy. 1—4 sind flüchtig geschrieben, dafür aber v. a. h. sorgfältig durchgecorrigit; von Adhy. 5 ab ist die copie besser, daher hier weniger correcturen. Auch einige conjecturalversuche sind bemerkbar. Die partie 1, 1, 3, 18 — 1, 5, 1, 24 ist doppelt vertreten. Leider, besonders in der mitte, vielfach ange-dorben. Das ms. ist wahrscheinlich zu feucht gehalten worden, in folge dessen blätter zusammenklebten, bei deren trennung sich kleinere und grössere buchstabencomplexe loslosten und auf die über- oder unterliegende seite bis zu volliger unleserlichkeit übertragen. Solche beschädigte stellen sind gemeint, wenn es in den kritischen noten heisst: fehlt zufällig in C. Mit sutrastrichen am anfang, die vom dritten Adhyaya an immer seltener werden und vom fünften ab so gut wie ganz aufhören. Es geht auf dieselbe gute alte quelle zurück wie M1 und ist diesem, soweit lesbar, gleichwerthig.

Die unterschrift lautet इति मानवमूत्रे प्राक्सोपाख्ये प्रथमप्रभृतिसमानपंचमविभागे ऽष्टमो अध्यायः समाप्तः ॥ श्रीसंवत् १७२२ वर्षे मार्गशिरषादि पंचमोगुरुवासरे लिखितो ऽयं ग्रंथः भट्टश्रीकृदेव-पुत्रपठनार्थं तथापरोपकारार्थं ॥ शुभमस्तु ॥

M1C sind repräsentanten der B-gruppe und zeigen als solche eine ältere, von der Āpastambaschule unbeeinflusste tradition. Ihnen habe ich daher nach möglichkeit den vorzug gegeben.

VORWORT.

c) Commentare zum Prāksoma:

7) Ne == Commentar von Miçra Balakṛṣṇa in drei 1863/4 angefertigten copien von ein und derselben in Nasik befindlichen vorlage:

α) Ms. 47 der Coll. Bühler, jetzt der Ind. Off. Libr. gehörig, bl. 63 die seite zu 9 zeilen.

β) Skr. Ms. 105^a (cod. Haug 161^a) der Münchener Königl. Hof- und Staatsbibliothek, bl. 39 zu 17 zeilen die seite.

γ) Ms. der Coll. Goldstücker als theil des sog. Mānavakalpasūtra (s. o. sub S), jetzt der Strassburger Universitätsbibliothek gehörig, bl. 46 die seite zu 14—15 zeilen.

Cap. 1, 5, 1 — 1, 5, 2, 9 fehlt. Ein recht guter commentar, der aber leider schon bei 1, 6, 3, 1 plötzlich abbricht. Er schliesst sich der A-gruppe an.

Unterschrift zu den einzelnen Adhyāya: इति श्रीमन्मिष्वेखनायसुतमिश्रबालकृतनिर्मितायां मानवसूत्रवृत्तौ प्रथमो (dvitīyo etc) अध्यायः समाप्तः ॥

8) Ge == Prakṣomabhaṣya von Kumara (= Kumārela), ebenfalls in drei copien:

α) Goldstücker's facsimilirtes sog. «Manava-Kalpa-Sutra» = Ms. 17 der Ind. Off. Libr., bl. 121 die seite zu 9 zeilen. Samvat 1643 (= 1587 A. D.).

β) Ms. 46 der Coll. Bühler, jetzt der Ind. Off. Libr. gehörig, bl. 98, eine Bühler'sche copie vom jahre 1864 von einer in Nasik befindlichen vorlage.

γ) Skr. Ms. 105^b (cod. Haug 161^b) der Münchener Königl. Hof- und Staatsbibliothek, bl. 52 die seite zu 17 zeilen. Eine Haug'sche copie vom jahre 1863/4 von derselben vorlage wie die Bühler'sche.

Da die beiden letzteren völlig mit dem ersteren übereinstimmen (cf. auch Bühler ZDMG. 42, 539) und das erstere aus Benares stammt (cf. Mān. Gr. p. XIX), so ist die Nāsikvorlage entweder eine abschrift von Ms. 17 der Ind. Off. Libr., oder beide sind copirt von einer verloren gegangenen Benaresvorlage, die vor 1587 A. D. geschrieben war. Ich habe mich begreiflicherweise nur an Goldstücker's facsimile gehalten. Die unterschrift desselben lautet: प्राक्सो-मभाष्यं संपूर्णं ॥ यंत्रासंख्या २२०० ॥ कुमारिलभाष्यं समाप्तं [zu 1, 4, 8 heisst es: श्रीकुमारकृते कल्प-भाष्ये याज्ञमानं समाप्तं, also neben Kumārela auch Kumāra cf. Mān. Gr. § 4] ॥ संवत् १६४३ प्रवर्त-

माने दक्षिणावने शर्द सती कार्तिकमासे शुक्लपक्षे अष्टमे वाराणसीवास्तव्ये ॥ नाना (d. i. घातिका)
महीधरमुत्तरेवयीकस्य पठनार्थं ॥ ३० कृष्णेन पुस्तकमिदं लिखितम् ॥ लेखकपाठकयोः शुभं भवतु ॥
कल्याणमस्तु ॥

यादृशं पुस्तकं दृष्ट्वा तादृशं लिखितं मया ।

यदि शुद्धमशुद्धं वा मम दोषो न दीयते ॥ (cf. Mān. Gr. p. IX u. XIX).

Gc gehört zur B-gruppe. Es schliesst mit cap. 1, 7, 8, enthält also nicht den Paṇubandha. Sonst fehlen einige kleinere partien, die in den kritischen noten vermerkt sind. Cap. 1, 4, 1 ist in Cloken behandelt, ebenso 1, 4, 2 bloss in drei unvollständigen. 1, 5, 5 wie die meisten darauf folgenden capitel werden nur summarisch und lückenhaft besprochen (weiteres s. Goldstücker, Preface; Weber Ind. Stud. V, 12 ff., und v. Bradke ZDMG. 36, 448 ff.). Gc ist sehr fehlerhaft, häufig ganz aphoristisch und schwer verständlich, und stiftet daher verhältnissmässig wenig nutzen.

d) Hilfsquellen:

- 9) Kc = «Veda-Ritual-Fragmente» aus dem Manava-, Kathaka- und einigen anderen Sutren, gesammelt von A. Weber aus der commentar-literatur zum Katy. Gr. und mir gutigst zur abschrift und benutzung überlassen. Das heft enthält eine reiche anzahl von citaten vorwiegend aus dem Man. Gr., insbesondere dem Praksoma desselben, von denen nur wenige zugleich auch in Weber's Editio aufnahme gefunden haben. Der text der citate hier wie in der Ed. ist dem der mss. gleichwerthig, bringt aber in kritischen fällen leider auch keine besondere hülfe
- 10) Pa = Padarthanukrama zu Pur. II des Man. Gr. (näheres s. Man. Gr. p. V ff.): enthält ein commentar- oder genauer Paddhatistück zu Mān. Gr. 1, 1, 2, 1 — 30 und bringt citate aus dem achten Adhyāya dieses Sūtra.
- 11) P₂ = Paddhati zu Pur. II des Mān. Gr. (näheres s. Mān. Gr. p. V): mit zahlreichen citaten aus dem Mān. Gr.
- 12) P₃ = Paddhati zum Agniṣṭoma des Mān. Gr. mit vielen und oft sehr langen citaten aus dem Praksoma, nach einer für L. v. Schröder besorgten und von ihm mir geschenkten, Maitr. S. p. XLII als MPaddh. II bezeichneten copie von einem ms. des Calcutta Sanskrit College. Es ist das letztere dasselbe ms., das in dem oben sub 6) er-

wählten catalog irrthümlicherweise unter zwei nummern, nämlich № 377 und 378, verzeichnet ist. «Very old» und «generally correct» wird es wohl auch nicht sein, da meine copie von einem schrift-character zeugt, der schwerlich über das 17. jahrhundert zurückreicht, und sie so fehlerhaft ist, dass sie meist nur an der hand der textmanuscripte lesbar wird. Das verhältniss von copie und vorlage ist offenbar das gleiche wie hinsichtlich des Man. Gr. das von P₁ zu seiner vorlage (cf. Man. Gr. p. IV ff.). P₃ hat daher für gewöhnlich nur werth als zugabe zu bekanntem und ist allein nirgends entscheidend. Der urquelle nach gehört es zur B-gruppe.

Colophon meiner copie: इति मैत्रायणीयके ऽभिवादिस्ततोमसंस्थानां पद्धतिः समाप्ता ॥ शुभं भवतु लेखक्या (१) ॥

13) Maitr. Kār. = Maitrayaṇīyā Kārikā zum Mān. Gr. mit häufiger bezugnahme auf das Man. Gr., nach einem mir von Frl. Marie von Bradke aus dem nachlass ihres bruders verehrten ms. (weiteres s. Mān. Gr. p. XXV). Ist einem sammelsurium ähnlicher als einer geschlossenen erklärungschrift, bricht plötzlich ab, ist ausserordentlich fehlerhaft und von geringem nutzen.

14) Ne zum Man. Gr. = Commentar zum Man. Gr. (s. Einl. zu diesem Sūtra), mit spärlichen und für den vorliegenden text belanglosen citaten aus dem Man. Gr.

e) Gedruckte partien des Mān. Gr. in:

Schwab = Das altindische Thieropfer von Dr. Julius Schwab, Erlangen 1886, wo auch das Mān. Gr. mit zahlreichen citaten aus dem achten Adhyāya des Prakṣoma eingehend benutzt wird.

Altindischer Ahnencult von Dr. W. Caland, Leiden 1893, wo als Beilage I der Piṇḍapitryajña Man. Gr. 1, 1, 2 abgedruckt ist.

f) Zu sonstiger orientirung:

Hill. = Das altindische Neu- und Vollmondsopfer von A. Hillebrandt, Jena 1879. In diesem buch ist zwar das Mān. Gr. völlig unberücksichtigt geblieben; wer aber die ersten drei Adhyāya desselben ganz verstehen will, wird diesen trefflichen und gründlichen führer für die Darṣa-pūrṇamāsaopfer so wenig missen können wie den ihm ebenbürtigen führer Schwab's für das Paṇuopfer.

H. = Hillebrandt's correcturnoten (s. w. u.).

An der spitzę eines capitels ist die Maitr. S. citirt nach der überlieferten texteintheilung, sonst aber nach buch, seite und zeile der v. Schröder'schen ausgabe.

Mit verweisungen auf spruchparallelen musste ich in den noten äusserst sparsam sein: einen ersatz dafür findet der leser im spruchverzeichniss, das am ende des ganzen werkes gegeben werden soll. Auch will ich ihm da ein verzeichniss lexicalischer besonderheiten des Man. Gr. nicht vorenthalten.

Zum verständniss des Man. Gr. gibt es keine besseren hülfsmittel als die Maitr. S. und das Āpast. Gr., resp. Katy. Gr., die wir ja in vortrefflichen ausgaben besitzen. Das Āp. Gr. ist so zu sagen der beste commentar zum Mān. Gr. Was beide von einander scheidet, ist, von grosserer ausführlichkeit oder gedrängtheit abgesehen, weniger der inhalt als die sprachform. In textkritischer beziehung wurde man daher dem Man. Gr. gewalt anthun, wollte man bei restitution einer verdorbenen stelle desselben das Āp. Gr. ebenso formell wie inhaltlich entscheiden lassen; vielmehr hat hierbei der grundsatz zu gelten, dass bei der formellen gegensätzlichkeit beider das Man. Gr. sprachlich im allgemeinen gerade im widerspruch zum Āp. Gr. verbessert werden muss, die textform desselben also nur vom eigenen boden aus gestaltet werden darf. Darnach habe ich meine entscheidungen auch in den fällen getroffen, wo die jüngeren mss. mit dem Āp. Gr. übereinstimmen, die älteren aber abweichen: ich gab den letzteren nach möglichkeit den vorzug, annehmend, dass jene, wie ich schon oben bemerkt habe, unter den einfluss der Āpastambaschule, die mit der Manavaschule still rivalisirt, gerathen sind.

Die geschichte der mss. des Man. Gr. ist indicirt durch die geschichte der mss. des Mān. Gr. Ebenso ihre gruppierung. Fast alles, was ich in orthographischer hinsicht über die mss. des Man. Gr. gesagt, gilt auch für die des Mān. Gr. Ebenso sind die Samdhitendenzen in beiden Sutren die gleichen. In der verwandlung eines auslautenden *e* und *as* vor betontem anfangsvocal zu *a* sind die manuscriptgruppen des Man. Gr. in sprüchen, die es mit der MS. gemein hat, weder einige noch jede für sich consequent;

ihr schwanken spiegelt sich in meiner ausgabe wieder, obschon ich bestrebt war, dem sondergesetz der MS. möglichst rechnung zu tragen. Grammatisch begegnen einige eigenthümlichkeiten, die bemerkenswerth sind. Composition und stil unseres Sutra sind einheitlich und originell. Die lexicalische ausbeute, die das Man. Gr. gewährt, ist trotz dem Ap. Gr., das sich uns früher erschlossen und darum das meiste originelle vorweg geliefert hat, immer noch recht bedeutend. Was schliesslich die litterärgeschichtliche stellung unseres Sutra betrifft, so darf man sie kecklich als eine eminente bezeichnen. Meine gedanken hierüber halte ich um so lieber zurück, als wir ja von Garbe eine «detailed investigation of the sources of the Apastamba Sutra and its position among the ritual-books of Ancient India» (Preface zum ersten band seiner Ap. Gr.-ausgabe) zu erwarten haben, wo gewiss auch das Man. Gr. den ihm gebührenden platz erhält. Die soeben aufgezählten punkte finden natürlich nicht alle auf jeden theil des Man. Gr. in gleichem masse anwendung.

In den noten bin ich direct wie indirect vielfach mit kurzen begründungen hervorgetreten, einmal weil dem text weder eine einleitung vorausgeht, noch ein commentar oder eine übersetzung nachfolgt, sodann aber auch weil mir aus der zurückhaltung meiner meinung in den noten zum Män. Gr. von zwei seiten, einer autoritativen privatim und einer nichtautoritativen öffentlich ein gewisser vorwurf gemacht worden ist. Ich hatte mir eingebildet, ich dürfe es machen, wie die meisten thun, also für gewöhnlich bloss anführen, was die mss. bieten, und beim leser den guten glauben voraussetzen, dass ich natürlich nicht ohne strenge textkritische grundsätze im allgemeinen und ohne reifliche überlegung im einzelnen entschieden habe. Diesen glauben fand ich denn auch bei der autoritativen seite wie sonst überall vor, nur nicht in Caland's recension. Nicht als ob der herausgeber stets selber an alles denken könnte und immer im recht sein müsste; auch Caland macht einige zutreffende bemerkungen gegen mich, zu welchen freilich auch das gehört, was ich schon selbst zurechtgestellt hatte, ohne dass es von ihm bemerkt worden wäre. Sonst aber muss ich mich gegen seine textkritischen grundsätze, argumentationsweise, erklärungen und verbesserungsvorschläge durchaus ablehnend verhalten. Ein hauptfehler bei Caland

ist, dass er da, wo es sich um eine edition handelt, textkritik mit textgeschichte verwechselt. Es wird sich ja gelegenheit finden, das unzulängliche seiner behauptungen darzuthun. Hier beim Man. Gr. aber bin ich, soweit es die schranken der noten zulassen, entgegengekommen; vielleicht schützt mich das zugleich vor einigen überflüssigen angriffen und reinigt mich vor Caland, der sogar geständnisse verlangt, vor dem verdacht der verstocktheit.

Von grossem werthe waren mir Hillebrandt's randbemerkungen im correcturbogen zu den von mir angestrichenen stellen. Getragen von den gleichen textkritischen grundsätzen, wie er sie zu hegen scheint, konnte ich mich leichten herzens ihm überall da anschliessen, wo ich in der wahl des besseren selbst schwankte. Das geschah oft genug, ohne dass es jedesmal angeführt werden konnte. Seine bemerkungen schnitten tiefer aber auch da, wo ich schon sicher zu sein glaubte, und so habe ich wiederholt geändert, was sonst in gutem glauben stehen geblieben wäre. Auf conjecturen hat er sich nicht eingelassen: alle correcturen stammen daher von mir, weenschon ich einige davon erst auf grund seiner sachlichen bemerkungen sicherer bilden konnte. Selbstverständlich trage ich allein die verantwortung für alles, sende aber doch nun viel ruhiger meine arbeit in die welt als ich es ohne seine beihülfe hätte thun können. Meinen ehrgeiz nehme ich gern gefangen für den vortheil, den die wissenschaft auf diese nachahmenswerthe weise erhalten hat. Hillebrandt schrieb mi einmal, dass ich eine «schwere aufgabe» habe. Ist sie es schon beim Praksoma, so ist sie es auch beim Agnistoma; aber weit schwerer noch ist sie es fast durchweg bei den darauf folgenden theilen, zu denen bis jetzt nur sehr spärliches, ganz modernes und unsäglich verdorbenes handschriftliches material vorhanden ist. Ueberhaupt scheint auf den Manavas ein grausamer altindischer fluch zu ruhen, der auch dem herausgeber ihrer schriften bedrohlich wird. Daher meine bitte um mithülfe in gewissen punkten, und ich hoffe, herr Prof. Hillebrandt wird mir seinen desbezüglichen beistand auch in zukunft nicht versagen. Möge er einige genugthuung für seine theilnahme in dem überaus warmen danke finden, den ich ihm hiemit in meinem und der wissenschaft namen ausspreche!

Besonderer dank gebührt auch herrn Prof. A. Weber für die selbstlose art, mit der er mir seine mühsam gesammelten «Veda-Ritual-Fragmente» zur verfügung gestellt hat.

Meinem verehrten freunde und ersten Sanskritlehrer herrn Prof. L. v. Schröder verdanke ich die anregung zur herausgabe des Mān. Çr. und das nachhaltige interesse am Sanskrit überhaupt. Die widmung ist daher ein dankesabschlag, der nicht anders denn billig und recht ist.

Meinen öffentlichen dank empfangen auch Frl. Marie von Bradke, die mir aus dem nachlass ihres allzu früh verstorbenen bruders ausser der Maitrayaṇīya Karika auch noch ein ms. der Kapiṣṭhala Samhitā liebenswürdigst verehrt hat.

Dank dem unbekannten Brahmanen in Baroda, der mir sein ms. geliehen hat! Dank auch den Directionen der Münchener Königlichen Hof- und Staatsbibliothek, der Strassburger Universitätsbibliothek und der Calcutta Sanskrit College Library für ihre mir zur benutzung bereitwilligst überlassenen mss.! Die mss. Bühler's, die längst eigenthum der Ind. Off. Libr. geworden sind, haben mir schon zur verfügung gestanden, als sie noch in seinen händen waren.

Vorzüglichster dank endlich gebührt der Hohen Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften zu St. Petersburg, die in alter ausnehmender liberalität den druck meiner ausgabe auf ihre kosten übernommen hat.

F. Knauer.

Kiew,
im Januar 1900.

॥ मानवश्रीतसूत्रम् ॥

॥ धोम् ॥

उत्तरतुपचारो विकारः । १ । यत्ताराणि यज्ञाङ्गानि कर्तुः । २ । चत्वारि चत्वारि कर्माणि प्रसंप-
श्यन्कुर्यादा चतुर्थात्कर्मणाः । ३ । मन्त्रास्तेन कर्मादिं संनिपातयेत् । ४ । आदिनोत्तरस्य पूर्वस्यात्तं वि-
द्यात् । ५ । पक्षीपवोती दक्षिणाचारः प्राङ्माद्यं कर्माणि शुर्वेदेन कुर्यात् । ६ । दर्शपूर्णमासयोर्धर्माः सा-
धारणाः । ७ । निर्देशाद्यवतिष्ठेरन् । ८ । चत्वार ऋत्विजो ऽध्वर्युर्हेता ब्रह्माग्नीध्रः । ९ । अनादेने ऽध्वर्युः
कुर्यात् । १० ।

उपवत्स्वशने भुक्ते गार्हपत्यादाकृयनीयं ज्वलत्तं प्रणयति । ११ ।

देवा गातुविदो गातुं विज्ञा गातुं पशाय विन्दत ।

मनसस्पतिना देवेन वाताग्नयः प्रगुह्यताम् ॥

1 (cf. MS. I, 1, 1. 2; IV, 1, 1. 2; Âp. Çr. 1, 1-5; Hill. p. 1-8): 7) दर्शपूर्णमासं^० alle ausser M1S (cf. auch zu 1, 5, 1, 11. 6, 19). — 11) उपवत्स्वशने (cf. *upavatsyadbhakta* Kauç. u. Vait.) so alle ausser उपवत्स्यदने M1 u. corr. उपवत्स्यदशने C (Nc erklärt *upavatsor açanam*), so alle auch 1, 4, 1, 5 ausser *upavatsathyam açanam* Kc und ausser C im text उपवत्स्यश^० mit der rand-correctur v. a. h. उपवत्स्यदश^०, so alle auch

1, 5, 1, 12 ausser उपवत्स्वनम् M1 u. उपव-
त्स्यशनम् Gc (erklärt durch *upavatsyato 'çanam*), so zweimal von Gc repetirt zu 1, 6, 1, so alle auch 5, 1, 5, so auch Pa und der comm. zum Agniṣṭoma sowie mehrfach der comm. zum 2. n. Gr. [*upa- vatsu* unregelmässig verkürzter desiderativ- stamm? Vgl. nach II. दत्तुं (यत्तु). Zur corr. *upavatsor* C cf. auch Âp. Çr. 4, 2, 4. 3, 11; nach Böhtlingk brieflich fehlerhaft für *upavi-*

इति त्रयित्वा त्रतोयेतस्य शाखामकैति पर्णाशाखौ शमीशाखौ वा प्राचीमुदीची वाकृता बहुश्रवो
बहुपर्णामशुष्काग्रामुषिराम् । १२ ॥ इषे वेति किनति । १३ ॥ उर्जे वेत्तुमार्ष्टि । १४ ॥ सुभूतायेति
सेनमयति । १५ ॥ वायवः स्थेति शाखया वेत्तमानपाकरोति त्रीन्यनुया तून्त्री त्रीन् । १६ ॥ अंपाकृता-
नामेकं शाखया [तून्त्रीम्] उपस्पृशति । १७ ॥ दर्भपिञ्जलैः सह शाखया "देवो वः मविता प्रार्पयत्विति गाः
प्रार्पयति । १८ ॥ आप्यायधमद्वया देवेभ्यो इन्द्राय भागमितीन्द्रयाविनः ॥ महेन्द्रायेति महेन्द्रया-
विनः । १९ ।

शुद्धा अयः सुप्रपाणे पिबन्तीः शतमिन्द्राय शर्दो दुक्ताः ।

रुद्रस्य हेतिः परि यो वृणक्तु ॥

इति व्रजतीरनुगमयते । २० ॥ ध्रुवा अस्मिन्गोपतौ स्यात् बह्वीरिति यजमानस्य गृहानभिर्घावर्तते ।
यजमानं वा प्रेक्षमाणो जपति । २१ ॥ अग्निष्ठे ऽनस्यग्रगारे वा " यजमानस्य यमून्पाकीति प्रत्यग्यौ
शाखामुपकर्षति । २२ ॥ उत्तरतो गार्हपत्यस्य " देवस्य वा सवितुः प्रसव इत्यमिलमादत्ते । २३ ॥ गोष-
दसीति गार्हपत्यमुपतिष्ठते । २४ ॥ उर्वत्तरितं वोकीति व्रजति । २५ ॥ प्रत्युष्टं रत्न इत्याकृत्वनीये निष्ठ-
यति । २६ ॥ प्रेयमगादिति जपति । २७ ॥ प्रागुद्गवाभिप्रव्रज्य बर्हिर्हकैति । २८ ॥ देवानां परिषूतम-
सीति दर्भान्प्रस्तराय परिषुवति । २९ ॥ विजोः स्तुप इति दर्भस्तम्बमभिमृशति । ३० ॥ अतिसृष्टो गवां
भाग इत्येकात्ममत्तिसृजति । ३१ ॥ शेषं प्रस्तराय । ३२ ॥ माधो गोपरि परुस्त मध्यासमिति जपति । ३३ ॥
देवस्य वा सवितुः प्रसव इति विशाखानि प्रति लुनाति सनखं मुष्टिम् । ३४ ॥ पृथिव्याः संपृचस्पाकीति
तृणमत्तर्थाय प्रस्तरं सादयति । ३५ ॥ अकल्माषान्दर्भास्तुनाति प्रभूतानप्रधूनयन् । ३६ ॥ अकिंता ते मा रि-

vatsu; an upavastu so eine v. l. in Ne darf nicht gedacht werden]. — 12) प्राचीमु-दीची so Gc प्रागुदीची d. übr.; वाकृता corr. (zu ahatim cf. bei Hill. p. 5 «Hir. ahinim», das als eine sprachliche verbesserung des ahatim anzusehen ist; वाकृता alle ausser Ne, wo es fehlt (Gc trennt vā hanam und erklärt letzteres durch gatām!); शुषिराम् (kh st. § M1 u. ā. r. C wie sonst M1 öfters)

alle ausser CGc. — 17) [] fehlt in M1CGc. — 22) °ग्र्यागारे M1 und wohl auch Gc; auch C hatte so, dann corr. w. o. — 23) इत्यसील° M1 (wegen asida anderer texte braucht hier nicht ebenso corrigirt zu werden). — 24) °ष्ठते M2B. — 25) उर्वे° M2BNS (in letzterem ३ verschmiert, ebenso sü. 49). — 29) परिषुत° C. — 34) सनखं so alle. — 37) मा रिष° corr. wie auch C a. r., मार्ष° d. mss. wie MS. IV, 3, 11

यमिति अपति । ३७ ॥ अतस्त्वं बर्हिः शतवत्सं विरोक्षेत्यालवानभिमृशति । ३८ ॥ सहस्रवत्सं वि यँ
 रुक्षेमेत्यात्मानं प्रत्यभिमृशति । ३९ ॥ अपुपिता योनिरिति शुल्बं प्रतिधात्यपुग्धातु प्रदत्तिणम् । ४० ॥
 अदित्या रांस्त्रासीति शुल्बमनुलोमं त्रिरनुमार्ष्टि । ४१ ॥ यथालूनममुतो वा " सुसंभते त्वा संभरागोति
 शुल्बे बर्हिस्त्रिः संभरति । ४२ ॥ अपुपिता योनिरिति प्रस्तरम् । ४३ ॥ इन्द्राण्याः संनहनमित्यक्षी
 समापम्य " पूषा ते ग्रन्थिमिति प्रदत्तिणमावेष्टयति । ४४ ॥ स ते मा स्यादिति पश्चात्प्राञ्चमुपकं-
 रति । ४५ ॥

आपस्त्वामश्विनौ त्वामृषयः सप्त मामृजुः ।

बर्हिः सूर्यस्य रश्मिभिरुपसां केतुमारभे ॥

इत्यारभते । ४६ ॥ इन्द्रस्य त्वा बाहुभ्यामुग्यक् इत्युग्यक्ते । ४७ ॥ वृक्षपतेर्गृध्रा कुरावोति गूर्धन्यादधा-
 ति । ४८ ॥ उर्वत्तारित्तं वोक्षीत्येति । ४९ ॥ अदित्यास्त्वा पृष्ठे सादयामीति पश्चादपरस्य सादयति । अग्नौ
 ऽधो वा । ५० ॥ बर्हिर्रसि देवंगममित्युपर्यादधाति । ५१ ॥ समूर्लेर्धमः पालाशं त्वादिर् रौक्षितकं वाष्टाद-
 शदार्धिधमं संनक्षति । त्रैश्व परिधोऽग्नौ यज्ञिगो वृत्तस्तस्य । स्वविष्टो मध्यगो द्वाघोयान्दत्तिणो ऽग्नी-
 यान्द्रुसिष्ठ उत्तरः । ५२ ॥ उपरोधमादधाति । ५३ ॥ ॥ १ ॥

चन्द्रार्धने ऽमावास्यायामिध्मावर्हिः संनक्ष्यापराह्णे पिपडपितृपक्षेन चरति प्राग्दत्तिणाचाराः
 । १ । प्राचीनाववोत्युत्तरतःपश्चाद्दत्तिणाग्नेः सैस्तीर्य पात्राणि प्रयुनक्ति पवित्रं कृत्वातिनगुलूखलं मुसलं
 प्रूर्पमुदङ्कीमायवनं दर्वेर् स्फमेकैकं दत्तिणां दत्तिणम् । २ । दत्तिणतो ऽग्निष्ठमारुह्योदङ्क्यामेकपावित्रम-

(ungenügend motivirte schreibweise). —

38) °वल्लिषं mss. ausser M1Gc u. corr. C. —

39) °वल्लिषा mss. ausser M1C resp. Gc. —

40) °भरते (st. °rabhate) M2B. — 49) उर्ध्व°

NS cf. zu sū. 25. — 51) देवंगमित्यु° mss.

ausser CPs resp. corr. SGe. — 52) रौक्षितकं

M1Gc; zum compos. °dāreidhma so auch 1,

8, 1, 18; 2, 2, 1, 16 vgl. çatamitiratha Mān.

Gr. 1, 7, 12.

2 (cf. MS. I, 10, 3. 19; Âp. Çr. 1,

7-10; Caland, altind. Ahn. p. 209 ff;

O. Donner, Pindapitryajña): 1) °वास्यामि°

M2B. — 2) प्राचीनावोत्यु° NSNe und corr.

aus °vap° C, sonst alle incl. Pa u. Ne zu

Mān Gr. 1, 5, 6 wie oben, vgl. auch 1, 7, 6,

27. 38 prācīnāvavitāni so alle; °लूखलमुसलं

als compos. nach M1PaGc und von letzterem

durch ulūkhalasahitamusalam erklärt; °दे-

को° so M1CPa °दकी° alle übrigen cf. zu sū.

3. 5 u. 33 (nach Pa ist hier udāṅkī = caru-

sthālī, nach Ne udakī = sthālī, nach Gc

= uddharanam bhadrāsruḍākāram); घायवनं

वधाय पूरयिता बिलं निर्माष्टि । ३ । कृष्णाग्निने पश्यवहति । परापावमविवेचयन्सकृत्फलीकहेति । ४ । दत्तिणामावुदङ्कीमधिश्रित्य पवित्रात्तर्हिते ऽय घानीय तण्डुलानोप्य मेतणोऽनं प्रसव्यं पर्यायुव-
ज्जीवतण्डुलं श्रपयति । ५ । घृतेनानुत्पूतेन नवनीतेन वोत्पूतेन शृतमभिघार्य दत्तिणत उद्धांसयति । ६ ।
दत्तिणतःपुरस्तादत्तिणामेस्त्रिषु प्रक्रमेष्टपरिमिते वावकाशे स्थानेन सकृत्परमुद्धत्यावसिञ्चति । ७ ।

अपपन्नसुराः पितृभ्या ये ब्राह्मणि प्रतिमुच्याचरन्ति ।

परापुरो निपुरो ये कृत्यमिष्टानस्मात्प्रणुनोतु लोकात् ॥

इत्यग्निं प्रणयति । ८ । अग्नेणोद्धतमवोत्तिते सादयति । ९ । समूलेष्वन्यानुयस्यम्य त्रिः । कर्षूमग्निं च
प्रसव्यमुद्धावं त्रिः परिस्तीर्य कर्षामुद्धवानास्तृणाति । १० । प्रतिपरिक्रम्य सव्यमन्त्रेकैकमाकृत्यापयनं
वर्चमिदं नमाञ्जनमभ्यञ्जनमूर्णास्तुकमुदकुम्भम् । ११ ॥ इत पितरो मनोज्ञवा आगत पितरो मनोज्ञवा इत्या-
वाहयति । १२ । परिश्रयेद्यद्यादित्यः सकाशे स्यात् । १३ ॥ परेतन पितरः सोम्यास इत्युदकुम्भेनाग्निं
प्रसव्यं त्रिः परिषिञ्चन्पर्वेति । १४ ॥ अथा विष्टेत्येतया निधाय निधाय त्रिरपरिषिञ्चन्प्रतिपर्वेति
। १५ ॥ शुन्धतां पितरः शुन्धतां पितामहाः शुन्धतां प्रपितामहा इति मूलदेशे वर्क्षिषस्त्रीनुदकाञ्जली-

ist in Pa durch *mekṣaṇam* ersetzt, दत्तिणं in
M₂B nur einmal. — ³⁾ °दक्वा° alle incl. Kc
ausser M₁Cp₂P₂ cf. zu sū. 2, 5 u. 33 (hier
ist *udañki* resp. *udaki* nach NcPa wie offen-
bar auch nach Gc = *sruc*), निधाय (st. *ara-*
dhāya) GcPa, निर्माष्टि M₂B. — ⁴⁾ पश्यवहति
so alle; °वेचयन् so alle bezieht sich entweder
etwa auf den Adhvaryu (so nach den *apare*
in Gc), oder auf die patni (so nach unseren
comm. = *vivecanam akurvati* Nc *avive-*
cayanti GcPa); in letzterem fall wäre die
nächstliegende conjectur *arivecam* wie Āçv.
Gr. 2, 6, 7 cf. *arivekam* Āp. Gr. 1, 7, 10. —
⁵⁾ °दक्की° alle ausser M₁Cp₂ cf. zu sū. 2, 3
u. 33 (nach GcPa hier = *sthāli*, *carusthāli*),
पर्यायुव॑ alle ausser GcNc (in letzterem nicht
citirt, aber participial erklärt) cf. zu Mān.

Gr. 2, 2, 3. — ⁶⁾ श्रितम° M₁Pa. — ⁷⁾ °द्वत्या°
M₁zB. — ⁸⁾ प्रणुनोतु corr. wie schon Ca-
land (zur form cf. *pramumoktu* 1, 8, 3, 3°), प्रणु-
नोक्तु d. mss. (der fehler entstand aus क्त = *ttu*
→ später aus missverständniß untergesetz-
tem ञ). — ⁹⁾ °वोत्तिते M₁P₂Gc (von diesem
auch als solche form erklärt; auch C hatte
so, dann corr. w. o.). — ¹⁰⁾ °द्धावन् M₁ °द्धा-
व॑न्त्रिः M₂BNS cf. 1, 7, 6, 19 (*uddhāvam* nach
NcGc abs. = *uddhūyo 'ddhūya*; das weitere
uddhāvān nach ihnen = *uddhananāvaçistān*
cf. *uddhavadarbhān* P₂). — ¹¹⁾ *añjanam*
Nc cf. sū 29, °स्तुकामु° C. — ¹²⁾ निधायं नि-
धायं M₁C wie auch 1, 7, 6, 58; 1, 8, 3, 22
(absol.? Als solches wäre es nur einmal ge-
setzt. Wie oben auch P₂); त्रिपरिषिञ्चन्
M₂B für *trik par°*, in welchem sinne auch

मिन्धति । १६ । मेतणोनीपकृत्य " सोमाय पितृमते स्वधा नम इति ब्रुहोति । १७ ॥ अग्रये कव्यवाकृनाय स्वधा नम इत्यसंज्ञां दक्षिणार्धपूर्वार्ध द्वितीयां कुत्वा मेतणमन्वध्यस्यति कञ्चुकानि पवित्रं च । १८ । दर्व्योद्धत्योद्धवेषु पिण्डान्निदधाति । पितुर्नामसवेतते ये चात्र त्वानु तस्मै ते स्वधेति प्रथमं । पिताम-
कृत्य नाम्ना स्थवीयांसं मध्यमं । प्रपितामकृत्य नाम्ना स्थविष्ठं दक्षिणम् । १९ । द्वयोः परयोर्नामनी गृह्ण-
न्मूलदेशे लेपं निमाष्टि । २० । लुप्यते जीवत्पितुः पिण्डनिधानं जीवत्पितामकृत्य वा । न जीवत्तमतिद-
द्याद्यदि दद्याद्येभ्य एव पिता दद्यात्तेभ्यो दद्यात् । २१ । यदि बन्धुनाम न विदितं " स्वधा पितृभ्यः पृथिवीषद्य इति प्रथमं पिण्डं निदध्यात्स्वधा पितृभ्यो ऽत्तरित्तमद्य इति द्वितीयं " स्वधा पितृभ्यो द्विषद्य इति तृतीयम् । २२ ॥ यात्र पितरः स्वधा तया यूपं मादयधमिति दक्षिणां दिशमन्वीक्षमाणो जपति । २३ ॥ येह पितर ऊर्कस्यै वयं ज्योग्जीवतो भूयस्मेत्युक्तावर्तते । २४ । या तमितोरास्ते दक्षि-
णाग्रिमन्वीक्षमाणः । २५ । व्यूष्मसु पिण्डेष्वमीमदत्त पितर इति प्रतिपर्यावर्तते । २६ । वासस उर्णां दशां वाभ्युक्ष्य पिण्डदेशे निदधाति । २७ । लोमोत्तरवपसप्रिक्त्वा वाससो वा दशमौ तो नो ऽन्यत्पितरो मा योष्टेति निदध्यात् । २८ ॥ घृद्धासावित्यञ्जनस्य प्रतिपिण्डं लेपं निमाष्टीभ्यृद्धासावित्यभ्यञ्जनस्य । २९ ॥ मार्जयतां पितरो मार्जयतां पितामहा मार्जयतां प्रपितामहा इति प्रतिपिण्डं त्रीनुदकाञ्जलीविन-
यति । ३० ।

Nc erklärt cf. aber auch 1, 7, 6, 53 u. MS I, 159, 8. 11 (Pa wie oben; in Gc unerwähnt). — 18) कञ्चुकानि M1Pa कञ्चुकानि C — 19) ये च त्वानु Kc. — 20) द्वयोर्परयो M2BNKcNc (auch S hatte so, dann corr. w. o.). — 21) वा Kc auch vor *jīvatpītamahasya*; *yadi dadyud* fehlt in Kc zu Kāty. Cr. 4, 1, 12, aber nicht zu ib. sū. 27. — 22) विदित M2BNS विद्यात् Kc (विदित: M1 verschrieben für विदित), पृथिवीषद्य mss. ausser M1; *prathamam* bis *diviṣadbhya itī* fehlt in M2B — 24) येह so P2 cf. Caland, येह d. übr. ausser एह Nc; ऊर्कस्यै so C corr. aus ऊर्गतस्यै cf. ऊर्कतस्यै M1, उर्ग NS दुर्ग M2B. — 26) व्यूष्मसु P2, प्रपर्या M2B. — 27) वासस उर्णां दशां वा so alle incl. P2 cf.

auch MS. I, 159, 5 (auch B, daher उर्णा M2 blosser copierfehler; दशा Kc citatfehler, ebenso वास Hemādri p. 1465 wie *uttara-vayasi*; Nc citirt वासस, erklärt es aber falsch als acc. *rastram* cf. Hemādri; nach Gc *vā-sasah* = *kambalat potikader va*). — 28) वास-सो वा दशाम् so M1GcPa वाससो दशां वा Nc wie Hemādri वासोदशां वा d. übr. (in C so corr. aus *rāsaso daṣam va*); योष्टेति corr. nach Hemādri l. c. vgl. Caland p. 177, योष्टेति (geschr. योष्टेति) P2 zweimal, योष्टेति M1 योष्टेति d. übr. (२ aus १ etc.: der fehler ist rein graphisch entstanden). — 29) त्यं-जनस्य so alle incl. P2 zweimal (*añjana* hier st. *añj* sū. 11 wegen *añkṣra* cf. dagegen

आधत्त पितरो गर्भं कुमारं पुंकारस्रजम् ।

यथा पुमान्भवेदिकृ तथा कृणुतोष्मयाः ॥

इति मध्यमं पिण्डं पत्नी प्राप्नोयात् । ३१ । अमावितरावादध्याद्वाह्मणो वा भतपेदप्सु वा गमयेत् । ३२ ।
उह्वाननुप्रकृत्य " वीरं नो दत्त पितर इत्युदङ्कीमवन्निघ्नेत् । ३३ । अथ उपस्पृश्य " नमो वः पितर इति
नमस्करोति । ३४ ॥ एषा पुष्पाकं पितर इति दिशमनुदिशति ॥ इमा अस्माकमितितीतराः । ३५ ॥ जीवा
वो जीवन्त इह सन्तः स्यमेति जपति । ३६ ॥ परेतन पितरः सोम्यास इति प्रवाक्यति । ३७ ॥ प्रजापते न
त्वदित्येतपोपोतिष्ठति । ३८ ॥ अन्नममोमदत्तेति पुनरेति । ३९ । मनस्वतोर्नपमैरे तमयेत्येतया गार्हप-
त्यमुपतिष्ठते । ४० । अभ्युक्ष्य पात्राणि द्वे द्वे प्रतिपरिहृति । ४१ । अग्न्यनाहिताग्निना कार्यः
। ४२ । ॥ २ ॥

वेदं करोति वत्सजुं । प्रसव्यमावेद्या तूलेदन्तिणोत्तरिणम् । तूलेयुं शुल्बं प्रतिनिधाय त्रिरावेष्ट्य
सैन्यतयुत्तरमुत्तरं प्रदन्तिणम् । १ । प्रदेशमात्रे शुल्बात्पारिवास्यात्कारे मूलानि गमयति । तूलानि निद-
धाति । २ वेदं कृत्वा वेदिं करोति पूर्वैर्युरमावास्यायामोत्तरस्मात्परिगृह्णात् । ३ । अन्नर्वेदि शाखायाः
पलाशानि विशात्य मूलतः परिवास्य तस्यान्नर्वेदि न्यस्येत् । ४ । उपवेशं च कुर्यात्तेन च कपलान्युपद-
धाति । ५ । दर्भमयं पवित्रं त्रिगुणारज्जुं शाखायामनुलोममवमृतेद्वन्धिमकुर्वन् । ६ ।

एता आचरन्तीर्मधुमदुकानाः प्रजावरीर्यशमे विचित्रयाः ।

बह्वीर्भवन्तीरुपजायमाना इह व इन्द्रो रमयतु गावः ॥

Âp. Çr. 1. 9, 15 *ānksra* — *ānj°*), निर्माष्टि
M₂B. — 31) मध्यमपिण्डं KcP₂ — 32) अमास्त°
M₁C (cf. Mān. Gr. Eūl. § 8b: ein solcher
Sapdhi pflegt nur in ved. partien vorzukom-
men), ब्राह्मणो ऽधिभवेद् Kc. — 33) °प्रकृत्य
so alle, दत्त fehlt in M₁, °दत्तो° mss. incl.
Nc ausser M₁C cf. zu sū. 2. 3 u. 5 (nicht ci-
tirt in Gc; in P₂ durch *sthūti* ersetzt und
nach Nc = *carusthāti*). — 35) वेदतानित्ये°
(st. °नोत्ये°) mss. ausser M₁CP₂ (d. h. sie ci-

tiren *etoni* MS. II, 72, 4 mit), °पतिष्ठति mss.
ausser M₁C resp. umschreibend P₂Nc (letz-
terer citirt bloss षति, erklärt aber *tasmāt*
sthūnāt; Gc schweigt).

3 (cf. MS. I, 1, 3; IV, 1, 3; Âp. Çr.
1, 6. 11-14; Hill. p. 9-15); 2) वा M₁ nach
uthare. — 4) न्यसेत् alle ausser C. — 5) च
nach *tena* fehlt in M₁. — 6) °रज्जु corr. °रज्जुः
alle incl. Kc (in den comm. jedoch als acc.
erklärt, nach Nc = *triguṇarājjuṣadṛṣam*

इहो मो महेन्द्रो रमयतु गात्र इत्यापतीरनुमन्त्रयते । ७ । यथावैतां रात्रौ यज्ञमाज्ञो ऽग्निकोत्रं ब्रुहोति ।
तस्याः पिण्डं निदध्यात् । ८ । परिस्तृणाति पूर्वमग्निमपरी च । ९ । उत्तरतो गार्हपत्यस्य सैस्तीर्णो द्वे द्वे
प्रपुनक्ति कुम्भ्यौ शाखापवित्रं निदाने दोहनं प्रोक्षणीम् । १० । बर्हिषः पवित्रे कुरुते प्रादेशमात्रे समे
ऽप्रक्षिप्तप्राप्ते । ११ ॥ ओषध्या वैज्ञत्रे स्थ इति क्तिन्ति । १२ ॥ विज्ञोर्मनसा पूते स्थ इत्यद्विस्त्रिरनुमा-
र्ष्टि । १३ । अयः सुच्यासिद्योत्तानी पाणी कृत्वाङ्गुष्ठेनोपमध्यमया चादाय " देवो वः सवितोत्पुनावित्वे-
तया पक्वो ऽय उत्पुनाति । १४ ॥ शुन्धधमिति पात्राणि प्रोक्षति । १५ । दोहनं निदाने गोडुके प्रदापोप-
सृष्टां मे प्रब्रूताद्विह्वारं च गां चोपसृष्टामन्तरेण मा संचारिषुरिति ब्रूयात् । १६ ॥ उपसृजामीत्युक्ते " पो-
षाय वेति वत्समवसृज्यमानमनुमन्त्रयते ।

अपह्ना वः प्रजया सैमन्त्रामि रायस्योपेण बङ्गुला भवन्तीः ।

इति संगक्ष्मानाम् ॥ अदित्या राज्ञासीति निदीपमानाम् । १७ ॥ उपसोदामीत्युक्ते

ऊर्जं पयः पिन्वमाना घृतं च जीवा जीवन्तीरूप वः सदेम ॥

इति जपति । १८ ॥ वसूनां पवित्रमसीति शाखापवित्रमादत्ते ॥ अौरमि पृथिव्यसोत्युखाम् । १९ ॥ मात-
रिश्मनो धर्म इत्यधिश्रयति । पवित्रमवदधाति । २० । अन्वारभ्य वाचं पक्वति । २१ । प्राक्सायं पवित्र-
मादधाति । तिर्यक्प्रातः । २२ ।

उत्सं दुरुक्ति कलशं चतुर्बिलमिडां धेनुं मधुमत्तौ स्वस्तये ।

तदिन्द्राग्नी पिन्वतां सूनृतावत्तयज्ञमानममृतत्वे दधातु ॥

इति धाराघोषे जपति । २३ । दुग्धानपति कुम्भ्याम् । २४ ॥ यौश्मे पशं पृथिवी च संडुहतां धाता सो-
मेन सृष्ट्वातेन वायुर्यज्ञमानाय इविणं दधात्वित्यासिध्यमाने जपति । २५ ॥ कामधुत इति पृक्ति ॥
अमूमितीतरः । २६ ॥ सा विश्वायुरस्वसाविति गोर्नाम गृह्णाति " सा विश्वभूरिति द्वितीयस्यां " सा वि-

cf. sū. 1 *ratsajñum*), °वसज्ञ (st. °*vasrjed*)
Kc. — 7) प्रजावतीर्य° M₂B. — 11) समे अ-
क्षिप्त° Kc cf. zu 1, 5, 3, 1 (zum obigen im Man.
Gr. gewöhnlichen Sandhi cf. auch Man. Gr.
Einl. § 8c²). — 12) ओषध्या C corr. — 14) Von
hier ab bis 1, 2, 2, 1 fehlt in Ge. — 16) Zur
ca-losen Verbindung *doh²am nidane* s. zu

1, 2, 1, 18; च vor *gām* fehlt in M₂B (°ह्यारप
N offenbar für °ह्यार च wie in S corr. ist),
संचारिषुरिति schreibt M₁. — 18) वः सदेम corr.
वत्सदेम d. mss. (für वत्सदेम so, wie
es scheint, C). — 22) अवदधाति Nc (wohl
nur die erklärungs-, nicht die textform). —
26) अमूमि° corr. अमूमि° alle. — 31) सर्वासु

अकर्मोति तृतीयस्याम् ॥ २७ ॥ समानं दोहनम् ॥ २८ ॥ तिसृषु दुग्धासु ॥ बहु दुग्धीन्द्राय देवेभ्यो क्वि-
रिति त्रिरुक्ता वाचं त्रिसृजते ॥ महेन्द्रायोति वा ॥ २९ ॥ त्रिसृष्टवागनन्वारभ्य तूक्ष्णीमुत्तरास्तिस्रो दोह-
यति ॥ ३० ॥ ऊतः स्तोक इति [सर्वासु] दुग्धासु जपति ॥ ३१ ॥

संपृच्छधमृतावरीवर्मिणा मधुमत्तमाः ।

पृच्छतीः पयसा पयो मन्द्रा धनस्य सातये ॥

इति दोहनसंज्ञानं कुम्भ्यामानयति ॥ ३२ ॥ दूह गा दूह गोपतिं मा वो यज्ञपती रिषदित्युद्गवासयति
वर्त्म कुर्वन् ॥ ३३ ॥ शीतोभूतमग्निकोत्रोच्छेपेण दध्नेन्द्राय त्वा भार्गो सोमेनातनच्छीत्यातनक्ति ॥ महेन्द्राये-
ति वा ॥ ३४ ॥ अदस्तमसि विज्ञये वेति यवाग्न्याः पिण्डमवदधाति ॥ ३५ ॥ त्रिजो कृष्यै रतस्वेत्युपर्या-
दधाति ॥ ३६ ॥ आयो जगृतेति सोदकेनापिदधाति दारुपात्रेणायस्वात्रेण वा । यदि मृन्मयं स्यात्तृणं दारु
वातर्द्ध्यात् ॥ ३७ ॥ प्रातर्दोहाय वत्सानपाकरोति ॥ ३८ ॥ उपसर्जनप्रभृति समानगोदासनात् ॥ ३९ ॥ गार्ह-
पत्ये कृष्यैषि अययति । आकृष्यनीये नुहोति ॥ ४० ॥ नाग्निभ्यो व्यावर्तेत । अविपरिहरन्कुर्यात् ॥ ४१ ॥
श्रुत्वर्थे प्रदत्तिणं श्रुत्वै रज्ज्वर्थे प्रदत्तिणा रज्जुः ॥ ४२ ॥ प्रोक्षणमुत्पवनं संमार्जनमिति त्रिः ॥ ४३ ॥ दर्भः
कुर्याद्विकारिकाणि वैकारिकाणि ॥ ४४ ॥ ॥ ३ ॥

॥ इति मानवसूत्रे प्राकसोमे प्रथमोऽध्यायः ॥

fehlt in M1C (in S v. a. h. nach sü. 29 in
tiseru corrigirt). — ³²⁾ मेन्द्रा mss. ausser C.
— ³³⁾ गोपतिं मा corr. गोपतिर्मा d mss., रि-
षमि° mss. ausser M1 (alle schreiben r's st

ris). — ³⁷⁾ दारु Kc (falsch wie zu Kāty. Cr.
4, 2, 34), ³⁸⁾ र्द्ध्यात् M2B.

Ueber die Adhyāya-unterschriften s. im
Vorwort.

शोभते पश्चाद्वार्कपत्यस्योदीच उद्धूय सैस्तृणाति । १ । संततामूलपरात्रिं स्तृणाति दन्तिणेन वि-
 कार्माकृवनीयस्य पूर्वार्धाद्वितीयामुत्तरेण विहारम् । अयेणाकृवनीयं दन्तिणैरुत्तरानवस्तृणाति । २ ।
 दन्तिणा वेद्यंसाद्वक्षणे सैस्तृणात्यपरं यज्ञमानाय । पश्चार्धं पठ्ये । ३ । उत्तरतः सैस्तृणादन्तिणा पवित्रच-
 मसस्फकपालाग्निकोत्रकृवणीप्रूर्यकृत्नाग्निशम्योलूखलमुसलदण्डपलवेदकुटस्तुवबुद्धपभृद्वाप्राशित्र-
 कृणोडापात्र्याव्यधानपात्रोसंवपनपात्रीः प्रतात्य सैस्तोर्णे दे दे प्रयुनक्ति । कुटर्वत्तान्यपराणि । ४ ।
 खादिरं स्फम्रुवं । पालाशी बुद्धराष्ट्रधुपभृदैकङ्कती धुवा । ५ । मूलतो ऽरत्निमात्रदण्डाः पाणितलमा-
 त्रपुष्करास्वचोबिला द्यङ्गुलखाताश्चतुर्दुलोच्छ्रयाः । प्रदेशमात्राणि प्रस्रवणानि । [सर्वा ऋत्निमात्रा
 वा] । ६ । स्फो भृष्टिलः । वरणस्य शम्या । ७ ॥ वेषाय वामिति पाणो प्रतात्य चमसेनायः प्रणयति ।
 काँस्येन ब्रह्मवर्चसकामस्य । गोदोकृनेन पशुकामस्य । मार्तिकेन पुष्टिकामस्य प्रतिष्ठाकामस्य वा । ८ ॥
 वानस्पत्यो ऽसीति चमसमादते " वार्कस्पत्यमसीति काँस्यं " पार्थिवमसीति मार्तिकं च । ९ ॥ देवेभ्यः
 शुन्धस्वेति चमसं प्रतालयति " देवेभ्यः शुम्भस्वेति काँस्यं मार्तिकं च । १० । उत्तरतो गार्कपत्यस्य
 पवित्रवति

यदो रेवती रेवत्यं यदो कृविष्या कृविष्यम् ।

यद्मो घोषो यच्च नृणां तं व ऊर्मि मधुमत्तम् ॥ देवयज्यायि जुष्टं गृह्णामीत्युपबिलं चमसं पूर-

1 (cf. MS. I, 1, 4-5; IV, 1, 4-5; Âp. Cr. 1, 15-18; Hill. p. 15-26): 2) °नीयस्यापूर्वा-
 र्धा° mss. ausser M1. — 4) संयवनपात्रो Kc. —
 6) °कृयाः alle ausser M1 u. mehrfach P2,
 [] fehlt in M1C (man beachte die nachhinkende

stellung). — 7) *sphyo bhr̥stīlāḥ* so alle steht
 nach Ne nicht hier, sondern su. 5 zwischen
sphyasrutam und *palāḍi*. — 8) पुष्टिकामस्य fehlt
 in M1 sowie प्रतिष्ठाकामस्य वा in C (zufällig-
 keiten?). — 9) च ist satzverbindend oder zufäl-

पति । ११ ॥ देवीराप इत्यपो ऽभिमतपते । १२ ॥ ब्रह्मन्नपः प्रणोष्यामि ॥ यज्ञमान वाचं यक्षेत्युक्त्वा वाचं
 "यक्षति । १३ ॥ को वः प्रणयति स वः प्रणयतु ॥ कस्मै वः प्रणयति तस्मै वः प्रणयतु ॥ बृहस्पतिर्वः
 प्रणयस्विति मनसा प्रणयति । १४ । स्फामुपयामं कृत्वा समं प्राणैर्धारयमाणः " को वो युनक्ति स वो
 युनक्तु ॥ कस्मै वो युनक्ति तस्मै वो युनक्तु ॥ बृहस्पतिर्वो युनक्ति युनक्ति । १५ ॥ विश्वेभ्यः कामेभ्यो
 देवयज्यायै प्रोतिताः स्येत्युत्तरतः पूर्वस्य सादयति । १६ । उत्पराज्यावस्तृणाति । १७ ॥ यज्ञमाने प्राणा-
 पानौ दधामीत्यादाय पवित्रे यथायतनं स्फां पवित्रं निधाय " संसीदतां देवीर्विश इति पात्राणि संसा-
 दयति । १८ । संततामुल्पराजिमपरस्मादध्या पूर्वस्माच्चैत्रस्य संततिरमि यज्ञस्य वा संतत्यै स्तृणामीति
 स्तृणाति । १९ ॥ वानस्पत्यासीति सुचमादत्ते ॥ वर्षवृद्धमसीति श्रूयम् । २० ॥ उर्वतरित्तं वोहीति व्रज-
 ति । २१ ॥ प्रत्युष्टै रतः [प्रत्युष्टारातिः] इत्याह्वनये निष्ठयति । २२ । दन्तिणनः पश्चादपरस्याग्निष्ठा-
 त्तिर्वपति । पात्र्या वा स्फामुपकृष्यानोमन्त्रास्तु जपेत् । २३ ॥ धूरीसीति धुरमग्निमृशत्युत्तरां च । २४ । उद-
 ङुतिकम्य " देवानामसि वक्रितममित्युत्तरामीषामारभ्य जपति । २५ ॥ विष्णोः क्रमो ऽसीति दन्तिणं
 चक्रे पादमादधाति । २६ ॥ घक्रुतमसि हविर्धानमित्याराहति । २७ ॥ उरू वातापेत्यवसारयति । २८ ॥
 मित्रस्य वज्रनुषा प्रेत इति हविष्यान्प्रेतते त्रीहीन्यवान्वा । २९ । श्रूयं सुचमाधाय सुचि पवित्रे
 [निधाय] " यज्ञमान हविर्निर्वप्यामीत्युक्त्वा हविर्निर्वपति ॥ घम इति प्रवसतः । ३० ॥ देवस्य वः

ligaussü. 10hineingerathen. — 11) पवित्रवति..
 चमसं ungelenke construction für etwa *pavi-
 travati camasa asiñcan pūrayati* cf. 1, 2, 3,
 25. — 12) देवीरापोमे इत्य° mss. ausser M1C
 (d. h. sie citiren *agre* von *agreguto* mit). —
 13) यज्ञमानं M1. — 18) स्फां पवित्रं so alle
 würde man in *स्फापवित्रं* corrigiren, zumal
 collective Dvandvaneutra singularis im Mān.
 Gr. beliebt sind, wenn sich nicht *ca*-lose ver-
 bindung statt der Dvandvaform bei unmittel-
 bar zusammengehörigen dingen im Mān. Gr.
 als eine originelle spracherscheinung constati-
 tiren liesse cf. 1, 1, 3, 16; 1, 2, 1, 33; 1, 4, 1, 6;
 1, 7, 4, 34; 1, 8, 2, 5, 3, 18 (u. a. cf. auch zu 1, 8,
 2, 24; 2, 1, 3, 28; 2, 4, 1, 11. — 19) परस्मादर्धादा
 M1 (aber *opara* ist = *gārhapatya*, *pūrva*

= *āhavanīya*). — 22) [] fehlt in M1C wie in
 allen 1, 1, 1, 26 (d. h. pflegt nicht mit citirt
 zu werden). — 23) ऽग्निष्ठस्यनिर्व° P3; पात्र्या
 mss. incl. Kc ausser M1CP2 resp. corr. 3 cf.
 Âp. Gr. 1, 18, 7; °कृष्यातो° Kc. — 24) वा (st.
 ca) Nc (wohl unter einfluss von Âp. Gr. 1, 17, 6,
 worauf er sich beruft; vgl. aber hiezu auch
 den dortigen comm.). — 26) Nc liest दन्तिण-
 चक्रे दन्तिणं पादमादधाति cf. Âp. Gr. 1, 17,
 8, sagt aber, dass einige w. o. lesen (zur
 wortstellung des nachdrucks wegen cf. auch
 1, 3, 3, 1. 25 u. a. und Mān. Gr. 1, 11, 5
 u. a.). — 27) °रोहयति M1NS (in letzterem
 aus °*rohati*, wie auch P2 hat, corr. cf. aber
 auch *avarohati* so alle sū. 37. — 30) सुचमा-
 धाय corr. cf. Hill. p. 28 ff. anm. 4 u. 3, °मा-

सवितुः प्रसव इत्यग्निकोत्ररूपण्यं क्विष्यान्मुष्टिना त्रिरावर्तति । तूष्णीं चतुर्थम् । ३१ । एवं द्वितीय-
 मीषोमीषं पौर्णमास्यामिन्द्रात्ममावास्यायामसंनयतः । ३२ । संनयत इन्द्रं वा । संनयत इन्द्रं महेन्द्रमेकैषाम् ।
 इन्द्रं यजेत बुभूषन् । ३३ । सोमयाजिनां महेन्द्रो देवता । सोमयाजिनां गतश्रोतृर्वा गौतमो भारद्वाजस्ते
 महेन्द्रं यजेरन् । ३४ । अथेतरे सवत्सरमिन्द्रमिष्ट्याग्रे व्रतपतये ऽष्टाकपालं निरूप्य ते महेन्द्रं यजेरन्
 । ३५ ॥ इदं देवानामिति निरुत्तानभिपृशति ॥ इदमु नः सहेति शेषान्यतो ऽधि निर्वपति । ३६ ॥ दैकृतां
 दुर्गा इत्यवरोकति । ३७ ॥ स्वाहा आवापृथिवीभ्यामिति व्रपति । ३८ ॥ निर्वहणस्य पाशादिति निः-
 सर्पति । ३९ ॥ स्वरभिव्यक्शमित्यभिधीतते ऽग्निमादित्यं वा । ४० ॥ उर्वत्सरित् वोकृत्येति । ४१ ॥
 अदित्या व उपस्थे सादयामोति पश्चादपरस्य सादयति । ४२ । ॥ १ ॥

अग्निर्मृष्टायामासिच्य " विज्ञोर्ननसा पूते स्थ इतिप्रभृतिभिर्व्याख्यातमुत्पवनम् । १ । उत्पूयामग्रे
 वो बुष्टान्प्रोत्तामीति यथादेवत्तं क्विष्यान्प्रोत्तयनभिप्रोत्तन्नपरम् । २ ॥ अग्रे कृत्वं रत्नस्वेत्यपेणापरं
 क्विष्यानुपसादयति । ३ ॥ यद्वा ऽगृह इति पात्राणि प्रोत्तति । ४ । उत्तानानि पर्यावृत्य प्रोत्तय पूर्वाणि
 प्रतिपर्यावृत्यासंचरे सुचं निधायौदित्यास्त्वगसोति कृत्ताजिनमादत्ते घोवातः । ५ ॥ अथधूतं रत्न इत्युद-
 क्शसनमुत्करे त्रिवधूनोति । ६ ॥ अदित्यास्त्वगसोति पश्चादुत्करस्यास्तृणाति प्रत्यग्गोवमुत्तरलो-

दाय d. mss. (fehlt zufällig in C); [] fehlt
 in M1C (Nc schweigt; cf. Âp. Çr. 1, 17,
 10), अग्रय M1; प्रवसतः so NSCNc प्रवपतः
 M1 प्रसवतः M2B u. Nc v. l. [letzteres
 wohl auch für *pravasatah*; wer so liest,
 muss auch *agne* lesen und das ganze
 wie Nc erklären: *pravasato yajamanasya
 grhe yajamane 'ti padasthane agne iti padam
 vadet*. Dürfte man, zugleich nach der regel,
 dass gewöhnliches aus ungewöhnlichem zu
 entstehen pflegt, nicht umgekehrt, die lesart
 von M1 vorziehen, falls sie den sinn hat: er
 sage «dem Agni», wenn er beim herausnehmen
 zufällig etwas verschüttet, womit vergleich-
 bar «einem wirklichen Wesen, nicht einem
 Unhold» Hill. p. 25?]. — 33) Zu *indrain ma-*

hendram sc. *ca* s. zu sū. 18 u. vgl. sū. 35;
 बुभूषन् so Nc °षत् d. mss. — 35) निरूप्य
 mss. incl. Kc ausser M1C. — 40) स्वरभिव्य°
 d. mss. falschlich für °व्य°; °कशमि° so C
 °कश्यमि° M1 °त्तमि° d. abr. cf. MS. I, 3, 6.

2 (cf. MS. I, 1, 6-7; IV, 1, 6-7; Âp.
 Çr. 1, 19-21; Hill. p. 26-38): 1) cf. 1, 1, 3,
 13 ff.; अग्निर्मृष्टायामप आसिच्य Kc. — 2) (hier
 setzt auch Gc wieder ein) यथादेवत्तं so M1C
 wie sonst zuweilen alle, यथादे° d. abr.; °प्रो-
 तन्नपरम् M2B. — 3) घोवातः C. — 4) उदकश-
 सनम् corr. cf. *bahistādvigasanam* Âp. Çr. 1,
 19, 3 und die die ursprüngliche lesart ver-
 rathende erklärungs Gc: *yathā 'vadhuyamā-
 nasya udiçim prati mānso bhavati*, उदकश-
 सनम् (in Gc verschrieben)° alle (nach Nc:

मम् । ७ । प्रतीची भसदं प्रत्यस्यति । ८ । न रिक्तमवसृजति । ९ ॥ पृथुपावासीत्युलूखलमादधाति । १० ॥ अग्नेर्गिह्वासीति हविष्यान्मुष्टिना त्रिरावपति । तूष्णीं चतुर्थम् । ११ ॥ बृहद्वासीति मुसलमादत्ते । १२ । हविष्कृता त्रिरवघ्नन्नाह्वयति । १३ । वाचं विमृजते । पञ्चमानश । १४ ॥ हविष्कृदेकीति ब्राह्मणस्य " हविष्कृदागकीति राजन्यस्य " हविष्कृदाहवेति वैश्यस्य । १५ । पत्यवकृति पितृष्टिं च । १६ । आग्नीधो दृषडुपलं समाकृति ॥ कुटूरसीत्यश्मानमदत्ते ॥ इषमावदेति पूर्वार्धम् " ऊर्ध्मावदेति पश्चार्धम् " रायस्योषमावदेत्युपलामेवं नवकत्वः संपातयति । १७ । ज्ञातनुषेषु " वर्षवृद्धमसीति पुरस्तात्प्रत्यक्शूर्पमुकोक्ति । १८ ॥ प्रति त्वा वर्षवृद्धं वेत्तित्युद्वपति । १९ ॥ परापूर्तं रत्न इत्युत्करे निष्पुनाति । २० ॥ प्रविद्धो रत्नसां भाग इति तुषान्प्रविध्यते । २१ । पुरोडाशकपाले तुषानोप्येदमहं रत्नो ऽवबाध इमहं रत्नो ऽधमं तमो नयामोत्यधस्तात्कृज्जानिनस्योपवपति । २२ ॥ वायुर्व इष उर्वे विविनक्तिति विविनक्ति । २३ ॥ देवेभ्यः शुन्धधमिति त्रिः फलो करोति । २४ । आदानात्प्रभृति कृज्जानिनस्य समानमा स्तरणात् । न भसदं प्रत्यस्यति । न रिक्तमवसृजति । २५ ॥ धिषणासि पार्वतीति कृज्जानिने दृषदमादधाति । [न रिक्तमवसृजति] ॥ धिषणासि पार्वती प्रति त्वा पार्वती वेत्तिति दृषद्युपलाम् [आदधाति] । २६ ॥ अदित्याः स्कम्भो ऽसीत्युदकशीर्ज्जीं शम्यां पश्चादुपकर्षति । २७ ॥ धान्यमसि धिनुकि देवानिति त्रिरधिषति । २८ ॥ प्राणाय त्वेति प्राचोमुपलां प्रोक्ति ॥ अघानाय त्वेति प्रतीचीं प्रतिकर्षति ॥ व्यानाय त्वेति मध्यदेशे व्यग्रगृह्णाति । २९ ॥ दीर्घाननु प्रसृतिमिति संततं प्राञ्चं दीर्घं पितृष्टि । ३० ॥ नित्रस्य वञ्चतुषावेत्त इति पिष्टान्यवेत्तते । ३१ ॥ देवो वः सविता हिरण्यपाणिरुपगृह्णात्विति पिष्टान्यवशीर्यमाणान्यनुमन्त्रयते । ३२ ॥ घणूनि कुरुतादिति प्रेष्यति । ३३ ॥ धृष्टिरसीत्युपवेषमादत्ते । ३४ । ॥ २ ॥

tathā 'vadhūnanān vidheyam yathā grāsano
vāyur udag gachan na dakṣiṇādu; als
zweite erklärung gibt er wortlich = Ge);
°वधुनोति alle ausser M1C (nicht citirt in
Ge). — 13) हविष्कृता corr. (cf. Katy. Cr. 2,
4, 9) °कृदा d. mss. (hervorgerufen durch
sti. 15). — 17) upalām so alle ausser °lam
P2 braucht etwa im hinblick auf Âp. Cr.
1, 20, 3 nicht fehlerhaft zu sein; संपात-
यति P2 auch gut, संपादयति C als neben-

correctur v. a. h. offenbar nach Âp. Cr.
l. c. — 21) प्रवृद्धो M2B, प्रविध्यते Kc. —
22) °पवसति M1. — 25) na bhas° praty°
fehlt im citat in Kc; Ge bloss: bha-
sadaim pratyasyati iti pathanty apare. —
26) [न रिक्तम्] fehlt in M1 als überflüssige
wiederholung, desgleichen [आद°] in M1C.
— 27) शम्यां fehlt in M2B. — 29) Ge scheint
eine v. l. vyagrghṇāti neben vyavagṛh° zu
kennen.

• निर्दग्धं रत्न इत्यङ्गारमवस्थापयति । १ ॥ ध्रुवमसि पृथिवीं दँहेति तस्मिन्कपालमुपधायान्वार-
भ्यापाद्ये ऽग्रिमामादं जहोत्यङ्गारं बर्हिर्भस्म निरस्यति । २ ॥ अग्रे देवयज्ञं वहेत्यन्यमधिकृत्योत्सृजति
। ३ ॥ धरुणमस्यत्तरितं दँहेति पूर्वं " धर्ममसि दिवं दँहेति पूर्वार्थ " धर्मासि विद्या विद्यानि दँहेति
मैध्यमादक्षिणं " चिदसीति पश्चार्धादुत्तरमध्यार्थं " परिचिदसीति पूर्वार्धादक्षिणं " विद्यामु दिनु सीदेति
पश्चार्धादक्षिणं " सत्तातानस्मै यज्ञानाय परिवेशयेति पूर्वार्धादुत्तरमध्यार्थम् । ४ । एवमेकादशकपालस्य
समानं त्रयाणामुपधानम् । ५ । एकमात्रे मध्यमादक्षिणे ' तथोत्तरे । ६ । चतुर्थेन मन्त्रेण दक्षिणयोः पूर्वमुपद-
धाति ' पञ्चमेनोत्तरयोरपरं ' षष्ठेन दक्षिणयोरपरं ' सप्तमेनोत्तरयोः पूर्वमुत्तमेन शेषानि कुष्ठामु द्रक्षि-
णम् । ७ ॥ वसूनां रुद्राणामित्यङ्गारानभ्यूहति ॥ तप्येथामिति द्वे " तप्यस्वेत्येकम् । ८ । तप्ताभ्यां ऽधि-
श्रित्य प्रातर्दोहं दोहयति । ९ । निष्ठप्योप्यमानायां पात्र्यामवधाय पवित्रे " देवस्य वः सवितुः प्रसव इति
पिष्टानि त्रिः संवपति ' तूष्णे चतुर्थम् । १० । वाचं यकृत्याभिव्यासनात् । ११ । पिष्टलेपं निधायोत्पूय
तप्ता " ह्योष्ट्रा वारभ्यामुत्पुनामीति पिष्टान्युत्पुनाति । १२ । वेदोपयामः स्रुवेण प्रणीतानामाकुरति ॥
समाया श्रोत्रधीभिरित्यासिञ्चति ' तप्ताश्च । १३ ॥ अद्भ्यः परि प्रजाताः स्य समद्भिः पृथग्धमिति तप्ताः
परिसारयति । १४ ॥ सीदन्तु विश इति पिष्टानि संनयति । १५ ॥ मखस्य शिरो ऽसीति पिष्टमभिमृशति
। १६ ॥ पूषा वाँ विश्रवेदा विश्रवति समी विश्रति । १७ ॥ अग्नये वेति दक्षिणं पुरोडाशमभिमृशति '
यथादेवतमुत्तरम् । १८ ॥ इदमहं सेनाया श्रुतीवर्षा मुखमपोहामीति वेदेन कपालेभ्यो भस्मापोहति । १९ ॥
धर्मो ऽसि विद्यायुरित्यधिश्रपत्यैवमुत्तरम् । २० ॥ एकैकं कर्मभियोः कुर्यात् । २१ ॥ ऊरु प्रवस्वेति याव-
त्कपालं पुरोडाशं कूर्माकृतिं प्रथयति । २२ ॥ सं ते तन्वा तन्वः पृथक्तामिति पिष्टलेपेनावितारयैस्त्रिः
परिमार्ष्टि । २३ । दक्षिणाप्रावाद्यं विलाय मार्कपत्य उपाधिश्रित्य संपूय वेदोपयामो " ऽदितिरशनाक्कि-
न्पत्रेऽस्याध्यस्थालीमादत्ते । २४ । दक्षिणा मार्कपत्यात्पर्वावत्रवति " पृथ्याः पयो ऽस्यग्रेगुवस्तस्य ते ऽतो-

3 (cf. MS. I, 1, 8-9; IV, 1, 8-9; Ap. Cr. 1, 22-25; Hill. p. 36-43): २) बर्हिर्भस्म M1C (bahir-
bhasma so auch P2 adv. nach GcNe = bhasmano
bahir). — १) ऽपृत्य M1. — ११) वाचं च (Gc und,
wie es scheint, auch M1. — १३) तानामप
श्राक्° mss. resp. तानाक्° Kc ausser M1C,
समाप M1P2Kc u. corr. C gegen MS. I, 5, 3;
तप्ताभ्यश्चाद्भ्यः Kc. — १८) यथादेवत° alle
ausser M1CGc cf. zu 1, 8, 4, 37. — १९) सेना-
या श्रुती° corr., सेनायाभ्यो° mit krasis die mss.

wie stets bei diesem spruch (cf. dagegen die
parallelen und die citationsweise सेनाया। इति
P3). — २३) Die mss. schreiben °वितारयन्त्रिः
u. M1 °यैत्रिः — २४) विलाय so d. mss. incl.
P3 (vielleicht bloss vereinfachte schreibweise
für विलाय cf. zu 1, 5, 4, 18) विलाय Nc;
°पत्य उपाधि° so corrigirt auch C, °पत्योपा-
धि° mit unregelmässiger krasis die mss. wie
auch 1, 5, 4, 18; °पृत्य M1; °यामो ऽदि°
corr., °यामा ऽदि° NS °यामश्रादि° M1 °यामा-

यमाणस्य पिन्वमानस्य पिन्वमानं निर्वपामीत्याद्यास्यात्यां पवित्रवति निर्वपति । २५ ॥ परि वाङ्मप-
तिरिति क्वेषि त्रिः पर्यायं करोति । २६ ॥ देवस्त्वा सविता अपपत्विद्युत्मुकेनाभितापयति । पिष्ट-
लेपं च । २७ ॥ अग्निष्टे तन्वं मा विनैदिति र्भस्त्वचं प्राकृपति । २८ । न स्वालानपोकृति । २९ ॥ अग्ने
ब्रह्म गृह्णीषेति वेदेन साङ्गारं भस्मनाऽपूकृति । ३० ॥ यविदकृतः अपयतेति प्रेष्यति । ३१ । वाचं विमृ-
जते । यज्ञमानश्च । ३२ । ॥ ३ ॥

पश्चादाकृवनीयस्य यज्ञमानमात्रं वेदिं मनसा परिमिमीति । यथा क्वेषि संभवेयुस्तथा तिरश्च-
णमिमी पुरस्तात् । १ । पूर्वार्धे वेद्या वितृतीयमात्रं प्रागुदीचोः स्थेन तिम्रो लेखा लिखति । २ ॥ एक-
ताप स्वाका द्विताप स्वाका त्रिताप स्वाकृत्येतैरसंस्थन्दपञ्चोखासु पिष्टलेपं निनयति । ३ ।

अयं वेदः पृथिवीमन्वविन्दुक्राकृतां निरुक्तां गच्छरेषु ।

स मर्त्यं लोकं यज्ञमानाय विन्द्वक्किर्न यज्ञं गूरुरेताः कृणोतु ॥

इति वेदमादत्ते । ४ ।

वेदेन वेदिं विविडुः पृथिवीं सा पप्रथे पृथिवो पार्थिवाप ।

गर्भं विभर्ति भुवनेष्वस्ततो यज्ञस्तापते विश्वदानाम् ॥

इति वेदेन वेदिं प्राचं त्रिः समुन्मार्ष्टि । ५ । उत्तरतो गार्हपत्यस्य " देवस्य वा सवितुः प्रसव इति
स्थमादत्ते । ६ ॥ इन्द्रस्य बाङ्गुरसोत्तयोषध्यानुमार्ष्टि । नाग्रं प्रत्यभिगच्छति । ७ । उत्तरतो लेखानामगोधः
प्रक्रममात्र उत्कारे पाणिक्लिष्टं कृत्वोपविशति । ८ ॥ पृथिव्या वर्मासाति लेखाते तृषं तिर्यग्निदधाति
। ९ ॥ पृथिवि देवयज्ञनाति स्थेन तिर्यक्किन्नति । १० ॥ ब्रह्मं गच्छ गोस्थानमिति सत्पूणान्पासूनपादत्ते
। ११ ॥ वर्षतु ते पर्जन्य इति वेदिं यज्ञमानं च प्रेतते । १२ ॥ ब्रधान देव सवितरिति पाणिक्लिष्टं निवप-
ति । १३ ॥ मा वः शिवा ओषधय इति द्वितीयं " द्रप्सस्त इति तृतीयम् । समानमन्यतु । तूष्णीं चतुर्थम्

दि० M2BC (beide comm. erklären das wieder-
holt auftretende *redopayama* richtig als
Bahuvrīhi, möchten aber hier lieber °*gyānam*
wohl als adv. lesen). — 2) पवित्रवति beide
mal appositionsartig sc. *pātre* (so mit recht
Gc; nach Nc masc. pro fem. *pavitravatyām*)
cf. 1, 2, 1, 11; bezüglich der wortwieder-
holung bei zwischengeschobenem spruch
cf. 1, 3, 2, 7, 12 u. a. — 3) सोमार्ग० als

compos. NSNc cf. Āp. Ār. 1, 25, 12 (*sānga-
raṁ* so auch P2 u. 3 sc. *puroḍācam* nach Gc).

4 (cf. MS. 1, 1, 10; IV, 1, 10; Āp.
Ār. 2, 1-3; Hill. p. 43-57): 1) तिरश्चा० alle
ausser M1CGc (doch erwähnt Gc auch diese
lesart). — 2) सँस्थेदयन् fast alle mas. °संस्थ-
दयेति Kc. — 3) यज्ञस्तापते alle ausser C. —
— 7) °त्योषध्या० M1C. — 10) पृथिवी alle

सवस्त्वा परिगृह्णति दत्तिण्यतो " ह्नास्वेति पञ्चादौदित्यास्वे-
त्या इति खनति द्यङुलं चतुरङुलं वा । १६ । उद्धतादामोघस्त्रिहृ-

तुः सवे कर्म कृण्वन्तो मानुषाः । मा हिंसीस्त्वमोषधीः शिवाः ॥

सत्पणान्मूकुरति । १८ ।

१८ कृणुत वेदिमेतदेवेभ्यो नुष्ठामदित्या उपस्थे ।

देवा अत्रुपत विश्वे रायस्पोषाय पत्रमानं विशन्तु ॥

मध्ये संनतां प्रागुदकप्रवर्णां ह्यक्षणां साधुकृताम् । अमाभ्यामाकृवनीये परिगृह्णति । ओणि-
गार्हपत्यम् । आहार्यपुरीषां पशुकामस्य । १९ । स्फां प्रक्षालयत्यप्रतिमृशन्नग्रम् । २० । अयोक्ष्य वेदिं
पणमामह्योत्तरं परिगृह्णति " सत्यसदसीति दत्तिण्यतो " सत्यसदसीति पञ्चादौ " घर्मसद-
सात्युत्तरतः " ११ ॥ पुरा क्रूरस्येति स्फोने वेदिं प्रतीचीमनुमाष्टि वर्तम कुर्वन् । २२ । पञ्चार्धं वेद्या वि-
तृतीयमात्रे तिर्यञ्च स्फां स्तब्धा " प्रोक्षणीरामादयेध्मावर्किरूपमादय सुचः संमृष्टि पत्रौ संनह्याद्येनोदे-
हीति संशोस्ति । २३ । दत्तिणेन प्रोक्षणीरभ्युदानयत्यग्रमुपनिनीय स्फममुचकृति । २४ । वर्तमनि सादयति
प्रोक्षणीरभिपूरयति । २५ ॥ द्विपतो वधो ऽसीति पुरस्तात्प्रत्यङ्मुखः स्फेनोत्कर्मभिक्षति । २६ ।
अभ्युक्ष्य प्रत्यासादयति । २७ । उत्तरत आकृवनीयस्येध्मावर्किरूपमादयेदत्तिणमिधममुत्तरं वार्किः । २८ ।
सुर्वे संमाष्टि सुचः प्राशित्रकृणं च । २९ । ॥ ४ ॥

प्रत्युष्टं रत्न इत्याकृवनीये पात्राणि निष्ठपति । १ । वेदप्रलवान्प्रतिविभज्याविभज्य वाभ्याकृवं
तिरिञ्चीः सुचः संमार्ष्ट्यैर्यार्णां मृत्तैर्दण्डान्संगृह्याभ्युक्ष्यामी प्रतपति । २ ॥ सुचो ऽस्यनाधृष्टः सपत्नसाकृ
इति सुवमादत्ते ॥ आयाः प्राणं मा निर्मात्रीरिति संमाष्टि । यथा नुह्ने प्राशित्रकृणं च । ३ ॥ नुह्रस्यना-

usser Ge. — 16) खनयति NeGe (wohl
ur erklärungsform; khamati auch Ke). —
9) वेदिमेतदेवेभ्यो mss. ausser C. — 21) Fast
erwartete man dharmasad (so N, aber rein
zufällig). — 23) सुचः so M1C (zur bed.
cf. sū. 29 u. namentlich das folg. cap.) सुचश्च
M2B (ca späterer zusatz) सुर्वं च सुचश्च NS
nach Âp. Çr. 2, 3, 11 (nicht formell citirt in

NeGe). — 24) Von hier bis sū. 7 des folg.
cap. fehlt in Ge.

5 (cf. MS. I, 1, 11 ff.; IV, 1, 12. 13;
Âp. Çr. 2, 4-8; Hill p. 67-64): 2) वेदप्रर्वा°
M1C (in letzterem v. a. b. corr. w. o.), abhya-
haram so alle «schnabelwärts» cf. Âp. Çr. *
2, 4, 4. — 3) °नादृष्टः M1C (so auch im folg.

धृष्टा सपत्नसाक्षीति ब्रुह्मादत्ते ॥ चतुः श्रोत्रं मा निर्मात्रि रिति प्र-
 ष्टि ॥ ४ ॥ उपर्यस्यनाधृष्टा सपत्नसाक्षीत्युभयमादत्ते ॥ वाचं यस्मै
 प्राचीं बाह्यतः । ५ ॥ ध्रुवास्यनाधृष्टा सपत्नसाक्षीति ध्रुवमादत्ते ॥ यस्तं ६
 प्राचीम् । ६ ॥ प्राशित्रकूरणमस्यनाधृष्टं सपत्नसाक्षमिति प्राशित्रकूरणमादत्ते ।
 त्वा सपत्नसाक्षं संमार्ष्टि रिति संमार्ष्टि ॥ ७ ॥

दिवि शिल्पमवततं पृथिव्याः ककुभिः श्रितम् ॥

तेन सक्त्रकाण्डेन द्विषत्तं तापयामसि । द्विषत्तस्तप्यतां बद्ध ॥

इति संमार्जनान्यवसंध्याभ्युत्थयाग्रावध्यस्यति । ८ । संमृष्टा यथास्थानमुत्तानाः स्रुचः सादयति ।
 पत्नीलोकोपस्थानं कुर्विति प्रेथयति ॥ पत्नि पत्न्येष ते लोको नमस्ते अस्तु मा मा हिंसो रिति दत्ति
 पश्चादपरस्य पत्नीलोकमुपस्थापयति । १० ।

अग्रे गृह्यते उप मा कृषस्व । देवानां पत्नीरूप मा कृषधम् ।

अदिति रिव त्वा सुपुत्रोपनिषदे येयमिन्द्राणीवाविधवा ॥

इत्युपविशति तानुनां प्रभुव्य । ११ ।

घ्राणासाना सौमनसं प्रज्ञां पुष्टिमयो भगम् ।

अग्रेरनुव्रता भूवा संनक्षे सुकृताय कम् ॥

इत्यत्तरतो वस्त्रस्य योक्त्रेण पत्नीं संनक्षीय उपस्पृश्य वेदोपयामादब्धेन त्वा चतुषावेत इति पत्न्याव्यम-

stets दृ, in C zuweilen in धृ corr.); vor *sam-*
mūrṣṭi haben सुर्वे NSC; *samimūrṣṭi* bis *sapat-*
nasūhī 'ti des folg. sü. fehlt in M2B; *prāci-*
traharaṇām ca scheint Ne hier nicht zu
 lesen. — 4) [] fehlt in M1C. — 7) नि-
 र्मत्तदाज्ञि त्वा corr. cf. Āp. Qr. 2, 4, 8, निर्मत्त-
 दाचि त्वा M2B resp. C निर्मत्तवाचयित्वा N
 निर्मत्तदाचयित्वा S निर्मत्तदाचत्वा M1 resp. C
 (C hatte ursprünglich wie M1, dann corr.
 wie M2B, schliesslich am rande vielleicht
 w. o. im text); संमार्ष्टि रिति mss. ausser M1C
 (die 1. pers., wie auch C am rande corr.,

offenbar nach Āp. Qr. 1. c.; die 3. pers. zeigt
 auf's deutlichste die stellvertretende spruch-
 recitation und kehrt im Mān. Qr. wieder
 statt der gewöhnlicheren 1. pers. cf. zu 1,
 1, 9 vgl. mit 1, 3, 4, 2, wo alle mss. di
 3. pers. haben). — 8) (hier setzt auch G
 wieder ein) ककुभिः so schreiben alle wie
 Āp. Qr. 2, 5, 1, श्रितम् corr. श्रुतं CBS श्रुतं N
 श्रुतं M2 श्रुतं M1, तेन corr. तेना d. mss., तप्य-
 तां mss. ausser C. — 10) पत्नीलोकः M2B
 (patni patni iti cākhāntare Go), नमस्ते अस्तु C.
 — 11) सुपुत्रो M1S, येयमि° corr. येयमि° d.

हृत्पथे ऽधिभ्रयति । १३ ॥ तेनो ऽसि तेनो ऽनुप्रेक्षि वायुपुद्गलरिक्ता-
प्रति] कुरति । १४ ॥ अग्निष्टे तेनो मा विनैदित्याकृवनीये ऽधिभ्रयति
यंतयोत्तरतः प्रोत्तणीनां सादयति । वेदे च । १६ ॥ तेनो ऽसीत्याज्यं यजमानो
या । १७ ॥ देवस्त्वा सवितोत्पुनाबित्येतया पटक् घ्राव्यमुत्पुनाति ॥ देवो वः
॥ धामासीति सुवेणाध्यानि गृह्णाति चतुर्बुक्कामंष्टीं कृत्व उपभृति कनीयः । पञ्च-
मम् । १९ । घ्राव्यस्यालौ सुर्वे वेदे च गार्हपत्यान्ते निदधाति । २० । दर्भमुष्टिमुपादा-
प्रतिप्य "देवोराप इति प्रोत्तणीरुदोरयति । २१ । प्रोत्तणीरुपादाय वेद्यां पदानि लो-
त्कारे लोभनानि प्रविध्याप उपस्पृश्य विषागेधमपादाय परिधीन्ब्रह्माणामानह्य प्रोत्त-
ति " कृत्तो ऽस्याखरेष्ठ इतीधम् " वेदिर्गमि बर्हिषे खेति वेदिं " बर्हिर्गमि वेद्ये खेति बर्हिः । २३ ।
प्रोह्य पश्चार्धं वेद्या वितृतीयमात्रे बर्हिः सादयति । २४ । पुरस्ताद्वन्धिं निदधाति । २५ । अग्राणि प्रो-
त्तणीष्वपाययति । २६ ॥ स्वाह्वा पितृभ्यो घर्मपावभ्य इति मूलदेशे बर्हिषः प्रदत्तिणं प्रोत्तणीर्निनयति
। २७ । उडुह्य सुचमादाय पवित्रे दत्तिणतः परिक्रम्य " पूषा ते मन्त्रिं विष्यत्विति बर्हिषो मन्त्रिं वि-
प्यति । २८ । ॥ ५ ॥

विज्ञोः स्तुपो ऽसीति प्रस्तरमपादते । १ ॥ यजमाने प्राणापानी दधामीति पवित्रे प्रस्तरे विसृ-
जति । २ । अग्नेणाकृवनीयं पर्वाकृत्य प्रस्तरं ब्रह्मणे प्रयकृति यजमानाय वा । ३ ॥ पुष्टिर्गमि पोषाय वा
रगिमत्तं वा पुष्टिमत्तं गृह्णामीति मुखतः प्रस्तरं गृह्णाति । ४ । नोन्मृद्यात्रावन्मृद्यात्र विधुनूयात् । यडुप-
तिष्ठेतडुपसंगृह्णीयात् । ५ । विस्त्रंस्य श्रुत्वं [दत्तिणतो ये दर्भा उदीरणसमये प्रत्तितास्तेषां] दर्भाणामुप-
संवम्य [वेदिं] दत्तिणार्धे स्तृणाति । ६ ॥ उरु प्रयस्येति वेदिं स्तृणात्यपरमपरमवुग्धातु बहुलमनारो-
कम् । ७ । अग्रेण वेदिं परिक्रम्य प्रस्तरं धारयन्परिधीन्परिदधाति " गन्धर्वो ऽसीति मध्यममिन्द्रस्य

mss. (tvā sc. gūṛhapatyam, ye 'yam sc. patnī).

— 14) [] fehlt in M1C. — 22) °रूपादाय GePa.

°ममुपादाय Ge; °खरेष्ठ so C, °खरेष्ठा die

f. 7, 6 gegen die regel. —

ausser M1C. —

Āp.

(Cr. 2, 8-11; Hill. p. 64-72): 1) प्रस्तरमादते

mss. ausser M1CGe. — 5) यडुपतिष्ठेतडुपति-

ष्ठेतडुपसंगृ° NS. — 6) dakṣiṇato bis teṣām

fehlt in M1CPs und ist höchst wahrscheinlich

als glosse in den text der übr. mss. gerathen,

cf. die abweichende form in Ge: dakṣiṇato

ye prakṣiptū darbhaḥ udīraṇāvasare teṣām

वाङ्मूर्सीति दन्तिणं " मित्रावरुणौ तित्युत्तरम् । ८ । अव्ययार्थत्वं
संधिं करोति । ९ । इध्मदार्वादाय " नित्यकोत्तारं त्वेत्वाधारसमिधमाद
द्वितीयम् । १० ॥ सूर्यस्त्वा रश्मिभिरित्यादित्यं पुरस्तात्परिदधाति । ११
इति तृणे तिरश्चो सादपति चतुरङ्गुलमात्रमक्षरा । १२ ॥ वसूनों रुद्राणामिति ।
सादपति । १३ ॥ कौरमि तन्मनेति वृद्धं प्रमत्तरे सादपति । १४ । न रिक्तमवमृत.
ति । १५ ॥ अक्षरित्तमसि तन्मनेत्यथस्ताद्विधत्योरूपभूतं " पृथिव्यसि तन्मनेत्युपा.
असैनक्ताः सुबो जन्योः सादपत्यभिहितममां वृद्धम् । करोति । १६ ॥ इदमर्हं सेनाया
कामीति वेदेन पुरोडाशमर्थस्माप्योक्तं । १७ । वेदीपयाम आध्यस्वात्त्याः सुवेण
घाप्यापतां घृतयोनिर्मिर्ह्यया नो मन्यताम् ।

अमृद्धं तचमृद्धं सुवृषं वा वसुविदे पशूनां तेजसाद्ये वा वृष्टमभिवारयामित्याद्येन पुरोडाशमभिवारयति ।
यथाद्वैतमुत्तरम् । १८ ॥ स्योनं ते सदनं कृणोमि घृतस्य धारया सुणेनं कल्पयामोति पात्र्यामुपपत्तुणा-
ति । १९ ।

घार्द्रः पृथुमुर्ध्वनस्य गोपाः शृत उत्स्रातु त्रनिता गतीनाम् ।

श्रयुदचमुद्दामयति । २० । वेदेनापभ्रमानं करोत्यनभिन्नपाणिना वेदशिरसा च । २१ ।

तस्मिन्सीदामोते प्रनितिष्ठन्त्रीक्षणां मेघः सुमनस्यमानः ।

इत्युपस्तोर्णे सादपति ॥ यवानां मेघ इति यवानाम् । २२ ॥ इरा भूतिः पृथिव्या रमो मोत्क्रमीदिति प्रथ-

(ob auch Ne diesen zusatz kennt? *darbhā-*
nam ist natürlich gen. part.), *vedim* fehlt in
MiCPs. — ८) *परिधीन्* fehlt in MzB. — १०) *व-*
रिषिष्ठे अधि Ge. — ११) *paridadhati* sc. in ge-
danken Ge. — १३) [] fehlt in MiCPs.
— १६) [] fehlt in MiC. — १७) *सेनाया*
अमो corr. *सेनायापो* u. *भि* d. mss.
mit kasis wie 1, 2, 3, 19 u. a. — १८) *प-*
थाद्वैत mss. ausser MiC Ge cf zu 1, 8, 4, 37.
— १९) *पात्रोमु* alle ausser MiC. — २०) *प-*
थुमु so MiC *पृथुमु* C pr. m (d. i. wohl

auch für *prthusanu* ¹⁾ *प्रथमु* d. ubr. incl. corr.
C nach Ap Cr 2, 10, 6 = TBr. 3, 7, 5, 3
(*prathusanu*, wofür PW² *ghrtanu* vermuthet,
darf als dialectische nebenform von *prthusanu*
angesehen werden); *अमि* C, *उदक्* (st. *udañ-*
cam) Kc. — २१) *वा* (st. *ca*) Kc. — २२) *सीदा-*
मृते wie Ap. Cr. 2, 11, 1 u. TBr. 1, 1
ausser Mi resp. *मृमि* (Ge u. C)
¹⁾ *मृते* corr. ist (*amte* d
²⁾ *amte* aus °
wied

मोपक्षिते कपाले ऽभिषारयति । २३ ॥ तृप्तिरसि मापत्रं कुन्दस्तर्पय ना तेजसा ब्रह्मवर्चसेन ॥ तृप्तिरसि त्रैलुभं कुन्दस्तर्पय मेन्द्रियेण वीर्येण ॥ तृप्तिरसि त्रागतं कुन्दस्तर्पय ना प्रजया पशुभिरित्यलं करोति स्व-
त्तमनिष्कापमपृथक्तमपर्ववर्तयन् । अथस्ताञ्चोगावन्ति । २४ ।

यस्त घात्मा पशुषु प्रविष्टो दिवो वाभिष्ठाननु यो विचष्टे ।

आत्मन्वान्सोम घृतयानिर्हृत् दिवं गच्छ स्वर्चिन्द यतमानाय मन्त्रम् ॥

इति दोहावलोकरोति । २५ । अभ्युदाहरति कर्त्रोपि । २६ ॥ सप्रभा ऽसि जाग्र इति दक्षिणतो वृक्षाः पूर्णस्रुवं सादयत्येवम ध्रुवा वेदमुत्तरेण ध्रुवमाख्यस्त्रालोमपरिण स्रुग्दण्डान्वात्रं । दक्षिणस्यां वेदिश्रोणी सायंदोहमुत्तरस्यां प्रातर्दोहम् । २७ । वेदिं स्तृणात्यन्धिस्तृणव्रतान् । २८ । पश्यादोत्रे त्रिधातूपस्तृणा-
ति । दक्षिणातूलान्मध्ये । २९ । अथ उपस्पृश्य ध्रुवा घसदन्नित्याद्यानि संमृशति संमृशति । ३० । ॥ ६ ॥

॥ इति मानवसूत्रे प्राक्सोमे द्वितीयो ऽध्यायः ॥

ausser MiC' — 23) °पथिते Mi falschlich für °पथिते °पक्षिते cf. zu 1, 3, 1, 8 — 24) °नि-
ष्काप° corr. cf. 1, 7, 1, 7 u. MS 1, 155, 6,
°निकाप° alle (offenbar für °निःकाप° wie
auch Ap. Cr. 2, 11, 3, wo n bloss des
vorausgeh. r wegen cf. zu 1, 8, 5, 18), °पृथ-
क्तम° corr. cf. akurmagyasantam Ap. Cr. 1 e, °मृ-
शंतम° Mi °निमृशंतम° C °निमृषंतम° d. ubr
°मृष्यंतम° Ge (gebraucht in der erkl. psad-
blüh, fehlt in Ne) — 27) वाभिष्ठाननु corr.

nach भिष्ठा° Mi °भिष्ठा° d. ubr (भि in C
übrigens undeutlich, abhista lässt sich
neben vishtha TB. 3, 7, 5, 3 und mshtha Ap.
Cr. 2, 10, 5 vielleicht vertheidigen), घात्मन्वा°
als °wohl. form mss. ausser MiC', निहो-
क्तिर्दिवं (°निहोतिर्दिवं M2B) mss. ausser Mi,
स्वर्चिन्द यत° corr. nach C sec. m, स्वर्चि-
दुषत° S u. C pr. m स्वर्चिदुषत° Mi स्वर्चि-
दयत° M2B — 27) पूर्णस्रुवं Kc, स्रुग्दं Ge
स्रुग्दण्डात् Kc.

कान्त्यर्थास्वते " अग्रे तर्गमनानामनुव्रकोत्पत्ता [कोतुः] प्रणवे प्रणवे समिधमादधाति । १ ।
यानुवाजिकैः । अद्वा नेधम्यातिरेचयति । २ । इधमनकनै विस्सैस्यैकग्रन्थे संगमं कर्हति । ३ । घोढामु
देवतान्वय उपपन्न्य वेदेनाग्निं त्रिरूपवात्रवत्यर्थं वेद्याः संगृह्णन् । ४ । पूर्णसुत्रं ध्रुवामागवनीय तस्योप-
कृत्य वेदोपवाग उत्तरं परिधिमेधिं स्पर्शयित्वात्तरार्थं अभ्याकृतस्य प्राचीनं मनसा " प्रत्रापतये स्वा-
कृतिं व्रजति वृक्षति । ५ । संपानेन ध्रुवामाप्याव्य यत्रास्वान् सुत्रं वेदं च निदधाति । ६ ॥ अग्रेत्परि-
धौवाग्निं च त्रिस्त्रिः संगृह्णाति प्रेषयति । ७ । आग्नेधः संगमं स्थागुपसंगम्य यथापरिधितमनुलोमं त्रिः
संगर्हाष्ट्रं । ८ ॥ याति नग्ने सरित्यत्तं मर्निं मनिव्यत्तं देवभ्यो कृत्यं वदयत्तं वागिनं त्वा वात्रवित्यपि
संगार्हाग्ने वात्र वदेत्यृते स्फादग्निमुपतिपास्त्रः संगुर्गाष्ट्रं । ९ । अगृह्णाति । १० । उत्तानां पाणो कृत्वा
ब्रह्मणोर्ग्रे " सुग्ने ने अद्य स्तमिति वपति । ११ ॥ वृक्षेह्याग्निं कृत्वति देवान्यह्यावो देवयज्याया
इति वृक्षमादत्ते ॥ उपगृह्णाति देवता सविता कृत्वति देवान्यह्यावो देवयज्याया इत्युपभूतम् । १२ । सना-
दाय सुचावैर्गावधू चित्रिकाश्वमिति दत्तणातिक्रान्तां । १३ । आस्पृष्टं सद्यं पादमवस्थापयत्येतर्वेदि
दत्तिणम् ॥ विद्धोः स्थानात्तानि वपति । १४ । दान्तां परिधिमेधिं स्पर्शयित्वा दत्तिणार्थं अभ्याकृत

1 (cf. MS. I, 1, 13, IV, 1, 14, Ap. Cr. 2, 12-16, Hll. p. 73-93) 1) [] fehlt in MiC. -- 2) घोढामु. citat Ne. घाडढामु. Ge, संगृह्य Ke. -- 3) परिधित. so MiP; u. inspr. C wie Ap. Cr. 2, 13, 1. परिहित. d. ubr. mel. Ge u. corr. C (fehlt in Ne, die form ^odhutam hier st. ^ohitam wegen der beziehung zu ^oparidha) cf. 1, 3, 4, 2, संगुर्गाष्ट्रं alle ausser MiGe (ad. wegen ^oanodon am im grunde

uberflussig und fehlt in allen mss. auch 1, 3, 4, 2) -- 3) सानै. fehlt in M2B (aber nicht 1, 3, 4, 2), वदयत्तं corr. cf. 1, 3, 4, 2 वदत्तं M2BNS रत्तं Mi. वर्मति (?) C, वात्रित्यपि mss. ausser C, संगार्हाग्ने mss. ausser Mi u. pr. in C (letzteres a r. ^orgmi, aber 1, 3, 4, 2 haben alle die 3. pers. cf. auch zu 1, 2, 5, 7) -- 4) Von hier bis 1, 3, 5, 30 fehlt in Ge, ^ogratah Ke. st. ^oagre. -- 5) स्था-

स्य धीं घघर इति संतनं प्राचं दीर्घमुर्ममविक्रिमाधारमाधारयति । १५ । प्रयतिभ्यः शिद्धा भूयिष्ठमा-
व्या कृतानां वृहोति । १६ । आघार्यानुप्राणिति । १७ ।

पाणि माघे दुश्चरितादा मा मुचरितादन्न ।

इत् सैस्पर्शयन्मुचावत्याक्रानति । १८ ॥ सं ज्योतिषा ज्योतिरिति वृक्षा ध्रुवां त्रिः समवर्ति । वृक्षाप्या-
यवात ध्रुवान् । १९ । यथास्थानं स्रुचो सादयति । २० ॥ उच्चातं राय शनं ध्रुवायाः स्रुवेणोन्नयति ॥ सुवा-
राः स्वाहेति वृद्धमाप्याययति । २१ ॥ प्राणेन प्राणः संतन इति ध्रुवानो स्रुवं निदधति । २२ । सानधः
शः क्षमादायावतिष्ठते । २३ । प्रकृष्य दृतिणो पादं चर्कितस्वर्णं संतनमुपोष्य " ब्रह्मन्प्रवरावाभ्रावयि-
ष्य भोत्युक्ता श्रावयेत्याश्रावयति । २४ । स्वसंभारमपाणराधाधः यथादुत्कर्ष्योर्धास्तस्रवैस्तु श्रीप-
रि त प्रत्याश्रावयति । २५ । प्रत्याश्रुते " धर्मर्धो देव्या कोना देवान्यतदिदोशाकचान्मनुष्यद्वरतवद्
मुद्गमुदित्वर्धान्वतमानस्य ऋषोन्प्रवृणोत एकं ह्य त्रोन्यत्र वा ॥ ब्रह्माण्वदा च वत्तद्वाक्षणा घन्म
यास्य प्राचितार इति व्रपति । कोत्रा विमुक्तस्तस्योपाश्रु नान गृह्णात्वा " नानुप रुयुञ्जे । २६ । प्रकल-
मावध्यस्यनि । २७ । यद्यब्राह्मणो व्रतेन पुनिकृतम्य प्रवरेण प्रवृणोषान् । २८ । वृद्धमुपभूतो ज्येष्ठा-
वदध्याडुद्धरेच्च । २९ । दृतिणेन [पादेन] दृतिणातिप्रानाति ' मन्वेनोदङ् । ३० । पारुधसंधा घन्मवहार-
मासोन उत्तरतो वृहोति स्वाहाकारवनाध्वपयारवतोदृतिणातः प्रागुदक्षुल उर्ध्वस्तद्वन् । ३१ । या
आव्य न विचष्टेदा कोमात् । ३२ । समं प्रतिवषट्कारं वषट्ते वा वृहोति । ३३ । मन्त्रेण मन्त्रेणाभ्यामाभ्यां
प्रचरति ' मध्यमेनानुयतिभ्य ' उत्तमेना शयिः । ३४ । ॥ १ ॥

मानोनि cor. मानातिरति MzB ' नातोतशत
d ... ch die miss. eithen *itah* MS. 1, 8, 8
überflüssiger weise mit, ein böseres beispiel
derart s. zu 1, 3, 4, 8). — ¹⁹⁾ ' नवकिं ' miss.
ausser C'NeK u. cor. S. — ²⁰⁾ ' ह्यो ' so alle,
in Claus ' ह्यो cor. (zu o st. *om* et Ap. Cr.
2, 15, 3, Katy. Cr. 3, 2, 3 u. namentlich
MS. 1, 59, 20, v. Schroeder fügt hinzu
' ebenso unten 4, 1, 11 » =: IV, 11, 16, wo
jedoch *om* gedruckt ist) — ²¹⁾ ' यवमानस्यपेनि
miss. incl. Ke ausser M'Ne cf. Mon. Gt.
Eiml. § 8^b, चत ' (st. *ca vak*²²⁾) miss. ausser
M'K. — ²³⁾ ' यद्वाक्षणो S. — ²⁴⁾ [] fehlt in

M'K. — ²⁵⁾ ' मधा (dual im hmblick auf
attaratāh u. *dhakṣmatāh*) so M'K.Ke. सोध
d. ubi, घन्मवहारमासान cor. et Ap. Cr.
2, 12, 7, 13, 11, 12, 29, 20 vgl. mit Man. Cr.
1, 7, 1, 16 (hier *anv arahatya* wie Ap. Cr.)
नान्ववहारमासान M'K. नाचवहारमासान Ke
नान्ववहर्मासान NS. नान्ववहर्मासान MzB
(fehlt in Ne) [Die falschlichen ना und घा der
miss. entstanden aus undeutlich geschrie-
benen घ und मा, zumal *arahanam* als abso-
lutivum in iterativer bedeutung unerkannt
blieb] — ²⁶⁾ ' वा ' fehlt in Ke. — ²⁷⁾ ' मन्त्रेण M.

घृतवती यध्वं स्तुत्यमाने सुचायादाय दक्षिणातिक्रामति । १ । अभिक्राममाश्रावं पञ्च प्रयाजान्य-
त्राति ॥ समिधो यजेति प्रथमं ॥ यत्र यजेत्युत्तरान् । २ । त्रिभिः प्रचर्षोऽभूतस्य बुद्धीमान्वाय समानत्र बुद्धो-
ति । ३ । यत्प्राक्रस्याभिवारयति ध्रुवां दक्षिणं पुरोडाशं पुनर्ध्रुवामुषौशुवात्रायोत्तरं पुरोडाशं सार्वदोहं प्रा-
तर्दोहमुभूतगततः । ४ । सुवेणाचयति चतुः । पञ्चकुचो ज्ञानदर्शयस्य । इक्ष्णुजायते ज्ञानदर्शयमामल्य
कुचोति । ५ । आद्यगार्गा यत्रयोधेयमुत्तरार्धे सौम्यं दक्षिणार्धे । मनावनहणाया । ६ । ध्रौवस्यावदाय

आप्यायतां ध्रुवा घृतेन यज्ञं यत्तं प्रातर्देवयज्ञः ।

सूर्याया उध्वदितिरूपस्य उत्तमो भव यत्रमानस्य धनुः ॥

स्त्यवदायावदायावस्यावत्या ध्रुवा प्रत्याप्यायति । ७ ॥ यमने अनुव्रूतात्यनुवाचयति । ८ । अनुवाक्यायाः
प्रणयेन सँस्रुत्याश्रायति । ९ । प्रत्याश्रुने ॥ अग्निं यजेति प्रेष्यति । १० । एवँ सौम्येन प्रचरति । ११ ।
उपस्तर्षाप उपस्पृश्य दक्षिणस्य मध्यात् ॥ ना भैना सौत्रकथा ना ता । ईसिषं ॥ भरतमुद्धरे ॥ वनुप-
त्यवदानानि ते प्रत्यवदास्यामि ॥ नमस्ते अस्तु ना ना । ईसोस्तिर्यभिपरिगुल्लसँस्रुताभ्यामकुलीभ्याम-
कुलेन चाङ्गुष्ठार्धमात्राण्यवदानान्यवयति मध्यात्पूर्वार्धाद्भूतोयम् । पश्चार्धात्ततोयं यदि पञ्चावदानस्य
। १२ । यवतनभिषार्य

यद्वदानानि ते अवयन्विनोमाकार्यमात्मनः ।

आद्येन प्रत्यवयति तत्त आप्यायता पुनः ॥

इति पुरोडाशं प्रत्यभिचारयात । १३ ॥ यमने अनुव्रूतात्यनुवाचयति । १४ । आश्राव्योऽग्निं यजेति प्रेष्यति
। १५ । यत्रराज्यमागवाङ्मुतीः प्रागुदाचारयायति । १६ । ध्रौवस्यावदायोषौशुवात्रायोत्तरं यमोपोमोषं पोर्ण-
मास्यां वैश्वमनावास्यावान् । उपौशु देवने निर्दिशति । १७ । एवमुत्तरस्यावदाय यद्वयत्तं प्रचरति
। १८ । संवयस उपस्तर्षाप यथावदानं समवयति पुरोडाशस्य दोहपोश ॥ इक्ष्णुवानुव्रूतात्यनुवाचयति ॥

२ (cf. Ap. Gr. 2, 17-21, Hill, p. 91-119)
१) घृतवतीनध्वं mss. ausser MiCkNe. —
२) आचयन् mss. ausser MiC. — ३) चतुःकुचः
mss. ausser MiCkNe. — ४) उध्वोदि० (उद्धाद०
M2) mss. ausser MiC. — ५) दितिरूप० Mi, *aditya*
nach *iti* in M2B nur einmal (zu demselben
vor und nach dem spruch vgl. su. 12
u. 1, 2, 3, 25). — ६) सँस्रुक्थ M1, भरत-

उद्ध० M1, 'द्धरेम ॥ वनु०' so alle (ohne ॥ NS,
ramasanti acc. pl. n. 'everlangend' sc. nach
dir?? Vgl. Ap. Gr. 2, 18, 9 u. TBr. 3, 7, 5, 6,
die freilich auch nicht befriedigen), पञ्चाव-
दानः स्यात् Ke. cf. zu Man. Gr. 2, 2, 16;
(zum wiederholten *madhyat* s. zu su. 7). —
१५) Die form *apayātayati* so alle incl. Ke
kehrt auch sonst mehrfach wieder. — १७) ध्रौ-

मकेन्द्रायेति वा । १६ । मानाद्यवचनप्रपञ्चोदाज्ञानां पार्श्वेन तुल्यार्थत्वाणां प्रसन्नवणेन । व्याख्यातं प्रचरणम् । २० ।

स्यैव वाचिनं वयं पूर्णमासं कृत्वागच्छ ।

स नो दोहतां सुवोरं रावस्योषं मरुस्रणम् ॥

पूर्णमासस्य सुराधसं स्वाहेति पूर्णमास्यो म्रुवेण तुहोति ।

अनावास्या सुभा सुशेवा धनुरित्थं भूय आत्मावमाना ।

सा नो दोहतां सुवोरं रावस्योषं मरुस्रणम् ॥

अनावास्यायै सुराधसं स्वाहेत्यनावास्यायाम् । २१ । स्विष्टकृते मनव्यव्युत्तरार्धात्सः । यदि पञ्चावदानस्य । २२ । अथत्तं द्विरभिचार्यं वात उर्वं कर्त्तव्यं प्रत्यभिचार्यति । कृते अनुकृतिव्यनुवाचयति । २३ । आश्राव्य [प्रत्याश्रुते] " आश्रितं स्विष्टकृतं पतेति प्रे" मन्तनुत्तरार्धपूर्वार्धं तुहोति । २४ । अत्याक्रम्य यथास्वानं सुखां सादयति । २५ । ॥ २

प्राणित्रहरणमुत्तरस्य पश्चात्परिधिबंधेर्गुह्यापधीर्योक्तं नादयति । १ । तं चयति दक्षिणस्य मध्याव्यवमात्रम् । अदुष्टेनोपमध्यमवा चादावाभिचार्यति । २ । तस्यानुपस्तोर्गोष्ठये द्विर्द्विर्यथात स्ववोवो देवतेभ्यः । ३ । दक्षिणस्य भक्षानवयति । दक्षिणार्धादवदाय पूर्वार्धाव्यवमानभागमणं दार्धमाव्यलेपे पर्यम्यवेदे निरुधाति । मध्याद्धूतं अत्रदानानि । ४ । धौवस्यावदायानपूर्वमितरेषाम् । ५ । द्वाभिवार्यं प्रत्यङ्मुक्तोः कोत्रे ५ अक्षरेण कोतारमिडां चाधर्मुदक्षिणातिक्रामति । ६ । पारप्रगृह्णाति कोताननुमृत्तकोतु अनन्तरत्तरगमे ऽथ बाह्यम् । ७ । कोतुः पाणौ द्विर्लेपिनोपस्तृणाति । ८ । अत्रदानं कोता रन् न्यन्नं लेपादुपस्तोर्गं लेपाद्विरभिचार्यति । ९ । उपह्वयमानायामृतितो ऽन्वारभते यत्र उपह्वृता पृथक्पाणयोराग्रीध्रावावयति । १० । संप्रेष्यति । ११ । उत्तरस्तान्दक्षिणतः परिति

वस्यावयो^{१०} M¹ u. zweimal Kc — ^{११}) यथादेवतं

mss. ausser M¹Kc (fehlt zufällig in C) —

^{२०}) प्रसन्नवणे Kc, प्रचरति (st. *pracarayam*) M².

— ^{२१}) [] fehlt in M¹C.

3 (cf. Ap. Gr. 3, 1-4; Hill. p. 119-134):

1) Zur wortstellung *utt^o paçc^o par^o* cf

zu 1, 2, 1, 26; 'व्यूहो' mss.

'योक्त' mss. ausser C¹Nc. — ^२)

— ^३) *adagai* fehlt in Kc. —

मि^० alle ausser M¹ cf. Hill. १

— ^५) (zu 9-11 cf. 1, 3, 5, 7-9) प

ausser M¹C¹Kc, 'पर्वणि' M²

दक्षिणतस्तानुत्तरतः परीतेति । १४ । उपहृतां प्राश्न्यृत्विति वतमानश्च । १५ । कीता प्रथमो भतपते ॥
पश्चिध्यास्वा दात्रा प्राश्नाम्यत्तरितस्य त्वा दात्रा प्राश्नामि दिवस्त्वा दात्रा प्राश्नामि दिशां त्वा दात्रा प्रा-
श्नामीति प्राश्नात्यागोधः । १६ । शाखापवित्रं विन्नस्य कीताग्रिकोत्ररुवणयामवधापात्तर्वेदं निर्धाति
॥ १७ ॥ तत्रापोकृष्टोयं जपतो मार्जयते । १८ । ब्रह्मभागं स्थवीर्यामै यज्ञमात्मभागादवदायाव्यलेपे पर्यस्य
ति । १९ । दक्षिणं [पुरोडाशं] चतुरत्तं कृत्वा बर्हिषि सादयति । २० । अभिमृष्टं पात्र्यो निद-
। प्राश्नित्रक्षणमघ्रेणाकृबनीयं पर्याकृत्य ब्रह्मणे प्रयकृति । २१ । वेदेन भागो पर्याकृत्य
ति यज्ञमावाय च । २३ । प्रतिपर्याकृत्य यथास्थानं वेदं निर्धाति । २४ । दक्षिणाग्रावोदेनं
गपरेण सुग्दण्डानुद्गमुद्वाप्तयति । दोहौ पात्रो च । २५ । ॥ ३ ॥

कौं समिधमादाय " ब्रह्मन्प्रस्थास्यामः [इति ब्रह्माणमामह्य] " समिधमाधायाग्री-
व सकृत्सकृत्संमृडोति प्रेष्यति । १ ग्राधोधः संमार्गं स्फामुपसंयम्य यथापरिहितमनुलोमं
ग्राजिं त्वामे सप्तवासं सनिं ससनिवासं देवेभ्यो कृष्यगोह्रिवासं वाजिनं त्वा वाजजितं
जैरित्यग्निम् । २ ।

यो देवानामसि श्रेष्ठ उपस्तत्तिचरो वृषा ।

मृड त्वमस्मभ्यं रुद्रैरस्तु कुतं तव । स्वाहा ॥

.संस्थाभ्युत्थायावध्यस्यति । ३ । ग्रीकभूतं बुद्धामानीयाश्चावं त्रीननुयाज्ञान्यतति ॥ देवान्य-

" यज्ञ यज्ञेत्युत्तरी । समिधः प्रतोचः । ४ । पश्चार्धादुत्तमेन प्राञ्चावनुसंभिर्नात्ति । ५ । अत्या-
धानं स्रवी सुदयति । ६ । यज्ञमानो " वाजस्य मा प्रसवेनेति दक्षिणेनोत्तानेन पाणिना

(gilt auch für 1, 3, 5, 9). — 14) प
s. ausser M1CNe, ये वा fehlt in
7) विन्नस्य Ne (citatform?). —
in M1C, बर्हिसादयति M2B. —
यकृति fehlt in M1. — 25) प्रत-
asser M1C (hier od° des nach-
1 vorangestellt cf. zu 1, 2, 1, 26).

MS. I, 1, 13; IV, 1, 14; Âp.
H. p. 134-150): 1) (zu 1-2 cf. 1,

3, 1, 7-9) अनुयाज्ञि° alle ausser M1C wie 1, 8,
6, 1, [] fehlt in M1C, समिधमादायाग्री° M2B
wie 1, 8, 6, 1. — 2) °परिहितम्° so hier M1N
°परिहितम्° CS °परिधिम्° M2B cf. zu 1, 3,
1, 8; सकृत् so C, fehlt in M1, कि सकृत्सकृत्
d. übr.; वाजितं (st. vājajitani) M1. — 4) °प्रा-
चयन् (ācāvayam Kc) mss. ausser M1 u. corr.
C cf. zu 1, 3, 2, 2 (Ne erklärt iterativ, setzt
also ācāvayam voraus), समिधि CNeKc (b
besser??). — 5) पश्चार्धात् fehlt in Ne. — 7) बु-

बुद्धं न प्रस्तरामुद्धृति ॥ अथा सपत्नानिन्द्रो म इति नीचा सञ्जोनीपभूतं निगृह्णाति ॥ उद्गमश्च निष्पाम-
शेति व्युद्धृति ॥ ७ ॥ अथा सपत्नानिन्द्रामि म इति व्युद्धृति प्राचीं बुद्धं प्रस्तरात्प्रतीचीमुपभूतम् ।
बर्हिर्वेदि निरस्यति । ८ । अग्न्युह्य प्रत्यासादयति । न बुद्धं प्रस्तरे । ९ । बुद्धानाक्त परिधीन् ॥ वसुर-
सीति मध्यममुपावसुरसीति दत्तिणं ॥ विश्वावसुरसीत्युत्तरम् । १० । मध्यमे स्रुचो ऽयं संधाय स्रुग्दण्डे
प्रस्तरस्याद्यापयुपसंयम्याप्रावयति । ११ । प्रत्याश्रुत " इषिता देव्याहोतारो भद्रवाच्याय प्रेषितो मानुषः
सूक्तवाकाय सूक्ता ब्रूहीति प्रेष्यति । १२ । प्रस्तरमपादते । १३ ॥ यत्रमाने प्राणापानौ दधामीति बर्हिषि
विधतो प्रत्यवसृजति ॥ आयुषे वेति तृणं संसृजति । १४ ॥ अतुभो रिक्ताणा व्यस्तु वय इति स्रुतु प्रस्तर-
मनतर्ग्याणि बुद्धा । मध्यान्युपभूति । मूलानि ध्रुवायाम् । १५ । तूष्णे बुद्धामप्राणयुक्ता " वशा पृश्निर्भू-
वेत्यनतिक्रमप्रस्तरस्याप्राणायदीपयति । १६ ॥ आशास्ते ऽयं यत्रमान इत्युच्यमाने सक्त शाखया प्रस्तर-
मनुप्रकुरति । १७ ॥ अग्नोद्गमयेति प्रेष्यति । १८ । प्रस्तरमाग्नीध्रस्त्रिः पाणिना गमयति । १९ ॥ अनुप्रकुर
संवदस्वेति चाह । २० ॥ ततो नो वृद्धावतेति तृणमग्रावध्यस्यति । २१ ॥ प्रतिष्ठासोति पृथिवीमात्र-
भते । २२ ।

पुनर्यमश्चतुरदात्पुनरग्निः पुनर्भगः ।

पुनर्मे अश्विना पुवं चतुराद्यत्तमहणोः ॥

इति चतुषी अभिमृशति । २३ । अय उपस्पृश्य मध्यमे परिधिंमन्वारभ्यागानमोदित्याह ॥ अग्नित्रिया-
ग्नीध्रः ॥ आवपेत्यध्वर्युः ॥ औषडित्याग्नीध्रः । २४ ॥ स्वगा देव्याहोतृभ्यः स्वस्तिर्मानुषेभ्यः शंषोर्ब्रूहीति
प्रेष्यति । २५ ॥ तज्ज्योरावृणीमक्त इत्युच्यमाने मध्यमे दत्तिणं चाधाय ।

यं परिधिं पर्यधत्वा अग्ने देव पाणिभिर्ययिमानः ।

तं त एतमनु जोषं भस्मिन् नेदेष युष्मदपचेतयाति ॥

यज्ञस्य पाथ उपसमितमित्यधस्तात्प्रस्तरस्याहणयोपकर्षति । २६ । उपभूतो ऽयं बुद्धामाधाय " संस्त्राव-

हामिन्द्रासुरम् M1. — 8) Zwischen *iti* u. *vyudū-*
hati haben die mss. incl. Kc *विषूची* als folge
eines citatfehlers von MS. I, 8, 16 (cf. zu 1,
3; 1, 14), welches wort daher mit recht in
Nc unerklärt bleibt; व्युद्धृति Kc, बर्हिर्वेदि
M1C बर्हिर्वेदे Kc. — 10) °पवसुर° M1C
(scheint in letzterem in °pā° corr. zu sein).

— 11) संधाय्य (d. i. wohl संधाप्य) M1C (ob so

besser?). — 12) इति nach *pratyācṛuta* haben
mss. ausser M1C Nc. — 13) °गुपा° mss. ausser
M1KcC (corr.) u. Nc (vorausgesetzt). —
17) °नुरति M2B. — 23) पुनर्मे अश्वि° mss. ausser
M1C, °दणयोः (für °दयोः?) M1. — 24) °गादग्नी-
दित्याह (eine spätere verbesserung) alle
ausser M1 (cf. Âp. Çr. 3, 7, 9 u. andere pa-
rallelen). — 25) स्वस्तिमा° N6. — 26) पर्यध-

भागाः स्येति परिधोनभिनुकोति । २७ ॥ घृणाद्यौ स्यो यत्रमानस्य धुर्या पातमिति वेद्योऽसौः सुचो विमु-
ञ्जति । कस्तम्बेदे वा " यतो युञ्जानस्ततो विमुञ्जामीति विमुञ्जति । २८ । न विमुक्ते बर्हिषि प्रत्या-
सादयति । २९ । सुचं बुद्धे चादायाधर्गुः प्रत्युत्क्रामति । बर्हिषस्तृणं वेदं च कोति । घ्राद्यस्थालीमाधोघः
पश्चाद्बर्हिषस्य प्राक्तने तृणे सादयति । ३० । यत्तरेण कोतारमग्निं चाधर्गुः प्रत्युत्क्रामति । ३१ । मध्ये
कोतासोनो धानेन पत्नीः सँयात्रयति । ३२ । ॥ ४ ॥

वेदोपयामो ऽवयन्मौमायानुब्रूहोत्यनुवाचयति । १ । उत्तरार्धे सोमं यजति । दत्तिणार्धे वष्टारम्
। २ । परिश्रित्याह्वनापतो देवानां पत्नोर्वर्जति । ३ । पुरस्तादेवपत्नीनां मिनोवालो पशुकामस्य यजे-
तुपरिष्ठाद्राकां चोरकामस्य । कुहूँ प्रतिष्ठाकामस्य । ४ ॥ सँ पत्नी पत्या सुकृतेषु गृह्णामिति पत्यन्वा-
रम्भं यजेण नुकोति । ५ । परिश्रयणमुपोदृत्याग्निं गृह्णति यजति स्विष्टकृत्स्वने । ६ । दृणकृत्वो ऽव-
दाप कोताननुब्रूहोतुरदुन्विपर्वणो यजति वाह्यगघ्रे ऽथात्तरम् । ७ । कोतुः पाणौ द्विलेपेनोपस्तृणांत
। ८ । यवदानं कोना रन्धयति । तदन्यच्च लेपाडुपस्तोमं लेपाद्विरभिधायति । ९ । उपह्वयमानायां
पत्यन्वारगत घ्राद्याधश्च । १० । उपह्वतां प्राप्नोती कोताधोघश्च । ११ । दत्तिणाग्नाविधमपरिवासनान्युप-
मनाधाय चतुर्गृहोत घ्राद्ये कलोकरणाव्योष्य " वा नरस्यतो येजयननाति नुकोति । १२ । तस्यां पुन-
र्गृहीत्वा पिष्टलेपं द्विरवतनभिधाय ।

उन्मूलने मुनने यत्कपाल उपलायां दृषदि धारयिष्यति ।

यत्रप्रयो विप्रयः सँसत्रामि विष्णे देवा कविरिदं नृपतां । स्वाहा ॥

इति । नुकोति । १३ । वेदेन निर्गव्याद्यस्यावदाय " ऐन्द्रावानस्यैकह्वनमा वेजान्कुरु मुननसः सत्रा-
तान्स्वकोति ग्रामकामस्य नुकोति । १४ । पत्ये वेदं प्रवृत्ति ॥ वेदो ऽसि वेदो मा अभरेति व्रपति । १५ ।
तृषाकं तृषस्वमिति प्रतिगृह्णाति । उपस्थे पुत्रकामा निदधोन । १६ ।

तद्या corr. 'धत्ता d. mss., 'याने ॥ यज्ञस्य corr.
'यतिर्वयस्य d. mss., उपममित° corr. 'सँमित°
M2BNS 'सँमित° M1 u corr. aus 'सँमि' C
- 12) उपमतो corr. wie, scheint es, auch C
a 1. 'घोप° alle - 2) धुर्या mss. ausser M1C.
सुचं M1, कस्तम्ब° M2B (lastamba = lastam-
bhu).

5 (cf. MS. I, 4, 3. 8; Âp. Cr.
3, 8-15, Hill. p. 151-170): 3) परिश्रु°
(°श्रु° N) mss. ausser M1CNe. — 6) स्विष्टकृ-
त्स्वने alle ausser M1C u. corr. S. — 7) (zu
7-9 cf. 1, 3, 3, 9-11) 'तुरंगुली° M2C. —
12) चतुर्गृहीताद्ये M1 mit unregelm. krasis,
नुकोति fehlt in M2B. — 13) सँसत्रामि nach

इमं विध्यामि वरुणास्य पाशं यज्ञप्रन्ध सविना सत्यधर्मा ।

• धातुश्च योनौ मुकृतस्य लोके ऽरिष्टां मा सकृ पत्या दधातु ॥

इति योक्तापाशं विषाय सयोज्ज्वलं कुरुते । १७ ।

समायुषा सं प्रजया समग्रे वर्चसा पुनः ।

सं पत्नो पत्याकं गेहे समात्मा तन्वा मम ॥

इत्युद साञ्जलिं निनीय मुखं विमृष्टे । १८ । क्लृप्ता वेदै स्तृणाति मार्कपत्यादधि संततमाकृवन्मोषात् । १९ ॥

अयाद्यग्रे ऽसीति धीवस्य सकृद्वत्तं नुहोति । २० । सकृद्वृत्तानामप्याध्य बर्हिषो दर्भमुष्टिमपादावात्तर्वेद्य-
र्धस्तिष्ठद्देवा गानुविद् इति ध्रुवया संततं सगिष्टयनुहोत्या मन्त्रस्य समापनात् । प्राक्स्वाहाकारार्थ-
मुष्टिानुप्रकृति । २१ ॥ यानि घर्णे कपालानोत्थेतया कपालानि विमुञ्चति । २२ । संख्ययोदीचानाव्यु-
द्भासति " ये घर्मा इति द्वे " यद्वर्मा इत्येकम् । २३ ॥ को वो विमुञ्चतीति प्रणीता मनसा विमुद्यधेणाह-
वनीं पर्याकृत्य " पोषाय त्वत्यत्तर्वेदि निदधाति । २४ ॥ द्वित्रि शिल्पनवतमित्येतया बर्हिर्नुप्रकृ-
रति । २५ ।

स्तृणाति बर्हिः परिधत्त वेदिं ज्ञानिं मा हिंसोर्नु गेह्याना ।

दर्भैः स्तृणीत कुरितैः सुपर्णानिष्का क्लृप्ते यज्ञमानस्य ब्रधन् ॥

इति क्लृप्तदर्भवेदिं संकृदपति । २६ ॥ ब्राह्मणोस्तर्पयेति प्रेष्यति । २७ । पार्णमानां सैस्त्राप्येन्द्राय
वैगृधायैकादशकपालं निर्वपेद्वात्थ्यवान् । तत्र ययाकामं द्यात् । २८ । प्रवृत्ता विकल्पो नोपक्रम्य
विरमेत् । २९ । अद्वित्वे घृते चरुमावास्यामिद्वि पशुकामः पशुकामः । ३० । ॥ ५ ॥

॥ इति मानवसूत्रे प्राक्सोमे तृतीयो ऽध्यायः ॥

Âp. Cr. 3, 10, 1 (st. *samsrjant*) mss. ausser M1CKc, |] fehlt in M1CNe (aber nicht auch in Ke). — 14) °दाय ॥ ऐन्द्रो° so alle (ob nothwendig mit Âp. Cr. 3, 10, 2 *andro* zu lesen?), वेणान् corr. वेशां d. mss., सत्रा-
तान् corr. सत्रातां resp. °तां d. mss. — 15) म M1C wie 1, 4, 1, 18 gegen MS. I, 50, 17. —
16) तृप्तोक्ते mss. nach MS. I. c. ausser M1CNe (der zusammenhang verlangt hier das fem., das masc. dagegen 1, 4, 1, 19), निदधाति alle

ausser M1C — 17) तश्चैवा mss. ausser M1C, °कात्रलोनि° M2 °कात्रलोनि° M1 °कात्रलो-
नि° C. — 21) °मुष्टिमुपा° N, ध्रुवायाः NS ध्रुवा-
या M2B, सगिष्टयनुहोत्या° M1 (Neke auch w. o) — 23) संख्ययो° mss. ausser CNe —
24) °नुयाशयाना so alle; anders Âp. Cr. 3, 13, 5 = TBr. 3, 7, 5, 13. — 25) Zwischen *nirvaped* und *bhratvayan* haben दशकपालं निर्वपेद् M2B — 30) °मावास्यामिद्वि mss. ausser M1C resp. Ne.

पूर्णे चन्द्रमस्युपवसेत्पौर्णमासीर्दर्शने ऽमावास्याम् । पूर्वे वा । १ । केनश्मश्रु पतमानो वापयते ।
दक्षिणोपक्रमान्केशान् । २ । सद्योपक्रमाद्यखानध्यात्मं कनिष्ठिकातः कारयते । न कर्त्ता । ३ । पला
नखांश्च कारयति । ४ ।

ययस्वतोरोपधयः ययस्वद्वोरुधां ययः ।

अयां ययसो ययवस्तेन मामिन्द्र सँमृजस्व ॥

इति पाणो प्रतात्त्र्योपवत्स्वशननश्रान्तो ऽन्वन्मापेऽयो गौनाच्च सपिप्यत् । ५ । पौर्णमास्या भुक्तानावा-
स्यायां न मुक्तिर्ता स्याताम् । ६ ॥ मनाग्रे वच इत्याकृत्यनोये समिधनादधार्ति पुरस्तात्प्रत्यङ्मुत्त उर्ध्वास-
होस्तूलोमपर्योः । ७ । कृत्वा अचानिद्य दक्षिणतो व्रतगुर्भति । ८ ॥ अग्रे व्रतपते व्रतमानस्य इत्याकृत्य
नोयमुपतिष्ठते ॥ सघ्राष्टमि व्रतया अमि व्रतपतिर्नोत्प्यादित्यम् । उपतिष्ठते । ययस्वमितः स्यादाकृत्य-
नोयम् । ९ । वामे प्राश्नोयातामारण्यस्य । यस्य च श्रो यद्वयमाणः स्यात् तस्य सायमश्रयात् । १० । व्रत-
चार्याकृत्यनोयागारे ऽधः जयोन । गार्हपत्यागारे पलो । ११ ॥ इमे चः पात्रमनया वो गृह्णामोति प्रणीतासु
गृह्णामाणास्विमा ननमा ध्यायेत् । १२ ॥ अग्निं होतारगुप तँ ऊव इति निर्वप्यमाने सुचं शूर्प चाभिमृजे-
त्क्रियमाणे क्रियमाणे । १३ ॥ यज्ञस्य वा प्रमयाभिनयेति वेद्यां परिगृह्णामाणायाम् । जपति । १४ ॥

1 (cf. MS. I, 4, 1, 3-5, 8-9; Âp. Cr 1, 1-9) 2) °एनश्मू (cf. zu 1, 7, 1, 6, 8, 19, zu sü. 2-4 cf. 2, 1, 1, 26-29) alle ausser MiCKe (Web. Ed. p. 175) श्रू). -- 3) °ध्यात्मं auch Ke (in der Ed. aber 1 c. °ध्यात्मकी, °कांतः M2BS. — 4) °पवत्स्वयण° C im text °पवत्स्वयदश° C corr. a. r. (Mi schreibt °पवत्स्वयण°) प्रतात्त्र्यापवस-
ध्यमशनन° Ke! Wie oben auch Maiti Kar., cf. zu 1, 1, 1, 12. — 5) amaraśyayam (fehlt in

ke) se ca? cf. zu 1, 2, 1, 18. — 6) कृत्वा अच° so alle wie MS. I, 52, 11 (in Ne kṛtāc ar° corr. als v. l. wie vielleicht auch in C). — 7) [] fehlt in MiCNe (wird von letzterem als erklärung ergänzt) -- 10) वामे (cf. 1, 5, 1, 33) so richtig nur CGCP2 वानेत् d. abr. (Mi schreibt वाचेन् entsprechend Ne, der वा zum vorhergeh. su. zieht und mit चेत् ein neues beginnen lässt, ebenso Ke: cet sayam aṇṇyā-

पद्यानां वा वातानां धर्त्राय गृह्यमाणिघ्रातादनुवाकस्य । १५ ॥ युनञ्चि वा ब्रह्मणा
दैर्घ्येति परिधिषु परिधीयमानेषु । १६ । चतुर्होत्रा विहृव्येन च कृवोष्यासन्नान्यग्निमृशेत् । १७ । अग्नेण
सुचो ऽत्तर्वेदि दत्तिणं ज्ञान्वाच्याध्यञ्जनी वेदमादाय " वेसे ऽसि वेशे मा आभरेति व्रपति । १८ ॥ तृप्तो
ऽहं वातस्वमिति प्रतिगृह्णाति । १९ । दशहोतारं व्रपेत्पुरस्तात्सामिधेनोनाम् । २० ।

समिद्धो घग्निराहुतः स्वारुहकृतः पिपर्तु नः ।

इति नमिद्धे । २१ ॥ मनो ऽसि प्राजापत्यं मनसा मा भूनेनाविशेति सुवेणाधार्यमाणे । २२ ॥ वागस्यैन्द्रो
सपदात्तपर्णा वाचा नेन्द्रिवेणाविशेति स्रौचे । २३ ॥ देवाः पितर इति प्रथरे प्रथर्माणे प्रागितिकरणात्
। २४ ॥ चतुर्होतारं व्रपेत्पुरस्तात्प्रवाजानाम् । २५ ॥ आश्राविते " मत्तां देवानिति ब्रूयात् । प्रत्याश्रुते
"मत्ता देवै यजेत्युक्ते " यथाभागं देवताः प्रति नातिस्त्रियमिति । यपदूते " स्वर्गे लोक इति । २६ । प्रय-
ज्ञेषु " वसत्तमृतूनां प्रीणामि स मा प्रीतः प्रीणातु वसत्तस्याहं देवयज्यया तेजस्वान्पयस्वान्भूयामम् ॥
श्रीधनमृतूनां प्रीणामि स मा प्रीतः प्रीणातु श्रीधमस्याहं देवयज्ययीतस्वान्त्र्योर्ववान्भूयामम् ॥ वर्षा ऋतूनां प्री-
णामि ता मा प्रीताः प्रीणातु वर्षाणामहं देवयज्यया पुष्टिमान्पशुनाभूयामम् ॥ शरदमृतूनां प्रीणामि सा
मा प्रीता प्रीणातु शरदो ऽहं देवयज्यया वसत्तमृतूनां प्रीणामि ता मा प्रीताः प्रीणातु
शरदो ऽहं देवयज्यया वसत्तमृतूनां प्रीणामि ता मा प्रीताः प्रीणातु शरदो ऽहं देवयज्यया
सहस्रवोस्तपस्वान्भूयाममित्येकेकेन पर्यायेण पृथक्पृथ-
क्प्रवाजाननुगच्छयते । २७ । प्रवाजानुयाजविद्वद्वा सर्वानयस्येदपि वोपेतभुगुंतमत्ततः । २८ । ॥ १ ॥

यसिना यज्ञधनुजानमेरुहं देवयज्यया चतुषा चतुष्मान्भूयामित्येवाध्यभागमनुगच्छयते ॥ सोमेन
यसः पितृनाम्समिधेनोनाम् ऽहं देवयज्यया चतुषा चतुष्मान्भूयामिति द्वितीयम् । १ । पञ्चहोतारं व्रपेत्पुरस्ता-

tom aranyam vā gasya ca etc¹⁾, यत्तमाणाः

mss. ausser CNcP2, सा (st. sayam) M 1. —

¹¹⁾ [] fehlt in MiCNe (in letzterem bloss
erklärungsweil). — ¹²⁾ °माणेषु MiCNe or-

thographisch fehlerhaft wie MS 1, 53, 1 —

¹³⁾ म MiC wie 1, 3, 5, 15 gegen MS 1, 50, 17.

— ²¹⁾ समिद्धोऽग्नि° mss. ausser C. — ²²⁾ मा

fehlt in mss. ausser MiC, भूतेना° corr. भूतेना°

d. mss. (cf. den folg. spruch u. TS. 1, 6, 2, 2)

— ²⁴⁾ प्रव्रियमाणे C sowohl im text wie a. r.

corr. aus प्रवर्ष° nach Ap Cr. 4, 9, 6 cf. Ne,
der 'praty' durch 'pravy' erklärt —

²⁰⁾ Ne trennt mahyam devam (sc. brahmat) |
y-ya° etc — ²¹⁾ °याजवृद्धा mss. ausser MiCNe,

भयमेद° alle ausser MiC, °वोत्तम° MiN, °त-

मगंततः so NeGe u. corr C °तमंततः d. ubr.

(°तमंततः N).

²⁾ (cf. MS. 1, 2, 1, 4, 1, 5; IV, 2, 5;

Ap Cr. 4, 9-12) ¹⁾ चतुषा beide mal nur

in MiC u. Maitr. Kar. — ²⁾ सरस्वत्याहं mit

द्विषाम् । २ ॥ अग्निर्वादी ऽग्नेरुक् देवपश्ययान्नादो भूयासमिति क्विराकृतिम् । ३ ॥ दब्धिर्नामास्यद-
ब्धो ऽक् धातृव्य दभेयमित्युपांशुपार्तो । ४ ॥ अग्नेषोमी वृत्ररुणावग्नेषोमयोरुक् देवपश्यया वृत्रहा भूया-
समित्यग्नेषोमोयम् । ५ ॥ इन्द्राग्न्योरुक् देवपश्ययेन्द्रियवान्मोर्ववान्भूयासम् ॥ इन्द्रस्याक् देवपश्ययेन्द्रिय-
वान्भूयासम् ॥ महेन्द्रस्याक् देवपश्यया जेमान मरुमानं गमेयम् ॥ इन्द्रस्य वैमृधस्याक् देवपश्ययासम्भो
भूयासम् ॥ सवितुरुक् देवपश्यया सवितृप्रसूतो भूयासम् ॥ सरस्वत्या षक् देवपश्यया वाचमन्नायं पुषेयम् ॥
पूषो ऽक् देवपश्यया पुष्टिमान्यशुगान्भूयासम् ॥ अत्रान्द्रयोरुक् देवपश्यया वीर्यवानिन्द्रियवान्भूयासम् ॥
विद्येषा देवानामक् देवपश्यया प्रजातं भूनां गमेयम् ॥ स्वावापृथ्व्योरुक् देवपश्यया प्रजनिषोय प्रजाया
पशुभिर्वनस्पतेरुक् देवपश्यया ॥ अस्य यज्ञस्यागुर उदचनशोयास्य यज्ञस्यागुर उदचनशोपेत्यनाघातेषु
। ६ ॥ अग्निः स्विष्टकृत् यज्ञस्य प्रतिष्ठा तस्याक् देवपश्यया यज्ञेन प्रतिष्ठां गमेयमित्यग्निं स्विष्टकृतम् । ७ ॥
अग्निर्मा उरिष्ठात्पातु सावितावशमायौ नो अग्निं जपति तमेतेन जेषामिति प्राणित्रमवदोयमानमनुमयते
। ८ ॥ इडायास्तूष्णम् । ९ ॥ उपरुवे " वसोवस्येर्हु श्रेवस्येर्हुति जपति ॥ चिदिति मनांसि धोरुसोतृयुच्च-
र्वितेन मा सनुत्तेत्युत्तम् ॥ यस्मास्विन्द्र इन्द्रं दधात्विति च । १० ॥ ब्रह्म पार्कति चतुरत्तमभिगृशति । ११ ॥
प्रजापतेर्भागो ऽस्यर्वास्यान्ययस्यान्प्राणायानो ने पार्क सनानव्यानी ने पाक्षुदानवृषे ने पाक्षूर्गस्यूर्गे मयि
धेह्यान्तनो ऽस्यानित्यं मा ने लेष्ठा अनुत्रागुन्मिह्लोक इह च प्रजापतिरुक् तया सातादध्याममित्यन्वाहा-
यंगामन्नमनुमन्त्रयते । तद्वत्विभ्यां दक्षिणा द्यात् । १२ ॥ मे मे भद्राः सनतयः संनमत्तानितो धमसंकृते
कृते । १३ ॥ सप्तर्हानारं जपेत्पुरस्तादनुयाजानाम् । १४ ॥ वरुह्यो ऽक् देवपश्यया प्रजावान्भूयासं " नराज्ञ-
सस्याक् देवपश्ययेन्द्रियवान्भूयासम् ॥ अग्निः स्विष्टकृत् यज्ञस्य प्रतिष्ठा तस्याक् देवपश्यया यज्ञेन प्रतिष्ठां
गमेयमित्युत्तमम् । १५ ॥ अग्नेरुत्तिगन्तुमन्त्रेयं " सोमस्याग्नातिमन्त्रेषामन्त्याव्यभागप्रभृत्या स्विष्टकृतो
ऽनुमन्त्रयते । अन्यदुपांशुपार्तो मूक्तयके । १६ ॥ सा मे सत्याशोर्देवान्गम्यादिति प्रस्तरे प्रक्षिपमाणो

krasis in MiC, पुषेयं (पू° Mn cf. 1, 4, 3, 1) so
alle mss. wie Äp. Ci. 4, 10, 1, प्रजापतिं (st
prajatin) mss. incl. Matr. Kar. ausser MiC,
यज्ञस्यागुरुदच° beide mal mss. incl. P3 und
Matr. Kar. ausser C resp. corr. a. r. S
cf. PW sub *agur*. — 9) जेषम् Matr. Kar. —
11) ब्रह्म Mi. — 12) सातादध्या° mss. ausser
MiC (in Mi °इ° geschr.). — 16) पांशुपार्तो

so alle [C macht am rande die naheliegende
conjectur °पांशुपार्ताभ्यां, trennt man aber
anyat vom vorhergehenden, es adverbial
fassend, und ergänzt bei °*gyajau* sc. *anuman-*
trayate wie auch oben su. 4 erforderlich ist, so
ist alles in ordnung; nach Ne °*gyajau* sc. *abhi-*
lakṣya, sachlich ist es gleichgültig, ob man
°*gyajau* oder als von *anyat* abhängig °*yā-*

। १७। तत्र यमिक्तेन वरं वृणीते । १८॥ विष्णुः शौर्यसम्य प्रतिष्ठा तस्याहं देवयज्या यज्ञेन प्रतिष्ठां
मनेयांति शौर्यार्थकै । १९॥ वि ते मुञ्चामि रणनां वि रणनीनिति परिधिषु प्रक्षिपमाणेषु । २०॥ इष्टो
यज्ञो भगुगिरिति मन्त्रावभागेषु । २१॥ यदो मागक्त्वदो मागम्यादित्यत्ततो वरान्वणीति । २२। ॥ २॥

सोमस्याहं देवयज्या विश्वं रतो घेषोप ॥ तद्वरुहं देवयज्या सर्वाणि ब्रूयाणि यज्ञानां पुषेयम् ॥
देवानां पत्नीनामहं देवयज्या प्रजनिषीय प्रजया यज्ञभो " राकाया अहं देवयज्या वीरान्विन्देयं " मि-
नीया व्या अहं देवयज्या यज्ञान्विन्देयं " कुक्षा अहं देवयज्या प्रतिष्ठां मनेयम् ॥ अग्निर्गृहपतिर्यज्ञस्य
प्रतिष्ठा तस्याहं देवयज्या यज्ञेन गृहैः प्रतिष्ठां मनेयमित्यग्निं गृहपतिम् । १।

उडास्माननुवस्तां घृतेन यस्याः पदे पुनते देवयज्ञः ।

वैश्वानरी शक्वरी वायधानोप यज्ञमस्तु नो वैश्वदेवी ॥

इतीडाम् । २॥ या सरस्वतो वेशभगीनिति मुखं विमद्रे । ३॥ निर्द्वयत्वं निररातिं दहेति वेदै स्तीर्यमा-
णमनुमन्त्रयते । ४॥ सँ यज्ञपतिराजिषेति यज्ञमानो यज्ञमानभागं प्राप्नोति । ५। यदि प्रवमेत्समिष्टयज्ञया
महं बुद्धयात् । ६। यज्ञदेहेरूपविषय प्राञ्जलः " मरसि सन्मे भूया इति प्रणोतास्वक्विन्नमसिद्यमानमनु-
मन्त्रयते । ७॥ प्राच्या दिशा देवा अन्विता मार्तव्यतामिति प्रतिदिशं यथास्मानम् । ८।

समुद्रं वः प्रक्षिणोमि स्वाँ योनिमभिगच्छत ।

अग्निष्टा अस्माकं चोरा मा परामेचि मत्पयः ॥

jābhyām liest? cf. ubrigens auch den comm.
zu Āp. Ār. 4, 12, 4]. — 17) 'देवाग' mss
ausser M1, 'प्रक्षिप' so Ne 'प्रह्वय' M1 'प्र-
क्षीय' d. ubr. cf. zu su. 20. — 20) 'प्रक्षिप' so Ne 'प्रह्वय' M1 'प्रक्षीय' d. ubr. cf. zu
sū. 17. — 21) 'भगुगिरिति' M1

3 (cf. MS. 1, 4, 2. 3. 6-8; Āp. Ār. 4, 13-16): 1) 'धिशीय' (1) corr. aus 'घेषोय' nach *dhiṣiṣya* Āp. Ār. 4, 13, 1 'घोषीय' S, 'पूषेय' M2B cf. zu 1, 4, 2, 6; *varan vndeṣyām* bis *devaya-jyayā* vor *pratisthān* fehlt in M2B; 'गृही' (st

grāhī) M1. — 2) 'उडास्माननुवस्तां' corr. nach Āp. Ār. 4, 13, 1 resp. nach C 'न'वतां mit *नु* a. r., 'स्मानवता' ('स्मान्वता' M2) d. ubr.; *यज्ञमस्तुनो* so M2BNS u. urspr. C *यज्ञस्तुत* M1 *यज्ञमस्तुत* C als randcorrectur cf. Āp. Ār. 1. c. -- 7) 'सिद्यमानमनु' so M1 u. wohl auch Ge, wenn er erklärt: *pranītasū 'pari achinnam āsecanam* (cf. Āp. Ār. 4, 14, 3, auch MS. 1, 54, 2; Katy. Ār. 3, 8, 8 neben sū 6), 'सिद्यमानास्वनु' d. ubr. incl. Ne u. Matr. Kar. (eine naheliegende, aber nicht nothwendige verbesserung). — 8) 'प्रदिशं

इति विनीता अनुमन्त्रयते । १ ।

यदप्मु ते सरस्वति गोष्ठ्येषु यदसु ।

तेन मे वाग्निनीवति मुष्टिमङ्गि सरस्वति वर्चसा ॥

इति मुख्यं विमृष्टे । १० । दत्तिणाया वेदेः प्राचीनं दत्तिणेन पादेन विष्णुक्रमान्क्रामति ॥ विष्णुः पादव्यां व्यक्रंस्तेति प्रथमं ॥ विष्णुर्त्तरिते व्यक्रंस्तेति द्वितीयं ॥ विष्णुर्द्विव्यक्रंस्तेति तृतीयमुत्तरमुत्तरं भूयस्मिन् । ११ ॥ इदमकृन्मुप्यप्राणं निवेष्टयामोति पादव्यां प्रदत्तिणमावेष्टयति । १२ । यं द्विव्यात्तस्य नाम गृह्णीया-
त्तूष्णीमनभिचरेन्सव्यमन्वायत्य । १३ ॥ तेत्रो ऽसोत्याकृचनोयमुपतिष्ठते ॥ अग्रे गृह्यत इति गार्हपत्यम् । १४ ॥ असा अनु मा तन्वति पुत्रस्य नाम गृह्णाति ॥ अमू अनु मा तनुतमिति यदि दै ॥ अगो अनु मा तनुतेति यदि ब्रह्मः । १५ । अतीमोनेर्योनुपतिष्ठते ॥ ये देवा यज्ञकृन्ः पृथिव्यामध्यासत इति गार्ह-
पत्यं ॥ ये देवा यज्ञकृन्ो अत्तरिते अध्यासत इति दत्तिणामि ॥ ये देवा यज्ञकृन्ो दिव्यामध्यासत इत्याकृच-
नोयम् । १६ ॥ अग्रे व्रतयते व्रतमचारिषं तत्ते प्रावोचं तदज्ञकं तेनाज्ञकं तेनारात्सं तन्मे ऽनुमुप इति
ममिधो ऽग्निश्चादधदत्तं विगुञ्जति । १७ ।

यसो बभूव स उ वावभूव स प्रवसे स उ वावधे पुनः ।

स देवानाधिपतिर्बभूव सो अस्मानधिपतांस्करोतु ययं स्याम पतयो रयोणाम् ॥

इति पुनरात्मनं व्रतयति । १८ ॥ गोमे अविमं अश्वो यज्ञ इति प्राङ्मुत्क्रम्य व्रतयति । १९ । शैत्यले प्रा-
श्नात्पूर्ध्वं वा सान्निष्टयनुषो यज्ञमानो ब्राह्मणः सांवाव्यस्य सानाव्यस्य । २० । ॥ ३ ॥

॥ इति मानवसूत्रे प्राक्सोमे चतुर्थो ऽध्यायः ॥

M₂BN. — १) स्वं M₁C — 11) दत्तिणाया M₁CKe (wohl durch MS I, 48, 11 hervorgerufen), व्यक्रंस्तेति so Maitr. Kār. neben falsch-
lichem व्यक्रंस्तेति wie alle drei male die mss. (das erste mal C a. r. स्ते). — 12) न-
विचरन् mss. ausser M₁C (fehlt in NeGe), sa-
vyam anavartya zieht Ne zum folg. — 13) अ-
तिमोनेरं^० alle ausser M₁C, इति vor *dalā-*
nāgnim fehlt in mss. ausser M₁C. — 14) अ-
तमाचार्य (von *acarṣam* wohl nur orthogra-
phisch verschieden, wie in M₁ überhaupt
nicht selten *rṣ* st *riṣ* geschrieben wird cf.
z. b. M₁C zu I, 6, 3, 12) M₁ u. Maitr. Kār.

wie MS IV, 138, 5 ff., तेनारात्स्यं wie MS.
I c falschlich mss. incl. Maitr. Kār. ausser
M₁ u. corr. C, अनुप M₁ अनुप Maitr. Kār.
cf. jedoch zu I, 6, 3, 14. — 18) सोमंअधि^०
(nach einer regel der MS. st. so *'smān adh*^०
cf. su. 19) M₁ u. corr. C, पुनरात्मनं so N
u. a. r. S (cf. Ap. Cr. 4, 16, 12) लंवं d. abr.
(auch möglich?). — 19) गोमां NS u. corr. C,
विमां NS u. corr. C, प्रागुपक्रम्य mss. ausser
M₁C (प्राङ् Ge प्राक् Ne: beide ohne verbums-
angabe). — 20) cf. Ap. Cr. 4, 14, 2, सानाव्यस्य
beide mal M₁.

अग्नीनादधीत वसते ब्राह्मणो । गोष्मे रात्र्यः । जरदि वैश्यः । शिशिरं सर्वेषाम् । १ । सोमेन
पद्यमाणस्यर्तानियमो नत्तत्रे च । २ । फाल्गुन्यां पौर्णमास्यां पुरस्तादेकाहे द्वहे वादधीत । ३ । ज्ञात-
पुत्रो ब्राह्मणः कृतिकास्वादधीत । ४ । रोहिणो फाल्गुन्यश्चित्रेत्यासातानि । ५ । मृगशिरस्यादधीत । ६ ।
पुनर्वसोः पश्चा पाषीयान् । विशाखयोः प्रजातिकामः । अनुराधास्वद्विकामः । प्रोष्ठपदासु प्रतिष्ठाकामः
। ७ । पौर्णमास्याममावास्यायां वादधीत । ८ ।

यो अश्वत्थः शमीगर्भ आरूरोक् ते सचा ।

सं ते कूरामि ब्रह्मणा यज्ञियैः केतुभिः सह ॥

इति शम्भारोक्तस्याश्वत्थस्यारणो आकृति । ९ ॥ आयुर्मयि धेन्वायुर्गन्तमानयेति ज्ञपति । १० । परिवा-
पणं यथा दर्शपूर्णमासयोः । ११ । आब्रुत्याकृते तौमे परिधापोपवत्स्वशनमश्नीतः । १२ । प्राचीनप्रवण
उद्वंशशालायां प्राचीनं मध्यमाद्वंशादपरारुहे लक्षणं करोति । १३ । उद्धवावोद्य तस्मिन्नौपासनोयं ब्रा-
ह्मर्षीर्दानं मादधाति शालाग्रिं निर्मथ्यं वा । १४ । प्रागभिवृद्धिर्वात्सिलो वृणीते । १५ ।

प्र वेधसे कवये मेधाय वचो वन्दारु वृषभाय वृजे ।

यतो भयमभयं तन्नो अस्त्वव देवानां यतो ह्येयानि । स्वाहा ॥

1 (cf. MS. I, 6, 1. 3. 9. 12; Âp. Çr. 5, 1. 3-7. Cap. 1-2, 9 fehlt in Ne): 1) शिशिरः mss. ausser M1CGe. — 5) फाल्गु° mss. incl. Ge ausser M1C. — 7) पश्चात् mss. ausser M1C (auch Ge?), प्रजापतिकामः NS, अनुराधा° M1C (aber 1, 6, 5, 5 haben auch diese w. o.). — 9) योश्वत्थः schreiben mss. ausser M1, सच mss. ausser NC cf. 1, 5, 3, 8, यज्ञियैः M1. —

10) आयुर्म Ge. — 11) दर्शपौर्ण° mss. incl. Ge ausser M1 u. Maitr. Kär. cf. zu 1, 1, 1, 7. — 12) °पवत्स्वनम° M1 °पवत्स्वशनम° Ge cf. zu 1, 1, 1, 11 (wie oben auch Maitr. Kar.). — 13) °प्रवणमुद्° mss. ausser M1Ge u. Maitr. Kär. (cf. zu 1, 5, 2, 1; 1, 6, 3, 13), °शालां MeB. — 14) ब्रह्मि° mss. ausser M1CGe cf. 1, 5, 2, 7, निर्मथ्य (auch möglich? cf. zu 1, 7,

इत्यभिवृत्तिरिति । १६ । चतुःशरात्रं रोहिते चर्मणानडुके प्राग्ग्रिवे लोगतो निरूप्य मांसतो ऽनृत्ति
 । १७ । निशायां परीन्धीत । १८ । ब्रह्मोदनं जीवतण्डुलं अययति । १९ । घृतेनानुत्पूतेन नवनतीनेन ओत्पू-
 तेन प्रतनमिधायोतिरत उद्धासयति । २० । पात्र्यामन्यत्र बोद्धव्यं व्युडुकां प्रभूतं सर्पिरासिध्याभितो
 ब्रह्मोदनमृत्विजं शर्पेया वृताः पर्युपविशन्ति । दन्तिणतो ब्रह्मा पश्चाद्धोतीतरत उद्धाता पुरस्ताद्धृष्यः
 । २१ । पिण्डानादाय सर्पिषा पर्यस्यावसृप्य प्राप्नोति । २२ । तेभ्यो धेनुं ददाति । २३ । चैत्यस्यास्यत्वस्या-
 द्वास्तिन्नः समिधः स्तिभिगवतोः सरुपलाशाः प्रादेशनात्रोः सर्पिर्मत्योदने पर्यस्य " प्र वो वात्रा अभि-
 यय इत्येनाभिस्तिमृभिः स्वाहाकारात्तामिराद्धाति गायत्रीभिर्ब्राह्मणस्याविध्यगिरिति त्रिष्टुब्धो राज-
 न्यस्य " जनस्य गोपा इति जगतीभिर्वैश्यस्य । २४ । श्रुद्धत्संवत्सरमन्नमग्निमिन्धीत द्वादशरात्रं त्रिरा-
 त्रनेकरात्रं वा । २५ । नास्याग्निं गृह्णादरेयुर्नान्यत आहरेयुः । २६ । न प्रयावात् । २७ । नानृतं वदेत्
 । २८ । न मांसमज्जीयात् । २९ । न स्त्रियमुपेयात् । ३० । ओ ऽग्रोनाधास्यमान उपवसेत्पूर्वां पार्णमासीमु-
 त्तरामनावास्याम् । नक्षत्रे च । ३१ । जनचारिणा सत्विजः सरु सैवसति । ३२ ॥ प्रजा अग्ने सैवासपेत्युत्तरपू-
 र्वस्यां दिशि वामे कल्पायमन्नं वध्नाति । ३३ । ॥ १ ॥

शक्तैरग्निमिन्धान उभी लोकी मनोम्यहम् ।

अभोलोकीयोर्धोमि मृत्युं तराम्यहम् ॥

इति शक्तैरग्निमिन्धते । १ । यजनानावारणी प्रयच्छति । २ ।

गह्वे विष्पत्नी सद्ने सतस्यार्वाची हृतं धरुणे रयीणाम् ।

अतर्वती वन्यं ज्ञातवेदसनधराणां जनयते पुरोगाम् ॥

इति प्रतिगृह्णाति । ३ ॥ सन्निवचतो स्यो ऽग्निरेतमौ रेतो धत्तं पुष्टौ प्रजननम् ॥ तत्सत्यं यदीरं विभृतो
 वीरं जनयिष्यतस्ते मत्प्रातः प्रजनयिष्येते ते मा प्रजाते प्रजनयिष्यतः प्रजया पशुभिः ॥ इदमहमनृता-

1, 38; 1, 8, 3, 3) M1C. — 16) अस्त्वत्र corr.
 अस्तुव d. mss., देवानां so alle, यत्र ह्य° corr.
 यत्रिह्य° d. mss., °डानि so M2B °नी d. nbr.
 (paje hedy° so lese ich mit H., vgl. den comm.
 zu TBr. 1, 2, 1, 9; anders dagegen Garbe
 Âp. Çr. 5, 5, 8). — 17) निवृप्य mss. ausser
 M1. — 18) परिरंधीत mss. ausser M1C. —
 19) अतिमं M1. — 21) व्युडुका mss. ausser

M1C(Ge. — 24) स्तिभिफलवीः । शंक्रवतोर्वा
 Ge (auch das erstere wohl nicht citatform),
 सपलाशाः mss. ausser M1C. — 30) स्त्रीमु° C.
 — 32) सरुवसंति (besser so?) mss. ausser
 M1C.

2 (cf. MS. I, 6, 1, 3 ff.; Âp. Çr. 5, 1.
 2, 4, 8-10): 1) °न उभी corr. cf. Âp. Çr. 5,
 8, 4; TBr. 1, 2, 1, 15 °नमुभी d. mss.

तस्यगुणमि मानुषादिव दैवी वाचं यङ्गामोत्युक्ता वाचं यकृति । ४ । दक्षिणाधेररणो पत्नी पाणी कुरुते । ५ । वाग्यतावरणिपाणी जामृतः । ६ । उपव्युषं ब्राह्मीदनिके अरणी निष्ठपति । ७ ॥ अयं ते योनिर्ह्रिय इत्यरण्योः सगरीपयति । ८ । अनुगम्योडुक्ता भस्म गार्हपत्याय लक्षणं करोति । उद्धत्यावाद्य दक्षिणाः पुरस्तादक्षिणाधेर्वितृतीयमात्रे गार्हपत्यलक्षणस्य नेदीयसि । समं प्रति पुरस्तादाकृत्वनीयाय । ९ । लक्षणानुपूर्वान्संभारान्निवपति । १० ।

उत्समुद्गन्मधुमाँ ऊर्मिरागात्साध्यायाय प्रतरं दधानः ।

अमां ये मधवानो वयं चेपमूर्त्तं मधुमत्संभरेम ॥

इत्ययो ऽनुपदासुका उपसृजति । ११ ॥ इत्ययं आसीत् ।

अतो देवी प्रथमाना पृथग्देवैर्युक्ता व्यसर्पो महिषा ॥

इति वराकृत्विकृतं च न्युप्य तूष्णीं वल्मीकवपां निवपति । १२ ।

यददो दिवो यदिदं पृथिव्याः समानं योनिमग्निसंभव ।

तस्य पृष्ठे सीदतु ज्ञातवेदाः शिवः प्रजाभ्य इह रयो नो अस्तु ॥

इत्युपात्रिवपश्चैन्द्रमसि कृत्तं तदिहैरयेतीमां मनसा ध्यायित् । १३ ।

चन्द्रमग्निं चन्द्ररथं हरिवृत्तं वैश्वानरमनुषदं स्वर्चिदम् ।

विगाहं तूष्णीं तविषाभिरावृतं भूर्णिं देवास इह सुश्रियं दधुः ॥

इति सिकता विपेशला निवपति । १४ ।

अदक्याः शर्कराभिस्त्रभृष्टिभिर्नयो लोकान्प्रदिशश्चतस्रः ।

(cf. zu 1, 5, 1, 13; 1, 6, 3, 13). — 1) विभृथो nach Āp. Cr. 5, 8, 8 mss. ausser M1CS, मत्प्रातः corr. माप्रातः d. mss., प्रजन-पिष्यते corr. °प्यते d. mss., जनयि° (nach *prajate*) M2B, प्रयकृति (st. *yach°*) M1. 2. — 2) ज्ञायतः alle ausser GcS cf. zu Mān. Gr. 2, 1, 4. — 3) ब्रह्मी° wie 1, 5, 1, 14 mss. ausser M1C — 4) °हृत्स mss. ausser M1. 2 CGc. — 5) (hier setzt auch Nc wieder ein) °पूर्व्यासं (°त्सं S corr.?) alle ausser M1 (fehlt zufällig in C). — 6) दधानः corr. °नाः d. mss. (fehlt zu-

fallig in C), ऽनुपदासुका corr. °शुका Gc °मुगा d. übr. incl. Nc. — 7) Zu *asit* 3. pers. cf. MS. I, 90,4(2. pers. Āp. Cr. 5,9,10), प्रथमानां mss. ausser NS (fehlt zufällig in C), वराकृत्विकृतं so Ncl2 °विकृतं d. mss. — 8) °बभूव corr. °बभूवुः d. mss. (anders Āp. Cr. 5, 1, 7; TBr. 1, 2, 1, 2. 23 ff.), रयो so M1 रयि C रये (besser so zu lesen?) d. übr., °त्युषात्रि° so M1 cf. MS. I, 91, 2 °त्युषात्रि° C °त्युषात्रि° M2 °त्युषा-त्रि° BNSNc. — 9) हरिवृत्तं so M1. 2 °व्रतं wie RV. d. übr., तूष्णीं (s. *bhurnam*) mss.

इति वधूः शर्करा निवपति । १५ । यं द्विष्यात्तं मनसा ध्यायेत् । १६ ।

उदेक्ष्ये ग्रधि मातुः पृथिव्या त्रिंश ग्रयिंश मरुतः सधस्तात् ।

घाशुं त्राती दधिरे देवपत्तो कृश्याकं भुवनस्य गोपाम् ॥

इत्याबुकिरिं निवपति । १७ । तूष्णीं पुश्करपलाशमंडुम्बरं विकट्कृतं जगोमश्चत्वं पलाशमशनिहंसं च सप्तमम् । १८ ।

सं वः सृतामि कृदयानि वः संसृष्टं मनो अस्तु वः ।

संसृष्टः प्राणो अस्तु वः संसृष्टास्तस्यः सत्तु वः ॥

इति संभारान्संसृजति । १९ ॥ ग्रायं गौः पृश्निरक्रनोदिति गार्हपत्यलक्षणो संभारानभिपृशत्यैतन्नशरीति दत्तिणामिंस्त्रिंशद्वामेत्याकृवनीयस्य । २० । आत्रानेयमश्चं पुरस्तात्प्रत्यङ्मुखमवस्थापयति । २१ । ॥ २ ॥

गार्हपत्यलक्षणस्य पश्चान्मुखमवस्थान्यद्वा त्तिप्राणिं निधाय " वृषणीं स्व इति तत्र प्राञ्चाव-
प्रक्षिप्रातीर् द्वावैर्वश्यसोति तयोर्दक्ष्णामधरारिणिं पश्चात्प्रजनना मूलत उत्तरारिणिं दशकात्राव-
धाय चतुर्हृत्विजमनं वाचयति । १ ॥ अग्निं नरो दीधितिभिररण्योरित्येतस्यौ " साम गायेति प्रेष्यति । २ । समवहितयोरितौ वज्र इत्यधिमन्यति । ३ ॥ तेषस्ते धूमं गृण्यतीति धूमे जाते । ४ ॥ अदर्शं गा-
तुवित्तम इति जाते । ५ ॥ प्रजापतेर्द्वा प्राणेनाभिप्राणिमि पूतः पोषाय मरुतं दीर्घावुवाय शतशारदावेति
जातमभिप्राणिति । ६ ॥ यो नो अग्निः पितर इति रुद्रपदेजगाम्य वपति । यजमानश्चोपेक्ष्य त्रिः पूर्ण-
मुखेनोपधमति । ७ ।

पत्पृथिव्या अनामृतं संब्रूव त्वे सचा ।

तदग्निरग्रे ददत्तस्मिन्नाधोयतानयम् ॥

ausser M1C, विशेषला नि° corr. °लात्रि° M1
°लानि° d ubr. (fehlt zufällig in C, bloss
°ला Ge: pl. oder sg ?). — 15) अदेक्या: corr.
°थो: Ge °क्या: d. ubr. incl. Ne, °स्त्रिभिष्टु-
भि° M1C, वधु: mss. ausser M1 (fehlt zufällig
in C). — 17) °बुकिरिं so Ge u. MS. I, 91,
14 ff. cf. °बुकिरिं Maitr. Kär., °बुकिरिं d. mss.
incl. Ne cf. आबुकिरिश्च P2 an isolirter stelle.
— 20) दत्तिणामि° M2, °कृवनीयम् M1 °नीय-

आत्रा° C.

3 (cf. MS. I, 6, 1-5, Âp. Gr 5, 11 ff.):

1) प्राञ्चावक्षिन्° mss. ausser M1C Ge cf. 1, 1,
3, 11. — 2) समवित्ति° C, गृण्य mss. ausser M1Ne
u. Maitr. Kär., °भिर्मन्यति C u. Maitr. Kär.
(ebenso Ne in der erklärung, im text aber w. o.)
°धिर्मन्य: M1. — 3) °वित्तम इति corr. nach
RV. 8, 103, 1 °वित्तममिति alle. — 4) °भिप्रा-
णिति (st. °भिप्राणिमि) C wie vielleicht auch

इति दत्तिणत आसीनो ब्रह्मा सौवर्णं शकलमाधास्यमाने संभारिषूपास्येत् । ८ ॥ प्रपक्षेयन्नमानो देव्याय
रत्नमोपयमाने उपविध्येत् । ९ ॥ यदत्तरित्तस्येति दत्तिणाग्नेर्दिव इत्याकृत्वनीयस्य । १० ॥ दोह्या च ते
उग्धभृजेति व्रजति । ११ ॥ घर्मः शिर इति पत्रमानं वाचयति । १२ ॥ मणि गृह्णामीति कूट्यं संकल्पयतो
ऽध्वर्युपन्नमानश्च । १३ ॥ भूर्भुवो ऽङ्गिरसां वा देवानां व्रतेनादध इत्याङ्गिरसस्यादध्यादेशेष्ट्वेत्यन्येषामि-
न्द्रस्य वेति राज्ञस्य " मनोष्ट्वेति वैश्यस्य ॥ आकृद् वेति सर्वत्रानुषजति । १४ । उपस्वकृतो " भूरि-
ति स्वपत्नमादधाति । १५ । वारवत्तीयेन [नाम्ना] परिगीतमनुसृजति । १६ ॥ अग्र ग्राम्येषु पत्रमे " अग्रि-
र्षिर्गो पत्रस्वेत्येताभिराश्रयिस्तिष्ठः समिध आदधाति " शमोनयोस्तिष्ठ " एकामौडम्बरोम् । १७ ।
अज्ञानमिषये स्वाकृत्येकैकामादधाति । १८ । गार्हपत्ये अग्रप्रणयनान्याधाय । १९ । ॥ ३ ॥

या वाग्निन्नग्नोरित्यस्यमभिमन्त्रयते । १ ॥ यदक्रन्द इत्यस्य दत्तिणे कर्णे पत्रमानो व्रजति । २
संभारजेषुपयमनीः कृतौत्रिमे बलाप त्वेत्यग्निमुच्यकृति । ३ । ग्राम्याधाय प्रदागोदशुचो दत्तिणाग्निं मन्त्र-
ति । यष्ट्राङ्गार्हपत्याद्या प्रणयेत् । ४ ॥ भुव इत्यूर्ध्वगुरादधाति । ५ । वामदेव्येन परिगीतमनुसृजति । ६ ।
अग्रिप्रणयनान्याधाय " प्राचीमनु प्रदिशं प्रेक्षि विद्वानित्यस्यप्रथमाः प्राज्ञो अग्रिप्रव्रजति । ७ । प्रणोयमा-
नस्योत्तरतो पत्रमानो व्रजति । ८ । दत्तिणतो ब्रह्मा रथं वर्तयति रथचक्रं वा । ९ ॥ नाको ऽसि व्रजो ऽसि
प्रतिष्ठासंक्रमणतममिति समपार्थे क्षिरार्णं निधायावस्थाप्य पत्रमानो वरं ददाति । १० । उत्तरेण लक्षणं
परिक्रम्याभ्यस्थौ विद्याः पृथना इति दत्तिणेन पादेन पार्श्वतः संभारणामस्यमाक्रमयति । अथर्थावर्तयन्प-

M₁ (geschr. °गिनि). — 10) °कृत्वनीयस्य (cf. 1, 5, 2, 20) corr. °कृत्वनीयाय (cf. 1, 5, 2, 9) d. mss. (in Nc bloss citirt; fehlt in Gc). — 15) उपस्वकृत्वा mss. incl. Nc ausser M₁CGe cf. Mān. G₁. 2, 1, 16. — 16) [] fehlt in M₁C. — 17) अग्र nach MS. mss. ausser M₁CGe u. Maitr. Kar. cf. zu Man. G₁. 2, 17, 7 u. ib. Spruchverzeichnis, पत्रसमग्रि° gegen MS. mss. ausser M₁C resp. Maitr. Kar. (citirt ist hier MS. I, 86, 11), °मयोत्तिष्ठ mss. ausser M₁CGe cf. zu 1, 5, 4, 19. — 19) Die gerundialform im schlusssutra eines

capitels dient als zeichen engster beziehung des folgenden zum vorhergehenden, wofür das Äp. G₁. im gegensatz zum Man. G₁. eine besondere vorliebe hat.

4 (cf. MS. I, 6, 2. 6 ff; Äp. G₁. 5, 13-18): 1) वाग्निन्नग्नोरित्य° mss. incl. Nc ausser M₁ (hier वाग्निन्नग्नोरित्य° ver-schrieben; fehlt zufällig in C). — 3) °जेषमु-पनीक° mss. ausser M₁CNcGe, कृतौत्रिमे alle ausser C. — 4) यष्ट्रा° so C cf. MS. I, 103, 8 धाष्ट्रा° Nc यष्ट्रा° d. ubr. — 7) दिशं M₂BS. — 10) समापार्थे mss. ausser M₁°(avasthāpya sc.

रिक्मयति । ११ । प्रत्यवनीयाश्च प्रतिलभ्याग्निप्रणयनानि कुल्फदघ्नमुपनियम्य ज्ञानुदघ्नमुद्ग्लीयात्राभि-
दघ्नमैसदघ्नम् । १२ । कर्णदघ्नं नात्युद्ग्ल्य " भुवः स्वरिति यथार्थमादधाति ॥ यते शुक्रं शुक्रं श्रौतिः शुक्रं
धामात्रं तेन त्वादध " इडावास्वा पदे वयमिति च । १३ । पुरस्तात्प्रत्यङ्मुखे ऊर्ध्वस्तिष्ठन्मुदिते पार्श्वतः
पदस्य " स्वरित्यादधाति । १४ । यज्ञायज्ञीयेन परिगीतमनुमृति । १५ । सपत्नवतो धातृव्यवतो वा रथ-
चक्रं विहारे त्रिः परिवर्तयेत् । १६ । यजमानो ऽग्नीनुपतिष्ठते " सम्राट् स्वरोद्वेति गार्हपत्यं " विराट्
प्रभूयेति दक्षिणाग्निं " विभूश्च परिभूयेत्याकृवनीयम् । १७ । अग्नीन्परिसृज्य पर्युक्ष्य परिस्तीर्य " दक्षि-
णाग्नावाद्यं विलाप गार्हपत्य उपाधिश्चित्य संपूर्णैवभूतस्यार्थान्कुर्वति । १८ । शमोमयीस्तिष्ठो ज्ञातः
समिधः " समुद्राहूर्मिरित्येताभिस्तिष्ठमभिः स्वाह्वाकारात्ताभिरादधाति ॥ ये अग्नयः समनसा इत्यनक्तमौ-
डस्वरौम् । १९ ॥ सप्त ते अग्ने समिध इति पूर्णाहुतिम् ॥ ये अग्नयो दिवो ये पृथिव्या इत्यग्निविपराण-
वनीयां जुहोति । २० ॥ अर्धयवे ऽर्धं ददामीति वाचं विसृजते यजमानो ' वरं चापाकरोति । २१ । ॥ ४ ॥

दर्शयोर्णमासिकं विधानमिष्टीनाम् । १ । विकाराननुक्रमिष्यामः । २ । यथाज्ञाते देवता उपलक्ष-
यांत शनैः । ३ । तद्व्या घ्राद्याधेयिक्यः सत्यस्कालाः सर्वा उपांशुदेवताः । ४ । निरूप्याधेयमष्टाकपालमुप-
साद्य प्राक्प्रोतपादमेमन्व इत्यज्ञं विमुच्याधेणाकृवनीयमुद्धत्यावोल्याकृवनीयात्सभ्यमादधाति । सभ्या-

açradin Ne) — 11) °भ्यस्तां M2BC, °क्रामय-
ति C, परिक्रामयति mss. ausser M1 (fehlt zu-
fällig in C). — 12) प्रतिलब्धा (als *prati* l°
auch gut) alle ausser Ge, गुल्फ° alle ausser
M1CGe u. Maitr. Kär. (°दघ्न° st. °दघ्न° überall
hier und sonst M2B), cf. zu diesem su u. ff. MS.
I, 96, 4 ff. — 13) °द्ग्ल्यो M1 wie MS. I, 96, 7;
यथार्थमा° so M1 यथार्थमा° Ge यथार्थमा° Ne
यथार्थमा° (unter einfluss von Âp. Çr.) d.
ubr. (fehlt zufällig in C) [Die conjectur
yathartham PW² wird von Ge bestätigt
und erklärt, dennoch ist *yatharṣam* rich-
tig, von Âp. Çr. 5, 11, 7 u. oft im gleichen
beziehungsfalle durch *yatharṣi* wiedergege-
ben: gemeint ist MS. I, 87, 3 ff. mit hin-
weis auf Man. Çr. 1, 5, 3, 14 = MS. I, 86,

7 ff.]. — 15) °यज्ञीयेन M2BNeGe. — 18) °स-
मूक्ष्य mss. ausser M1(Ne u. Maitr. Kär.,
विलाप्य Ne (so vielleicht am richtigsten
cf. jedoch auch 1, 2, 3, 24; w. o. auch
Maitr. Kär. und stets P3), गार्हपत्य उपा-
धि° corr. °पत्योपाधि° d. mss. mit kasis
wie 1, 2, 3, 24 °पत्येधि° Ne (citatform?),
°श्रूय M1, °भूतस्याध्याया° mss. incl. Ge ausser
M1. — 19) °मयोतिष्ठो mss. ausser M1CNe
cf. zu 1, 5, 3, 17, वेऽग्नयः M1, समनस M1CNe
gegen MS. I, 88, 1. — 20) तेऽग्ने M1. — 21) द-
धामीति M2B.

5 (cf. MS. I, 6, 2; Âp. Çr. 5, 19 ff.):
1) दर्श° alle ausser M1CGe (letzteres da-
neben auch दर्श°). — 3) उपलक्षित Ge. —
4) तद्व्या घ्राद्या° corr. nach तंत्र्याध्याया°

तत्पूर्वमावसध्यम् । ५ । उत्तरेणावोह्याधिदेवनाय सैस्तृणाति । पूर्वमामल्लणाय । ६ । अधिदेवने ऽकृत वा-
स उद्गदशमास्तीर्य तस्मिँश्चतुःशतमत्तान्विवपति । ७ । आर्याः कितवान्पर्युपविशति । ८ । मध्ये अधिदेवने
समुत्थातान्किरणं निधाय "निषसाद धृतवत इत्यभिबुकोति । ९ । व्युत्थातान्रात्रन्यस्योतै नो ऽकिर्बुध्य
इति सभ्ये बुकोति । १० । यज्ञमानो मां प्रमुवति । ११ । तस्मै जनगतान्प्रयकृति । तान्विचिनुयात् । १२ ।
तान्किनवान्विजित्य यज्ञमानो " मां जेत्येति कुरुतेति प्रेष्यति । १३ । तस्याः पद्विपि न किँस्युरङ्गश्च इव
विमर्त्रयेयुः । १४ । ताँ रन्धयित्वा ताँ सभासन्न उपकुरेत् । १५ । तथा यदूर्ध्वापातदविग्भ्यो दन्तिणाकाले
दद्यात् । रमणीयमत्रैव मन्त्रयेरन् । १६ ॥ एना रात्रन्नित्यावसध्ये बुकोति ॥ प्र नूनं ब्रह्मणस्पतिरित्याम-
ल्लणे । १७ । यज्ञमानो ऽग्नीनुपतिष्ठते " धर्मः शिर इति मार्कपत्यं पश्चात्प्राञ्चुखो " ऽको ज्योतिर्त्वाक-
वनीयं पुरस्तात्प्रत्यञ्चुखो " वातः प्राण इति दन्तिणतो दन्तिणाग्निमुदञ्चुखो " मध्ये ऽवस्थाप्य " कल्पेतां
द्यावापृथिवी " ये घमयः समनसा इत्यग्नौ । १८ । प्रोतणेन प्रातपय सिद्धेष्टिः संतिष्ठते । १९ । ॥ ५ ॥

सैस्थितायामग्नये यवमानायाष्टाकपालं निर्वपेत् । १ । त्रिंशन्मानं किरणं दन्तिणा । २ । सैस्थिता-
यामग्नये पावकायामग्नये शुचये ऽष्टाकपाला । ३ । सप्ततिमानं किरणं दन्तिणा । ४ । सैस्थितायामाग्नेय-
मेकादशकपालम् । विज्ञवे शिपिविष्टाय ऋद्धौ घृते चरुम् । ५ । अदित्यं घृते चरुं पशुकामः । अग्नौषोमो-
मेकादशकपालं ब्राह्मणः । घ्रावपनशृतावमेतर्णा । ६ । ब्रह्मभागयज्ञमानभागभ्यां सकृदित्यं चरुं ब्रह्मणे

Gc (oft und stets mit kurzem *a* im anlaut, einmal auch mit *krasis* तंत्र्याद्या^० citit), तंत्र्याद्या^० M1C (sc. *rikārah*? zum masc. *āgnyadheṇkyah* wäre Man. Gr. 2, 1, 15 zu vergleichen), तत्राद्या^० d. ubr., nach Kc zu Katy. Çr. 4, 5, 9 (s. Ed.) wäre *tantryā* resp. *tatra* zu streichen oder zum vorübergehenden zu ziehen und zwischen *āgny*^० u. *sady*^० das wort *istayah* einzufügen; उपांशुदेवताः scheint Nc im gegensatz zu Gc nicht als compos. zu fassen (nach M1C u. Nc müsste man anders interpungiren als oben geschehen). — 5) नि-
ब्रूया^० alle ausser M1C, ०मुद्धृत्या^० M2B. — 6) ०धिदेवनाय M2B. — 7) ०देवनेमृक्तं schreiben alle. — 8) मध्ये ऽधिदे^० corr. cf. Âp. Çr.

5, 19, 2 मध्याधिदे^० so alle offenbar mit *krasis*; समृत्त्या^० alle ausser M1C. — 10) व्यु-
त्था^० alle ausser M1. 2 C. — 12) तान् fehlt in M2B. — 14) विवर्ज^० (auch moglich) M1Nc resp. C (in letzterem nicht völlig deutlich) — 15) स-
भ्या^० N u. pr. m. S (sec. m. w. o.). — 16) रम-
णीयमंत्रैर्मन्त्रयेरन् alle ausser M1C. — 17) एता M2B. — 18) मध्येष्ववस्थाप्य C, येष्वायः M1, सम-
नस M1CNe gegen MS. cf. zu 1, 5, 4, 19; statt इत्यग्नौ so alle möchte man fast इत्य-
ग्नी erwarten cf. Nc: *ity agnī* | *prakṛtatvāt tāt eva sabhyārasathyau* (!), vgl. jedoch auch Âp. Çr. 5, 20, 4.

6 (cf. MS. I, 4, 14 ff.; Âp. Çr. 5, 20-25) 5) घृतेन M2B — 6) घ्रावपनशृ^० so

परिहरति । ७ । दत्तिणाकाले ऽनमग्राधे ददात्युपबर्हणं च सर्वमूर्त्रमनङ्गमध्वर्यवे । धेनुं ह्येते । मिथुनौ
वत्सतरौ तयोः सापडो द्विहायनो । रथं युक्तं शतमानं च । इष्टावर्गे ऽध्वर्यवे वसने । ८ । कुते समिष्ट्य-
नुष्यादित्यं चर्तुं चत्वारः सत्विजः प्राप्नोति । तेभ्यो मुष्करं वत्सतरं ददाति । ९ । सोमेनापह्यमाणो ऽग्रीना-
धाय चतुःशरावं ब्रौवतपुलमोदनमृत्विजो भोजयेत् । १० । ग्राव्यस्योष्टदेवताभ्यो ब्रुज्यात् । ११ । सैक्त्सरै-
र्हवींषि निर्वपति । १२ । नास्यानमन्ब्राह्मणो गृहे वसेत् । १३ । स्रवीसपक्षास्य नाम्नीयात् । १४ । या
ग्रसर्वाव्यापः स्युर्न तासामाचमत् । १५ । न क्लिप्तं दार्वभ्यादध्यात् । १६ । स्वकृत इरिणे नावस्येत् । १७ ।
ग्रामत्नणं नाहूतो गेहेत् । ग्रपरालं ग्रामत्नणं व्रजेत् । १८ । दर्शपूर्णमासाचारस्यमानं ग्रारम्भणीयामिष्टं
निर्वपति । ग्रामविल्वमेकादशकपालमग्राधे भगिने ऽष्टाकपालं । सरस्वत्यै चर्तुं । सरस्वते द्वादशकपा-
लम् । १९ । प्राक्स्वष्टकृतो द्वादशगृहीतं बुद्धामाधायौकृताय स्वाहाकृतये स्वाहेतिप्रभृतिभिर्द्वादशभि-
र्व्युद्वाहं त्रयास्तुहोति ॥ प्रजापतिः प्रायङ्कदिति त्रयोदशोऽन् । यदि कामयेत मुष्यो ब्रह्मवर्चसो स्यादग्रे
वलदेति चतुर्दशोऽन् । यदि कामयेत चित्रमस्यां जनतायां स्यामिति चित्रमहं तस्यां जनतायां भवति ।
शक्ते तस्यात्मज्ञायत इति । २० । मेतणेन चत्रणां स्विष्टकृते सगव्यतोऽग्रे च । २१ । मिथुनी गावौ
दत्तिणा । २२ । सूक्तवाके मेतणमन्वध्यस्यति । २३ । पौर्णमास्यामाधाय सोपवसन्नामार्म्भणीयां कृत्वा
सयस्कालया पौर्णमास्यां वजेत । २४ । ग्रमावास्यायामाधाय नक्षत्रे वा पूर्वा पौर्णमासीमुपोष्यार्म्भणीयां
कुर्वीतेति तारामुपोष्य पौर्णमास्यां वजेत वजेत । २५ । ॥ ६ ॥

॥ इति मानवसूत्रे प्राक्सोमि पञ्चमोऽध्यायः ॥

M1Ge (nach letzterem Bahuvrīhi!) °पनंश्रु° C
°पनःश्रु° M2BNS (*pacapanam* in Ne nicht er-
wahnt; es bereitet in der that schwierigkei).
— १) °पवर्तुणं M1; च fehlt (zufällig in C)
in allen ausser M1, steht in Maitr. Kar.
nach *sarvasatram* und Ne ergänzt es nach
anaḍvāham (zieht also *upab° sarv°* zum
folg.). — २) °यनुषा° NS, पुष्करं M2BN u.
aus मु° a. r. corr. S. — ३) स्रवीस° so M1Ge
u. (रि°) C und wohl auch Ne (hier zweimal
स्रवीस° geschrieben, aber durch *prthuryam*
pukrasya erklärt) स्रवीष° M2B स्रविष° NS.

— 15) वा श्रत° so Kc वात° d. uhr. alle mit
krasia — 16) दार्वध्यात् Kc. — 17) इरिणे
M1C (auch gut cf. Man Gr. 2, 1, 10. 17, 4)
— 18) दर्शपौर्ण° mss. incl. Ge ausser M1Nc
cf. zu 1, 1, 1, 7. — 20) °व्युद्वाहं M1 उद्वाहं
(st. *vyudgr°*) Ge (उद्वाहोद्वाह Ne offenbar er-
klärung), त्रयां M1C (wohl nur orthographisch
verschieden von *ayān* sc. *homan*; dagegen
trayodaḍim — *caturdaḍim* sc. *ūhutim*); *yadi*
bis *caturdaḍim* fehlt in M2B; तस्यात्म M1C
(zum letzten satz cf. MS. I, 64, 12). —
21) सोपवासमन्वारम्भणीयां Kc.

उद्धराकृवनीयमित्युक्ता गार्हपत्यादाकृवनीयं त्वत्तं प्रणपत्यपराह्णे ^१ व्युक्त्वा प्रातः । १ ॥
वाचा वा होत्रा प्राणेनोद्गात्रा चतुर्पाथ्युणा मनसा ब्रह्मणा ओत्रेणामोघेणैतस्वा पत्रभिर्देवेभ्यस्त्रिभिर्ह-
द्वरामोत्युद्धरति । २ ।

उद्ध्रियमाण उद्धर पाप्मनो माँ यद्विद्वान्यज्ञ विद्वँश्चकार ।
अक्ला यदेनः कृतमस्ति पापँ सर्वस्मादुद्धृतो मुञ्च तस्मान् ॥
इति करति ॥ रात्र्या यदेनः [कृतमस्ति पापम्] इति प्रातः । ३ ।

अमृताङ्गान्तममृतायां बुद्धोऽग्नौ पृथिव्याममृतस्य नित्ये ।
तयाग्रे काममहं त्रयामि प्रजापतिर्यं प्रथमो निगायाग्निमघौ । स्वाहा ॥
इति सायं निदधाति ॥ सूर्यमग्राविति प्रातः । ४ । नक्तं वा गृह्णीयात् । ५ । गतश्रोः शुक्रवान्ब्राह्मणो प्रा-
मणो रात्र्यो बह्वृष्टो वैश्यस्तेषां नित्यधृतः । ६ । मरुदाकृवनीये ऽध्यादधाति । ७ । प्रदोषमग्निहोत्रं
होतव्यं ^२ व्युष्टायां प्रातः । ८ ॥ अग्रे शुन्धस्वेत्याकृवनीयं परिमाद्यँ गृह्णते [शुन्धस्य] इति गार्हप-
त्यग्रे वक्त्रे [शुन्धस्व] इति दक्षिणाग्निम् । ९ ॥ सतसत्याभ्यां वा पर्युत्तमीति सायं पर्युत्तति ^३ सत्यसता-
भ्यां त्वेति प्रातः । १० । अग्नीन्परिस्तृणाति । ११ । पश्चादाकृवनीयस्योद्गग्रान्दर्भान्स्तृणाति । १२ । उत्त-
रतो गार्हपत्यस्य सैन्तीर्णो समिधं सुव्रमग्निहोत्रकृवणीमार्यकृनीमुपसादयति । १३ । उत्तरतो वत्समुपसृ-

. 1 (cf. MS. I, 8, 3-5; Âp. Çr. 6, 1-13 resp. bis 15): 1) उत्तराहं M1, व्युक्त्वा so M1CGc व्युक्त्वा Ne व्युष्टायां d. ubr. incl. P3 wie st. 8 alle. — 2) अग्नेतेस्वा (st. अग्नेते cf. Âp. Çr. 6, 1, 6) mss. ausser M1C, ईद्वे (st. ईद्वे? cf. Âp. Çr. I. c.) mss. ausser M1C

u. corr. S. — 3) परिहृति NS, [] fehlt in M1C. — 4) Die beiden eingeklammerten *gundhasva* fehlen in M1CNe als selbstver-
ständlich zu ergänzende, *g. r. h. agne vahne* 4°
iti fehlt in M2B. — 12) दर्भान्स्तृणाति alle
ausser M1C resp. Gc. — 14) वत्समवसृ°

नति । प्राञ्चोपसीदत्योर्कृत्यां दोहृत्यन्यच्छूद्राडुदशुर्वी वा । १४ ॥ अथोळं जन्यं भयमपोढाः सेना
अभोवरोरिति गार्हपत्याडुदोचो ऽङ्गारानपोक्ष्य

इडायास्पदं घृतवच्चराचरं ज्ञातवेदो रुविरिदं गुषस्त्र ।

ये ग्राम्याः पशवो विश्वरूपास्तेषां सप्तानामिह पुष्टिरस्तु ॥

इत्यधिप्रयति । १५ ॥ उद्भवः स्य इत्यनेनेत । १६ ॥ उदहं प्रजया पशुभिर्भूयामित्युत्सुकेनाभितापयति
: १७ ॥ कूरस्ते ना विनैप्रमित्युद्विन्दुना समुदत्तं प्रतिनयति । १८ ॥ विश्वद्योतिरसीति पुनर्वदीपय-
ति । १९ ॥ अत्तरितं रत्नो अत्तरिता अरातय इति तूणेन त्रिः पर्याप्तं करोति । २० ॥

उदेहि वेदिं प्रजया वर्धयास्मानुदस्य द्वेषो अग्रं नो अस्तु ।

मा नो रुँसोः शपथो नाभिचारः शिवे तेत्रे अन्मित्रे विराजे ॥

इत्युदगुदासयति वर्तमं कुर्वन् । २१ ॥ प्रत्यूळं जन्यं भयं प्रत्यूढाः सेना अभोवरोरित्यङ्गारान्प्रत्यूहति ।
वर्तमं च लोपयति । २२ ॥ पयसा बुद्धोति दध्ना यवाग्वाद्येन वा । २३ ॥ दध्याज्योर्धिश्रयणं न स्यादभि-
तापनं च । २४ ॥ निष्टप्तं रत्नो निष्टप्ता अरातय इति गार्हपत्ये सुक्लृप्तो निष्टपति । २५ ॥ सुवे समिधमु-
पसैगम्योऽन्नेयानोत्पुक्त्वाऽन्नयामोति प्रातर्भूरिडा भुव इडा स्वरिडा त्रन इत्येकैकेनोन्नयत्युत्तरमुत्तरं
भूयोसं पूर्णमुत्तमं । सर्वान्वा समान् । २६ ॥ इदं देवानामित्युन्नीतमभिमृशतोऽदमु नः सहेति शेषम् । २७ ॥
पशून् यद्वृत्तिं दर्शयु सादयति । प्राक्तरां वा । २८ ॥ दशहोत्राग्निहोत्रमुन्नीतमभिमृशति । २९ ॥ उपरिष्ठा-
त्सुग्दण्डे समिधमुपसैगम्योऽन्नतर्तिं वोहति समयाग्निं कूरति । ३० ॥ स्वाहाग्नये वैश्वानरागांत समयार्धे
नियकृति । ३१ ॥ वायवे त्वत्युद्यकृति । ३२ ॥ आयुर्मे वद्वृत्तिं दर्शयु सादयति । ३३ ॥ एषा ते अग्ने समित्तया
तं वर्धस्व चा च प्यायस्व ॥ वर्धयिषोमहि च त्रयमा च प्यायिषोमहि च स्वाहेति समिधनादधाति । ३४ ॥

MeB¹, खिमवसोद° M₁, दोहृत्य° M₂B, अन्यं
प्रूद्राद् Ge (so will auch H.; wäre einzig rich-
tig, wenn *dohayati* nur causative bedeu-
tung haben und *anyad* nicht auch adv.
praep. sein konnte cf. 1, 4, 2, 16; Ne lässt
anyac *chud*° unerwähnt). — 15) सेना
अभी° corr. सेनाभी° d. mss. mit krasis
cf. su. 22. — 16) वेनते alle ausser M₁C
cf. MS. 1, 119, 12. — 17) विनैप्रमि° corr.
cf. Āp. Cr. 6, 6, 7 विनैशमि° d. mss. —

20) रत्नोत्तरिता mss. ausser M₁C. — 21) सेना
अभी° corr. सेनाभी° d. mss. mit krasis
wie su 15. — 24) धितापनं alle ausser wie-
derholt Ge cf. su. 17. — 25) सुक्लृप्तं alle
ausser M₁ cf. Mān. Gr. 2, 2, 9. — 26) सैय-
म्योमुन्नेष्या° (cf. Āp. Cr. 6, 7, 1) mss. ausser
M₁CGeNe, °न्नोन्नयत्युन्नयामीति (hier ohne
om gegen Āp. Cr. l. c.) mss. ausser M₁CNe,
भुवरिडा mss. ausser M₁C. — 24) तेज्ये M₁;
च vor *svahā* so alle ist überflüssig (ob aber

प्राणापाने निमिषे ध्यायेत् । ३५ । द्यङ्कुले समिधमभिबुहोति श्येनो ज्वलन्ती वा । ३६ ॥ भूर्भुवः स्वर-
मिहोत्रमग्निर्योतिर्योतिरग्निः स्वाहेति सायं बुहोति ॥ भूर्भुवः स्वरमिहोत्रं सूर्यो ज्योतिर्योतिः सूर्यः
स्वाहेति प्रातः । ३७ ॥ वर्चो मे यद्वेति र्धेषु सादयति । ३८ ॥ प्रजापते यशून्मे यद्वेति गार्हपत्यमवेक्षते
। ३९ ॥ प्रजापतये स्वाहेति मनसोत्तरां भूषसोम् । ४० । शिष्टा भूषिष्ठमैनभो मृड धूर्तेति समयाग्निं त्रिरु-
दङ्कुदिशति । ४१ ॥ इषे वेत्यवाचीनं सायमवमार्ष्टि ॥ ऊर्जे वेत्यूर्ध्वं दिवाग्मार्ष्टि । ४२ ॥ प्रजां मे यद्वेत्यु-
दङ्गदण्डां निदधाति । ४३ ॥ ओषधार्तिन्वेति र्धेषु लेपं निमार्ष्टि । ४४ ॥ पितृभ्यः स्वधेति दक्षिणात
उत्तानं पाणिं निदधाति । ४५ ॥ पूषासोत्यङ्कुल्या द्विः प्राश्नात्यस्पर्शपन्दत्तान् । ४६ ॥ इतरन्ननेभ्यः स्वा-
हेति निर्लेढि ॥ गन्धर्वेतरन्ननेभ्यः स्वाहेति प्रातः । ४७ ॥ अग्निर्मृष्टायामासिद्यः सर्पापिपिलिकाः प्री-
णामि सर्पपिपिलिकाभ्यः स्वाहेति प्राग्दाचीस्त्रिरपो निःसारयति । ४८ । र्धेः प्रताल्यासिद्य तूष्णीं
त्रिर्निनयति । ४९ । पूर्णामादायामृते प्राणं बुहोमि स्वाहेति पद्मादाकृवनीयस्योदाचीं निनयति ॥ प्राण-
मृते प्राणं बुहोमि स्वाहेति प्रातः । ५० । अग्निरुत्रकृवणीं प्रतप्य कृस्तमवदधाति । कृस्तं वा प्रत-
प्याग्निरुत्रकृवणायामवधायोद्भूतोदाचीं निदधाति । ५१ । सुवेणापरवारुहोति ॥ अग्रे गृह्यत इति गा-
र्हपत्ये सुवार्धे " स्वाहेति शेषम् ॥ अन्नपते अन्नस्य नो देहोति दक्षिणाग्नौ सुवार्धे " स्वाहेति शेषम् ।
अहोमो वापरयोः । ५२ । यां प्रथमाग्निरुत्राय उह्यात्सा दक्षिणा । परा वा । ५३ । रात्रन्यस्याग्निरुत्रं
धार्मुकस्य नित्यं । पर्वस्वितरस्य । भक्तं च नित्यं ब्राह्मणाय दद्यात् । ५४ । ॥ १ ॥

वाग्यतो ऽधिश्चित उन्नीयमाने वा पाणी प्रतालयमाना विरूच्यस्य चतस्र ऋचो जपति । १ ।

zu streichen?). — 35) प्राण्या° M1CGe unter einfluss von Āp. (r. 6, 10, 1 (*prāṇāpāne* ist loc. sg. eines neutralen Dvandva). — 37) °मि-ज्योति° d. mss. — 41) धूर्तेति so alle (nicht etwa mit unregelmässiger kasis für *dhurte* + *iti*, sondern = *dhūrta* + *iti* cf. Āp. (r. 6, 11, 3; daher ist wohl auch MS. I, 121, 10 *dhūrta* zu lesen), त्रिरुदङ्कुदि° mss. ausser M1CGeNe cf. MS. I. c. — 42) (cf. MS. I, 121, 12 ff.) सायमार्ष्टि° mss. ausser M1CGeNe. — 43) °उदङ्गदण्डां M1C (auch Ge? Offenbar nur orthographisch verschieden von den anderen

mss., wie überhaupt oft *m* vor *n* resp. *m* zu *n* und umgekehrt *n* vor gewissen consonanten zuweisen auch *m* geschrieben wird), °उदङ्गं सुवर्धं नि° citirt Ke. — 45) स्वाहेति M1 cf. aber auch Āp. (r. 6, 11, 4. — 48) °पीलिकान् (st. °*kāh*) M1, auch Ge? — 49) प्रताल्यासम्य (st. °सिद्य) M1 cf. Āp. (r. 6, 12, 2. — 50) Statt *parṇām ādāga* haben प्राणम् MeB. — 52) अन्नपते ऽन्नस्य resp. °तेन्नस्य alle ausser M1CGe. — 53) प्रथमागमि° NS (vgl. aber auch I, 6, 2, 3).

2 (cf. MS. I, 5, 1-4 resp. 5-11; Āp. (r.

दक्षिणतः प्रागुत्सृज्य ऊर्ध्वस्तिष्ठन्नुद्दिष्ट्यामीत्युक्ते " भूर्भुवः स्वरोमुजयेत्यनुज्ञानाति । २ । उपविश्याभ्यु-
दाकृतं दशहोत्राभिगृणति । प्रथमाग्निहोत्रं व्याकृतिभिश्च । ३ । सैवत्सरे सैवत्सरे चं कृतायां पूर्वस्यामु-
पेत्तयापोपप्रयत्तो घर्धर्मिति द्वे निगद्य " युवमेतानीत्यग्नीषोमीयया ज्योत्स्न उपतिष्ठते । ऐन्द्राग्न्या
तामिह " ज्यमिह प्रथमो धायि धातृभिरिति । ४ । अग्नीषोमीयायाः पुरस्ताद्विहव्यस्य चतस्रः ऋचो जप-
ति । ५ ॥ अग्नीषोमा इमं सु म इतिप्रभृत्या समिच्छिङ्गेः । तैस्तिष्ठः समिध आर्धाति । ६ । समानमा "
चित्रावसो स्वस्ति ते पारमशीयोति त्रिः । ७ ॥ अग्निः स्यामो वो भक्षीयेति वत्समालभते । ८ ॥ उप-
त्वाग्ने दिवे दिव इत्यष्टाभिर्माह्वपत्यमुपतिष्ठते । ९ ॥ ऊर्जा वः पश्यामीति गामालभते । १० ॥ महि त्री-
णामवो जस्वित्याह्वनीयमुपतिष्ठते । ११ ॥ निघर्दे जसीति यथोपदिष्टं ब्राह्मणेन । १२ ॥ पूषा मा
पथिपाः पात्वित्येकैकनोपतिष्ठते पृथिवीमत्सरितं दिवं च । १३ ॥ प्राचो दिगाग्नेर्देवताति प्रतिदिशं यथा-
घातम् ॥ धर्मो मा धर्मणः पात्विति च यथाघातम् । १४ । उपविश्यात्तराग्नौ " ज्योतिषे तत्तत्र वेति जप-
ति । १५ । सायं पत्यन्वास्ते । न प्रातः । १६ । शोभते

सूर्यपत्नीरूपासरन्द्वीरूपस आयातोः ।

ता मा यज्ञस्य मातरो अभिषिञ्चतु वर्चसा ॥ a)

वर्चसा द्रविणेन च देवोर्माभिमिषिञ्चतु ।

द्विपत्तो रध्यतां मक्षं मा त्वहं द्विपत्तो रधम् ॥ b)

अपिस्म्यकवोरो विराडो जस्मि नृपासहिः ।

आवत्सगो जस्मि सैवत्सगो वज्रो क्वास्मि सपत्नका ॥ c)

सपत्नानकनं रिपून्प्रतिषिक्ता घ्रातयः ।

प्रतिषिक्ता घ्रातयो ऽरिष्टाः संचरमहि ॥ d)

6, 16-20 resp. bis 23; fehlt in Gc): 1) जधिभूत
M1. — 4) ज्योत्स्न alle ausser C cf. zu Man Gr.
2, 1, 2. — 5) समिच्छिङ्गे: sc. *upatishthate* cf 1, 6,
3, 17, तैस् sc. *sanull*. — 7) चित्रावसो so NS
wie M¹ 1, 68, 8 वसो: M²BCNe wie Ap.
Gr. 6, 16, 10 वसोचित्रावसो: (für वसोश्चि-
त्रावसो?) M1. — 12) sc. MS. I, 79, 19-80, 3
(vgl. mit ib. 71, 5-8). — 14) sc. MS. I, 71,
9 ff. u. 15 ff. (vgl. mit ib. 80, 7 ff. u. 11 ff.),

च fehlt in M1. — 17) a) आयातो: (gegen das
metrum) mss. ausser BSNe (auch C?); --
b) रध्यतां corr. रध्यता d. mss., द्विपत्तो gen.
pro dat. alle wie TBr. 3, 7, 6, 23 (dagegen
dat. RV. 1, 50, 13; AV. 17, 1, 6); — c) वि-
राडो so alle wohl = विराडो (fehlerhaft für
dieses oder dialectische nebenform? Die verse
klingen populär); — d) सपत्नानकनं corr. स-
पत्नानकनरिपून् NSB u. रिपून् M² सपत्नान-

अर्वावसुरिति त्रिरुक्ता विरुध्यस्य चतस्र स्रवो वेपति । १७ । यो यज्ञमानो न अग्रान्स्यात्स विरुध्यनो-
पतिष्ठेत् । १८ । ॥ २ ॥

• दशावरा रात्रीरुषिता सहधनः प्रपास्यन्नाधापानान्यनपोक्ष्यान्यपोद्धृत्योर्ध्वं प्रातराहुतेः सर्वेषु
युक्तेष्वमोवक्ता वास्तोष्पते " वास्तोष्पते इत्येते निगद्याहुतिं वुरुति ।

तुभ्यं ता अङ्गिरस्तम विश्वाः सुतितपः पृथक् । अग्रे कामाय येमिरे ॥

इति द्वितीयाम् । १ । प्रवत्स्यन्नैष ते योनिर्द्युतिर्य इत्यरण्योः समारोपयति । यदि गतआः सर्वान् । २ ॥
या ते अग्रे यज्ञिया तनूस्तयेक्षारोक्तात्मनात्मानमङ्गा वसूनि कुर्वन्नया पुत्राणि ॥ यज्ञो भूत्वा यज्ञमासीद् स्वं
योनिं भुव आन्नावमानः स्वतप एकीत्यात्मनि वा समारोपयति । ३ । संताप्यावदाक्षान्प्रयाय सकृद्विहारो
यावावरः प्रयाति । ४ ।

उपावरोक्तं ज्ञातवेदः पुनस्त्वं । देवेभ्यो वृद्ध्या वक्तुं प्रजानन् ।

घ्रायुः प्रज्ञां रयिमस्मासु धेनुवस्त्रो दीदिकि नो उरणि ॥

इति मन्थिष्यज्जपति । ५ । एवमेवाकर्करधानमेष्यन्समारोपयत्युपावरोक्तिं च । ६ ॥ अग्नीर्ज्योतिष्मतः
कुर्वित्युक्ता प्रवत्स्यन्नैवत उपतिष्ठते ॥ अकिर्बुध्य गत्वं मे पाद्वि तं मे गोपायास्माकं पुनरागमादि-
त्यावसथ्यमुपतिष्ठते " सप्रथः सभा मे पाद्वि तां मे गोपायास्माकं पुनरागमादिति सभ्यं " यस्मिन्ने जंस्य

कृन्नून् M₁ सपत्नाकृन्नून् C सपत्नानकृन्नून्
Nc (alles folge der unerkannten verbalform
ahanam); — त्रिरुक्ता M₂B. — 18) उपतिष्ठते M₁.

3 (cf. MS. I, 5, 13—14; Âp. Çr. 6,
24-28; Gc bloss bis su. 8 und selbst da
lückenhaft). 1) °न्नाधापान्यान्यनपोक्ष्यान्य° C
u. (°न्नाधा°) M₁ (aber auch Nc wie oben,
Gc fraglich, erklärt aber wie Nc), इत्येताभ्यां
(st. ity ete nig° āh° juh°) M₁ (altere les-
art? Wie oben auch NcGc). Mit diesem
sū. bricht Nc ab! — 2) = 2, 1, 3, 14.
— 3) यज्ञिया M₁, °रोक्तात्मात्मानम° wie
Âp. Çr. 6, 28, 11 mss. ausser M₁C, स्वां

wie Âp. Çr. I. c. mss. ausser M₁C, स्वतप so
alle. — 4) सेष्याप्य schreibt M₁, °वदाक्षान्
(abgeleitet von avalāha) so C Gc °वदाक्षान्
(geht auch an) d. ubr.; प्रयाय so M₁ प्रयायात् C
प्रयायात् d. ubr. (prayayāt für prayaya sieht
wie eine verbesserung aus, die aber nicht
nothwendig ist; zur sache vgl. Âp. Çr. 6,
28, 8 u. 5, 3, 22 ff., auch Mān. Çr. 2, 1, 3,
15). — 5) Statt वक्तुं könnte man वक्तु
(cf. वक्तु नः Âp. Çr. 6, 28, 12) vermuthen,
wenn der 2. Pada im Mān. Çr. nicht einfach
entlehnt wäre cf. Mān. Gr. 2, 1, 8; RV. 10,
16, 9 u. a.; देख् M₁. — 6) °पारोक्षेति M₂B.

पाहीत्याह्वनीयं " प्रत्रां मे नर्य पाहीति गार्हपत्यमैत्रं मे बुध्य पाहीति दक्षिणामिम् । ७ ॥ इमान्मे मित्रावरूपा गृहान्गोपायते पुत्रमित्यत्तराग्री तिष्ठञ्जपति । ८ ।

मम नाम प्रथमं ज्ञातवेदः पिता नाता च दधतुर्वदमे ।

तच्च विभृक्ति पुनरा ममैतोस्तवाह्वमे विभराणि नाम ॥

इत्याह्वनीयमुपतिष्ठते । ९ ।

मा प्रगाम पथो वयं मा यज्ञादिन्द्र सोमिनः । मातस्त्वुर्नो घरातयः ॥

इत्यभिप्रव्रज्यामिसकाशे वाचं यक्षति । असकाशे [वाचं] विसृजति । १० । प्रवसन्कोमवेलायां प्रतिदिशम-
ग्रीनुपतिष्ठते । ११ ।

विश्वदानाभाभरतो ऽनातुरेण मनसा । अये मा ते प्रतिवेशा रिषाम ॥

इति प्रत्येत्य समिधावाह्वरति । असकाशे वाचं यक्षत्यमिसकाशे विसृजति । १२ ॥ अग्निं सगाधेहीत्युक्त्वा
भस्म त्व उपतिष्ठते । १३ ॥ अर्हिर्बुध्य मन्त्रं मे ऽनुगुपस्तं मे पुनर्देहीत्यावसध्यमुपतिष्ठते " सप्रथः सभां
मे ऽनुगुपस्तां मे पुनर्देहीति सभ्यं " यश्नूमे णँस्यानुगुप इत्याह्वनीयं " प्रत्रां मे नर्यानुगुप इति गार्हपत्यमैत्रं
मे बुध्यानुगुप इति दक्षिणामिम् । १४ ॥ इमान्मे मित्रावरूपा गृहान्गुपते पुत्रमित्यत्तराग्री तिष्ठञ्जपति । १५ ।

तव च नाम मम च ज्ञातवेदो वाससी इव विवसानौ चरावः ।

ते हि विभृवो मरुसे वीवसे च यथायथं नौ तन्नौ ज्ञातवेदः ॥

इति समिधो ऽग्निध्वाधत्तून्ने सभ्यावसध्ययोः । १६ । समिच्छिङ्गैरितरेषूपस्था य चेन प्रवसेत्पुनरेत्योप-
तिष्ठते । १७ । यद्यनुपस्थिताग्निः प्रवासमापयेत

— १) प्रवसन् MsB, उपतिष्ठत Ke, तं मे corr.
तान्मे M1 तन्मे d. übr. (kann auch = तं मे
sein cf. gleich weiter तान्मे st. तां मे u. vgl.
zu 1, 6, 1, 43); सप्रथ (cf. TBr. 1, 1, 10, 3. 5;
1, 2, 1, 26) mss. ausser M1C cf. zu sü. 14;
तान्मे (st. तां मे) alle ausser C. — ११) दधतुर्वदमे
mss. ausser M1C (nu hat steigernde bedeu-
tung; yad sieht wie eine glättende verbesse-
rung aus), पुनरागमैतोस्त° M1 und nachträg-
lich corr. S. — ११) [] nur in M1. — १२) रि-
षाम corr. र्षाम M1C स्रषाम d. übr. cf. zu 1,
4, 2, 17, समिधं आह्व° (cf. Âp. Çr. 6, 25, 3)

mss. ausser M1C, °ह्वरति M1. — १३) त्वमुप-
तिष्ठते (cf. zu 1, 5, 1, 13. 2, 1) mss. ausser M1C
cf. MS. I, 84, 1. — १४) Zuerst hat M1 ऽनुगुपस्
wie d. übr. cf. MS. I, 84, 1 ff., in der folge aber
stets ऽनुगु° (ich habe hier und 1, 4, 3, 17 zu
gunsten der MS. entschieden, obschon dieser
nicht alles entnommen ist); तं मे corr. तन्मे d.
mss. cf. zu su 7, सप्रथ mss. ausser M1C cf. zu
su 7 (h ist um so wichtiger, als es vor s oft
auch nicht geschrieben wird). — १५) गृहान्-
नुगु° M1 cf. zu sü. 14. — १६) १. च fehlt in
mss. ausser M1C (zur silbenzahl des ersten

इहैव सैस्तत्र सत्तं त्वाग्ने कृदा वाचा मनसा विभर्मि ।

तिरौ मे यज्ञ आसुर्मा प्रह्मसीर्वशानस्य त्वा चतुषोपतिष्ठे ॥

इत्युपतिष्ठते । १८ । ॥ ३ ॥

पर्वण्यप्रयणं कुर्वति । वसते यवानां शरदि ब्रोहोणाम् । १ । अग्रपाकस्थेष्टा नवस्याश्रियात् । २ । सिद्धमा निर्वपणात् । ३ । अग्नेन्द्रानिर्वपति वेष्टदेवान्यावापृथिवीयान् । ४ । शरदि सोमाय श्यामा-
कानामन्यस्यां पाच्याम् । ५ । नानावीजानां धर्मे विधास्यामी वषट्कारप्रदानानां चैककपालानां च । ६ । पृथग्भिर्गर्शनं नानावीजानाम् । ७ । गुह्येषु रुचिस्कृतमाकलयति । ८ । आचपनप्रभृति फलीकरणात्तमेकै-
कस्य । निष्पवणान्तं यवानाम् । ९ । सिद्धमोपधानात् । १० । अग्नेन्द्राय द्वादशकपालान्युपधात्येकं व्या-
वापृथिवीयाम् । ११ । सिद्धमाधिप्रयणात् । १२ । अग्नेन्द्रमधिप्रत्य वेष्टदेवं चरुमधिप्रयति । १३ । पवि-
त्रात्तर्हि ते पय आनीय तपडुलानोप्याहुषपर्वणात्रं कूतोपलाशमात्रं वा व्यावापृथिवीयमधिप्रत्य सौम्यं
चरुमधिप्रयति । १४ । पवित्रात्तर्हि ते ऽय आनीय तपडुलानोप्य मेतणेन प्रदत्तिणं चरुं प्रयति । १५ ।
सिद्धमोदासनात् । १६ । एककपालमन्यस्यां पाच्यामलंकुर्वन्नभिपूरयति । १७ । प्रचरणत्रेलायां बर्हिषि
सादयित्वापस्तीर्यैककपालं सकृत्सर्वमवयति । १८ । अणयस्यान्वामिद्य द्विरभिघार्योपांशैककपालेन
प्रचर्य वषट्कृतं मध्ये पाणिना नुहति । मधुं प्रतिष्ठितमाणयेनाभिनुहति । १९ । यदि पर्यावर्तते ब्राह्मण-
व्याख्यातम् । २० । प्राक्स्वष्टकृतः षडाव्याहुतोर्नुहति ।

Pāda vgl. den dritten), तेहि nur C तेह् MiNS
तहे M2B, विभ्वो corr. cf. *bibhṛhi* sū. 9 वि-
ध्वो d. mss., ज्ञातवेदाति d. mss. offenbar
nach einer bekannten regel der MS. für
०दति; ०दधत् so MiC ०दधाति ॥ तू° M2
०दधति ॥ तू° BNS (die participialform, in
ähnlichen fällen öfters gebraucht, deutet
dauer oder ständigkeit der handlung an). —
17) ०पतिष्ठते mss. ausser MiC. — 18) ०स्थि-
ताग्निं Kc, यज्ञं आसुर्मा प्रह्मसीद्वि° Kc (*prahā-*
sīd wie *Āp. Ār. 6, 25, 2*), *iti* fehlt in M2B.

4 (cf. MS. IV, 9, 18; *Āp. Ār. 6,*
29 ff.): 1) ०प्रायणं MiCGc (cf. jedoch auch

Mān Gr. 2, 3, 10). — 1) आग्नीष्टा° mss. ausser
MiGe cf. zu sū. 11 u. 13 — 2) ०द्वकृ° (cf.
Āp. Ār. 6, 29, 16) mss. ausser GeKc. — 3) नि-
ष्पवणान्तं corr. ०वनांतं alle als folge der in C
noch erhaltenen schreibweise निःस्पवनांतं;
यवानाम् alle ausser C resp. corr. S. — 11) आ-
ग्नीष्टाय mss. ausser MiGe resp. corr. S cf. zu
sū. 4 u. 13, ०पृथिवीययोः Ge. — 13) आग्नीद्र°
mss. ausser MiGe resp. corr. S cf. zu sū. 4
u. 11, ०धिप्रत्य Mi. — 14) कूतो° so
MiC कूति° d. ubr. — 15) चरुं mss. ausser
MiCGc (hier चरुं geschr., erklärt aber als
चरु). — 16) cf. *Āp. Ār. 6, 29, 22 ff.*, नुहोत्सु-

शतायुधाय शतवीर्याय शतोत्तये ऽभिमातिषाहे ।

शतं यो नः शरदो नपदिन्द्रो विश्वस्य डुरितस्य पारम् । a)

श्मे चत्वारो रत्नसो विमाने ऽत्तरं। द्यावापृथिवी विपत्तु पन्थानः ।

तेषामव्यानं पतमो न द्यावकृतस्मै नो देवाः परित्त विश्वे ॥ b)

वसतो योष्यो मधुमत्ति वर्षाः शरद्धेमत्तः सुविते दधातु ।

तेषामृतूनं शतशारदानां निवात एषामभवाः स्याम ॥ c)

सैवत्सराय परिवत्सरायेदावत्सरायानुवत्सरायोद्वत्सराय कृणुता बृहन्नमः ।

तेषां वर्गे सुमती यज्ञियानां द्योग्जोवा अकृताः स्याम ॥ d)

इयं स्वस्तिः सैवत्सरीया परिवत्सरीयेदावत्सरीयानुवत्सरीयोद्वत्सरीया ।

सा नः पिपर्वकृणीयमानेदाङ्ग इदाकर्मशीय (?) ॥ e)

आ नः प्रज्ञां जनयतु प्रज्ञापतिरिति पष्ठो । २१ । एककपालाशपस्य स्विष्टकृते समवद्यतीडायि च । २२ ।

पञ्चमान इडायाः प्राप्नाति । २३ ।

एतमु त्वं मधुना सैपुतं यवं सरस्वत्या अथि मनावचर्कषुः ।

इन्द्र आसीत्सीरपतिः शतक्रतः कीनाशा घासन्मरुतः सुदानवः ॥

इति पवानाम् । २४ ।

भद्रान्नः श्रेयः समनैष्ट देवास्त्वयावसेन समशीमहि त्वा ।

स नो मयेभूः पितुराविवेश शिवस्तोकाय तन्वो न दधि ॥

प्रतिष्ठितमाश्वेनाभि° Kc. — 20) 1. ब्राह्मणे
व्या°? cf. 1, 6, 2, 12. — 21) a) नः corr.
निः d. mss. (*nah* haben alle parallelen; *nh*
lässt sich nicht vertheidigen); — b) विमाने
corr. विमानो alle (*raj° vim°* «im dunstkreis»
= *rajasi*), व्यंतु schreiben alle mss. wie
paryanti 1, 7, 7, 6 u. Män. Gr. 2, 6, 6, °व्यानें
so C °व्यानें M1 °व्यामं d. ubr., न fehlt in M2B,
परित्त corr. °यत्त d. mss. (*da* und *dhā* wer-
den sporadisch verwechselt); — c) मधुमत्ति
so alle sc. wohl *parvam*, एषामुभय M1; —
d) °योद्वित्सराय M1 cf. zu e), मरुन्नमः M2,
यज्ञियानां M1; — e) स्वस्ति schreiben d. mss.,

°योद्वित्स° M1 cf. zu d), °त्सरीया । corr.
°त्सरीये ॥ d. mss., पिपर्वकृणी° corr. पिप-
र्तुर्कृणी° M1 पिपर्वकृणी° d. übr.; °मानेदाङ्ग
इदा° corr. nach °मानेदाङ्गेदाकर्मशीय M1 mit
unregelm. krasis (= °*manā idā hna id*
āharam aṣṭya, wobei *aharam* = *āharam*?),
°मानेदाङ्गेदकर्मशीय C (= °*mānenā hne*
id etc.? und caesur?), °मानेदाङ्गेदकर्म-
शीय NS °मानेदाङ्ग M2) नदकर्मशीय M2B
[Der 4. Pāda ist so verdorben, dass er nur mit
hülfe einer guten parallelstelle sicher herge-
stellt werden könnte]. — 23) इडा M2BS. — 24) यवं
corr. युवं d. mss., मनावचर्कषुः so C (geschr. °षु)

इति त्रीहोणाम् । २५ ।

अग्निः प्राप्नोतु प्रथमः स हि वेद यथा कृतिः ।

शिवा अस्मभ्यमोषधीः कृणोतु विश्वचर्याणिः॥

इति श्यामाकानां । वसन्ते वेणुयवानाम् । २६ । वत्सः प्रथमतो दत्तिणा । २७ । बुभुत्स्वामाकेनेष्टा वधुं पिङ्गलं वत्सतरं दद्यादसनं च । २८ । ॥ ४ ॥

आकृतिषु व्युद्ध्यमानः पूर्वा गौर्णमासोगुणोऽप्याग्रे वैश्वानराय द्वादशकपालं निर्वपेत् । १ । गौर्णमास्यां ध्वलतो विसृजेत् । २ । अग्राधेयेन पुनराधेयं व्याख्यातम् । ३ । विकाराननुक्रमिष्यामः । ४ । यथाज्ञातं वर्षासु शरदि पुनर्वस्योरनुराधासु वा । ५ । संभारेषु दर्भानुपोलपान्कुर्यात् । ६ । परिणीतं परिणीतं " यत्ना क्रुद्धः परोवप मन्युनेति तिसृभिस्त्रिः समिन्धे । ७ ॥ पुनस्वादित्या रुद्रा वसवः समिन्धतामिति प्राक्पूर्णाकृतेः षट्तिहोमाञ्जुहोति । ८ । आग्नेमेव पञ्चकपालं । विभक्तोः प्रयाजानुयाजेधामेवावाध्यामौ । ९ ॥ पुनर्वज्रा निवर्तस्वेति पुरस्तात्प्रयाजानामाकृतिं जुहोति । १० । दत्तिणाकाले पुनरुत्स्यूतं वासो देवं । पुनर्णवो रथः पुनरुत्स्यूतो ऽनद्यान्मौवर्णशातमानिको रुक्मो ऽग्राधेयिक्यश्च दत्तिणाः । ११ ॥ सह रथ्या निवर्तस्वेत्युपरिष्टादनुयाजानां चतस्र आकृतोर्जुहोति । १२ । एकामविक्लिन्नं समिन्धनं कुप्यात् । १३ । सर्वत्रारम्भणीया सर्वत्रारम्भणीया । १४ । ॥ ५ ॥

॥ इति मानवसूत्रे प्राक्सीमे षष्ठा अध्यायः ॥

मनाविचर्कषुः M₁ मनावचकषुः N मनावचच-
कषुः M₂ मनावचचकषुः BS. — ²⁵) भद्रानः mss.
ausser M₂B, समनेष्ट corr. समनष्ट M₁ समन-
सष्ट d. ubr., °वसेन corr. °वसेम d. mss.,
समशीमहि corr. समसीमहि d. mss., °विविश (°),
एहि C [von allen parallelen kommt dem
Mān. Çr. selbst in den corruptelen am näch-
sten Kauç. 74, 19]. — ²⁸) बुभुत् M₁ बुभुत्तनः C.

5 (cf. MS. I, 7, 1-5; Âp. Çr. 5,

26-29; fehlt in (ic): 1) व्युद्ध्यमानः mss.
ausser M₁C, पूर्ण° M₁ (aber im folg. su, auch
w. o.). — 2) च (st. ra) Kc. — 3) समिन्धे (स-
मिधे M₁) schreiben d. mss. — 4) cf. 2, 5, 5,
24. — 11) पुनरुत्स्यूतं so M₁ °त्सूतं C °त्स्यूतं
d. ubr., पुनर्णवो NS पुनर्वा M₂B, °धेयिक्यस्य
M₁. — 13) समिन्धनीः M₁C (sam° wohl für
sam° cf. Mān. Gp. p. XI.III, nach H. mit
recht ac. ahutim).

चातुर्मास्यान्यारप्स्यमानः पूर्वा पौर्णमासीमुपोष्याग्रं वैश्वानराय द्वादशकपालं निर्वपति पार्जन्यं च चरुम् । १ । अथः प्रणोद्व्यन्पञ्चकोतारं मनसानुद्भूत्य वुकोति । २ । धेनुरनर्द्धां दत्तिणा । ३ । सिद्धेष्टिः सतिष्ठते । ४ । प्राचीनप्रवर्णं विश्वेदेन यजेत फाल्गुन्या चित्र्यां वसते वा । ५ । नोपवसथ चातुर्मास्येषु केशश्मश्रु यजमानो वापयते । ६ । व्रतोपेतस्य शाखानाकृत्य वत्सानपाकरोति । ७ ॥ मृष्यापधमद्र्या देवेभ्यो विश्वेभ्यो देवेभ्यो भागमिति गाः प्रार्थयति । ८ । प्रमूनः प्रस्तरः । त्रेधा संनद्धमिध्मावर्हिर्द्धा भार्गो तूजो संनज्जामिनद्धं तृतीयं तदेकधा मन्त्रेण संनहति । तूजोमिधम् । ९ । समानं दोहन्म् । १० । तिसृषु दुग्धानु " बहु दुग्धि विश्वेभ्यो देवेभ्यो क्विरिति त्रिरुह्या वाचं त्रिसृजते । ११ ॥ विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यो भागं सोमेनातनर्ध्माद्यानर्नाक्त । १२ । सिद्धमा पात्रप्रयोजनात् । १३ । चरुकपालं प्रयुनक्ति द्वितीयानाद्यस्त्रातो पृषदाध्याय स्रुचं चोपभृतो जनतरा । १४ । सिद्धमा निर्वपणात् । १५ । अग्नेयो ऽष्टाकपाल इतिप्रभृतोनि पञ्च निर्वपति । मरुजः स्वतवजः सप्तकपालं । व्यात्रापृथिवीयमेककपालम् । १६ । सिद्धमाधिवचनात् । १७ । प्रागधिवचनाच्चरुव्यानपायातयति । १८ । मध्युष्य कपालान्युपधाति । १९ । प्रातर्दोहं दोहयति । २० । उत्पृतानां पूजे पिष्टान्यपायातयति । २१ । चरुषु पिष्टभाक्पूषा सर्वत्र । २२ । अनुपूर्वं हवोऽग्न्याधिवपति । २३ । मारुतमधिश्रित्य तप्ते प्रातर्दोहे सायंदोहमानीयामितं करोति । २४ । हतेनामिता सर्वत्र व्याख्याता । २५ । अग्न्यं निरुप्य पृषदाध्याय दधि निर्वपति समानधर्ममाग्नेन । २६ । सिद्धमा स्रुचां संमार्जनात् । २७ । समानं संमार्जनमुपभृतः पृषदाध्यायान्याश्च । २८ । सिद्धमाग्न्यप्रहेभ्यः । २९ ।

1 (cf. MS. I, 2, 7, 10, 1; III, 9, 5; Âp. Ç. 8, 1 ff; 7, 12 ff.; Ge lückenhaft): 1) चातुर्मास्यानार^० Ke, च fehlt in M1. — 6) ष्मश्रु mss. ausser M1CKe cf. zu 1, 4, 1, 2. — 9) प्रमून. so alle mss. incl Ge cf. *prasinah* (*pra-*

sūtah v. 1.) comm zu Katy. Çr. 5, 1, 26. —

14) स्रुचं M1, जनतरा so alle adv. = *anantaram* adv. cf. 1, 7, 8, 11. — 24) अधिकृत्य Ge.

— 26) निरुप्य mss. ausser M1C, समानं M1. —

28) धान्यश्च mss. ausser M1CKe. — 38) अग्नि-

चतुर्गृहीतान्याग्र्यानि पृषदाग्रधान्यां द्विरूपस्तीर्य दधानीय सकृदभिघार्यन्पृषत्करोति । ३० । सत् उप-
स्तीर्य द्विरभिघारयेद्व्यासु । ३१ । सिद्धमाग्र्यानां सादनात् । ३२ । समानं सादनमुपभूतः पृषदाग्रधान्याश्च
। ३३ । सिद्धमोदामनात् । ३४ । प्रागभिघारणादामितां विवाविनां कृत्वोत्करे वाविनमासादयति । ३५ ।
ग्रहकृत्यानुपूर्वं कृत्वोपभूतमुदाहरति । ३६ । सिद्धमाभिर्गर्शनात् । ३७ । प्रागभिर्गर्शनादिगन्धेन प्रचरति
। ३८ । उत्तरस्य पश्चात्परिधिर्मध्येर्धेन नित्रमसीत्याधिगन्धेन शकलमवस्थापयति । ३९ ॥ वृषणौ स्य दति
तत्र प्राञ्चावप्रक्षिप्तप्राप्तौ र्ध्मा [निधाय] "उर्वश्यसीति तयोर्दत्तूलागधरार्षिणं पश्चात्प्रजननं मूलत
उत्तरार्षिणम् ॥ आयुरसीत्याद्यवस्थाल्या [आद्येन] त्रिले स्नेहयन्त्रिः समनक्ति । ४० ॥ पुनरुवा असीति
संदधाति । ४१ ॥ अग्नये मध्यमानायानुब्रूहीत्यनुवाचयति । ४२ ॥ गायत्रमसि त्रिष्टुप्सि त्रगदसीति प्रद-
त्तिणं त्रिर्धिमन्वति । ४३ ॥ अग्नये ज्ञानायेति ज्ञाते । ४४ ॥ अग्नये प्रक्षिप्यमाणवेति प्रक्षिप्यमाणे । ४५ ।
अग्नेषोत्तरं परिधिगन्धवत्कृत्यान्वार्य्ये यज्ञमाने वाचयन्मवतं न. समनसाविति स्वाहाकारात्तेन प्रकृत्य
शकलमवावध्यस्यति । ४६ ॥ अग्न्या अग्निश्चरतीति स्तुवेणाभिनुहोति । ४७ । पूर्णस्तुवोसादयित्वा पञ्चहोत्रा
चातुर्मास्यान्यभिर्गर्शयति । ४८ । ॥ १ ॥

सिद्धमा प्रयागेभ्यः । १ । आश्रावं नय प्रयाजान्यजति । २ । त्रीन्हुत्वा समानयति । त्रीन्हुत्वा समा-
नयति । द्वौ हुत्वा सर्वं समानीयकं हुत्वात्याक्रम्यानुपूर्वं कृत्वोपभिवार्यत्येततः पृषदाग्रं । नोपभूतम्
। ३ । सिद्धमा प्रचरणात् । ४ । उपांशु सावित्रैककपालाभ्यां प्रचरति । ५ । सिद्धमा स्विष्टकृतः । ६ । प्रा-
किस्वष्टकृता "मध्वे स्वाहेतिप्रभृतीनि मासनामानि नुहोति चत्वारि वैश्वदेवे । चत्वारि वरूणाप्रघातेषु ।
चत्वारि साकमेधेष्वैकं प्रुनासीर्ये । ७ । दत्तिणाकाले वत्सः प्रथमतो दत्तिणा । ८ । सिद्धमानुयगेभ्यः । ९ ।
पृषदाग्रं नुह्वमानोयाश्रावं नवानुयाजान्यजति । १० । वाजवत्योपभूता सह पृषदाग्रधानी निगृह्णाति
व्युह्णाति संप्रगृह्णाति निरस्यति । ११ ॥ घृतार्घ्यां स्थो यज्ञमानस्य धुर्मा पातमिति वेद्यं तयोः स्तुवी विमु-

र्मन्धेन so alle wie auch 1, 8, 3, 3 (zu einer
correctur nach 1, 5, 1, 14 liegt hier kein
zwingender grund vor). — 39) °धिमन्धनं so
M1 °भिमन्धनं NS °भिमन्त्रणं M2B °ग्निमन्धनं Kc
(fehlt zufällig in C). — 40) cf. 1, 5, 8, 1, प्रा-
चावक्लि° M2BKe, [निधाय] fehlt in M1CKeP3,
°हूलामर्षिणं Kc, [आद्येन] fehlt in M1CKeP3,

स्नेहं (C. — 41) प्रक्षिप्य° so einmal P3 प्रकृत्य° M1
प्रक्षीप्य° d. ubr. cf. zu 1, 4, 2, 17, 20. — 42) Zu
anvavahṛtya cf. zu 1, 3, 1, 31. — 43) °भि-
मर्शति mss. ausser M1C.

2 (cf. MS. III, 12, 13; Âp. Çr. 8,
2-4; Ge sehr flüchtig): 10) °आवयन् M2B.
— 11) वाजवत्योप° mss. ausser Ge; in

द्यति । १२ । सुचि चमसे वातर्वैयूधस्तिष्ठन्वर्किर्नुविषिच्चन्वाग्निं गृह्णाति । १३ ॥ वाग्निभ्यो ऽनुब्रूही-
त्यनुवाचयति । १४ । आम्नाच्य " वाग्निनो यजेति प्रेष्यति । १५ । वषट्कृतानुवषट्कृते ऊवोच्छ्वेपेण दिशः
प्रतियत्रति " दिशः स्वाहेति दिन्तु पूर्वार्धादुपक्रम्य प्रदत्तिणः । पञ्चमेन मध्ये । षष्ठेन पूर्वार्धे । १६ । शेषं
सनधा विभज्योऽपि हूतोपहूयस्वेत्युक्तोऽपि हूता उपहूयधमिति वा । १७ ।

आ मा विशन्विन्द्व आ गल्दा धमनीनाम् ।

रमेन मे रसं पृण । वाग्निनो मे यज्ञं वह्नानि ॥

इत्यृत्विजः प्राप्नोति यज्ञमानश्च । कृता प्रथमो भूतपते । १८ । सिद्धमा समिष्टयज्ञुषः । १९ । दिधुवामा-
प्याद्यैष ते यज्ञो " देवा गातुविद् इति द्वे समिष्टयज्ञुषो ब्रूहोति । २० ॥ संवत्सरीयां स्वस्तिमाशास
इत्याहु यज्ञमानः । २१ । सिद्धेष्टिः संतिष्ठते । २२ । सद्यः पौर्णमासो संस्याप्य ।

ऋतमेव परमेष्ठ्युतं नात्येति किंचन ।

ऋते समुद्र आकृतः समुद्रेण पृथिवी दृढा ॥ a)

अग्निस्तिग्मेन शोचिषा तप आक्रान्तमुज्जिता ।

शिरस्तपस्याकृतं वैश्वानरस्य तेजसि ॥ b)

ऋतेनास्य निवर्तय सत्येन परिवर्तय [तपसास्यानुवर्तय] ।

शिवेनास्योपवर्तय [शग्मेनास्याभिवर्तय] ॥ c)

इति त्रिष्टेयया शलत्त्या लौहपमेन तुरेण निवर्तयति केशान्वपति श्मश्रूणि । २३ ॥ तदृतं तत्सत्यं

der reihenfolge निरस्यति संप्रगृह्णाति mss.
ausser C. — 12) धुर्या corr. धुर्या d. mss.
cf. zu 1, 3, 4, 28, सुचा M2BC. — 13) °यूध-
तिष्ठ° mss ausser M1CGc, °नुविषिच्चन्वा° mss.
ausser M1 cf. Âp. Çr. 8, 3, 6. — 14) 1. मे
fehlt in M2B, पृणं M2BC, वह्नानित्पृथ्विः
M1C. — 15) Man verlange nicht °पञ्चम्याम्
wegen des folg. सू. u. 1, 7, 4, 32 ff. — 23) पौर्ण-
मासं mss. ausser M1CGcKc cf. zu 1, 7, 4, 51.
7, 15, 8, 8; — a) ऋतमिव mss. incl. Gc ausser
M1, die mss. schreiben परमेष्ठीऋतं NS परमे-

ष्ठ्युतं M2B परमेष्ठ्युते M1C; — c) (die mss.
ausser M1C stehen unter dem einfluss von
Âp. Çr. 8, 4, 2) निवर्तये NS, परिवर्तये mss.
ausser M1C, [तपसा°] fehlt in M1C, °नुवर्तय
corr. im einklang mit dem übrigen °नुवर्तये d.
betr. mss. nach Âp. Çr. l. c., °पवर्तये mss. ausser
M1C, [शग्मेना°] fehlt in M1C; °भिवर्तयेति so
hier die mss., die sonst die 1. person haben
(wohl nicht kasis für °ye +- ití cf. Mān. Gr.
Einl. § 8 kṛ); — त्रिःष्टेयया C त्रिःष्टेयया Kc
cf. aber auch Man. Gr. 1, 12, 2, 15, 1. —

तज्जशकेयं तेन शकेयं तेन राध्यासं तन्मे राध्यातामिति जपति यजमानः । २४ । चतुरो मासात्र मांसनम्रा-
ति । न स्त्रियमुपैति । नोपर्यास्ते । जगुप्सेताननात् । प्राङ्गते । मध्वन्नाति । मृती भार्यामुपैति । २५ । ॥ २ ॥

वरुणप्रघासाश्रतुर्षु मासेषु । १ । वैश्वदेविकं विधानम् । २ । पञ्च संचराणाम् । ३ । मारुत्यै प्रतिप्र-
स्थाता वत्सानपाकरोत्यर्धपूर्वमारुत्यै । ४ । पृथग्ध्मावर्हिषी संनक्षतः । सकृत्संनद्धे प्रतिप्रस्थाता । ५ ।
यथाकालं पृथग्दोह्यतः । ६ । सिद्धमा पात्रप्रयोजनात् । ७ । पृथक्पात्राणि प्रयुनक्ति स्रुवपञ्चमाः स्रुचः
प्रतिप्रस्थाता द्वे चरुस्यात्त्यौ स्फां वेदं च । ८ । सिद्धमा निर्वपणात् । ९ । पञ्च संचराणि निरूप्याध्वर्यु-
न्नामं द्वादशकपालं निर्वपति । कायमेककपालम् । १० । यथाकालमामिते पृथक्संपादयतः । ११ । सिद्ध-
माभिवसानात् । १२ । पिष्टलेपे निधायामेणाह्वनीयं त्रिषु प्रक्रमेष्टपरिमिते वावकाशे पृष्ठाशङ्कुं नि-
कृत्य वेदादानप्रभृति वेदिं विदधाति शट्पयां प्राचीं चतुःशयां पञ्चान्निशयां पुरस्तात् । १३ । पूर्वार्धं वेद्या
वितृतीयमात्रे ऽर्त्तिमात्रे चतुर्दिष्टिमुत्तरेवेदिं विदधाति । १४ । अग्नेणोत्तरं प्रक्रममात्रे वेदेरुद्धत्या-
वोक्त्य चात्वालं शम्यया परिमिमते " तप्तायनी मे ऽसीति दत्तिणतो " वित्तायनी मे ऽसीति पश्चादैवता-
न्मा नाधितमित्युत्तरतो " ऽवताद्यधितमिति पुरस्तात् । १५ ॥ अग्ने अङ्गिर इति पुरस्तात्प्रत्यङ्मुखश्चा-
त्वालं स्फ्येनाभिरुत्ति । १६ ॥ आयुना नामेकोति पांसून्पाणौ कुरुते । १७ ॥ वसवस्त्वा हर्त्त्वितिप्रभृति-
भिः प्राञ्चुल उत्तरवेद्यां निवपति ॥ यो द्वितीयस्यामिति द्वितीयं " यस्तृतीयस्यामिति तृतीयम् । समा-
नमन्यत् । तूष्णीं चतुर्थम् । १८ ॥ विदेरग्ने नभो नाम यत्त इति ज्ञानुद्गमन्तुं चतुरस्रं खात्तोत्तरवेद्यां निवपति
। १९ ॥ मिंहीरमि मरुषीरसीत्युत्तरवेदिं करोति । २० । तस्यां मध्ये प्रादेशनात्रे चतुरस्रां नाभिं क-
रोति । २१ ॥ देवेभ्यः शुन्धस्वेत्यद्विर्वोत्तते । २२ ॥ देवेभ्यः शुम्भस्वेति सिकताभिः प्ररोचयति । २३ ॥
आपो रिप्रं निर्वहतेति नभेरधि प्रागुदीचीरपो निःसारयति । २४ । प्रतिप्रस्थाता दत्तिणां वेदिं करो-

२४) तज्जशकेयं so M1C wohl unter einfluss von MS.
IV, 137, 8 तज्जशकेयं M2B तन्जशकेयं NS, तेन
शकेयं fehlt in M2B. — २५) प्राङ्गते (= *prāk-
gete*) C, मधुनाति (st. *mādhv aṇṇ*) mss. ausser
M1C.

3 (cf. MS. I, 2, 8. 6, 2; III, 8, 5;
Āp. Cr. 8, 5; 7, 3-7; Gc recht lückenhaft):
३) (sc. *vidhānam* vgl. Āp. Cr. 8, 5, 3 mit 8,
2, 2 u. 3), संवत्सराणां M2B cf. zu sū. 10.
— ४) द्व्यस्थाल्यौ mss. ausser M1Gc. —

१०) संवत्सराणि M2B cf. zu sū. 3, निरूप्य mss.
ausser M1C. — ११) संपातयतः M1C. — १३) पृ-
ष्ठा° M1CS (zur obigen richtigen form
vgl. 2, 2, 1, 52. 2, 9. 12. 3, 6, 13), in
Kc पृष्ठाशङ्कुं v. l. cf. Weber Ed. zu Kāty.
Cr. 5, 3, 9; वज्रादानप्रभृति Kc. — १४) °मा-
त्रेश्रत्ति° mss. ausser M1C, चतुर्दिष्टिमु°
so alle incl. Kc (hier चातु° v. l.) cf. Kauç.
50, 7; 85, 2; विधाय Kc. — २३) °वोत्तति mss.
ausser M1C. — २४) °दोचीस्त्रिपो mss. ausser

त्योत्तरस्मात्परिपूर्यद्दत्तमात्रमत्तरा । २५ । समे प्राची भवतः । यथा क्वैषि संभवेपुस्तथा तिर-
श्चि । २६ । एक उत्तरः । २७ । अग्नेषोत्तरां स्तम्बपञ्चरुति । २८ । प्रोक्षणीः सैत्कृत्यैन्द्रधोषास्वा
पुरस्तादसुभिः पाल्वितिप्रभृतिभिः प्राञ्चुल उत्तरवेदिं प्रोक्षति प्रदक्षिणमुत्तरैरनुपरिक्रामन् । २९ । प्रति-
परिक्रम्य " पितृणां भागधेयोः स्थेति शेषं दक्षिणत उत्तरवेदिर्निनयति । ३० । किरणयमन्तर्धाय पञ्चगृहो-
तेन नाभिं व्याधायति " सिंकोरसि सप्तसाहो स्वाकृतिप्रभृतिभिर्दक्षिणे ऽमे सव्यायां ओषौ दक्षि-
णायां ओषौ सव्ये ऽमे । मध्ये पञ्चमम् । ३१ ॥ भूतेभ्यस्वेत्यूर्ध्वा म्रुचमुद्गच्छति । ३२ । आकृन्वीये ऽग्निप्र-
णयनानि प्रत्याधत्तः । ३३ । नाभिं पौतदारवैः परिधत्ति ॥ विश्वापुरतोति मध्यमं " ध्रुवतितिरसोति
दक्षिणमैच्युतत्तिदक्षीत्युत्तरम् । ३४ ॥ अग्नेर्भस्मास्यग्नेः पुरीषमसीति संभारान्विवर्षति पूतदारुगुग्गुलकैरु-
सुगन्धिजैश्च वृक्षैरलूनपूर्वस्यात्तराग्रद्वार्यास्तुकम् । ३५ ॥ विश्वाङ्कृतिपञ्चति संभारानभिमृशति
। ३६ । चावालाडुपयमनोः कुरुते । वेदिपुरीषात्प्रतिप्रस्थाता । ३७ ॥ अग्नये प्रणीयमानावानुब्रूहीत्यनु-
वाचयति । अग्निभ्यां वा । ३८ । त्रिरनूक्त्यामग्निप्रणयनान्युच्युक्तः । ३९ । अर्घ्युराग्नीध्राय प्रदाय

यत्ते पावक चक्रमा कञ्चिदागः पूर्वो यः सन्नपरो भवासि ।

धृतेन त्वं तन्वं वर्धयस्व मा मा किंसीरधिगतं पुरस्तात् । स्वाहा ॥

इति शेषे ब्रूहोति । ४० । अग्निप्रणयनान्यादाय " प्राचीमनु प्रदिशं प्रेक्षि विद्वानिति कृतः । ४१ ॥ ऊर्णा-
वत्तमित्युच्यमाने

यज्ञः प्रत्युष्ठात्समतौ मतीनां यत्रावकृति कवयः पुत्रणि ।

दीर्घमायुर्वजमानाय विन्दायासोदस्व मरुते सौभगाय ॥

इति संभरिष्यि निदधाति । अग्नौद्य प्रतिप्रस्थाता समया दक्षिणस्याः पूर्वार्धे । ४२ ।

M1C. — 25) करोत्युत्त° mss. ausser M1C.

— 26) प्राची so alle incl. Kc wie Áp.

Gr. 8, 5, 4; तिरश्च्येक löse ich auf w. o. तिर-

श्चोएक Kc (cf. Web. Ed. zu 5, 3, 11) तिरश्च्येक

für *tiraçcū eku?*) M2B. — 28) अग्नेषोत्तरवेदिं

Kc zu Katy. Gr. 5, 3, 11, zu ib. su. 18 aber

w. o. — 29) नुपरिक्रामति (st. °*krāman prati*)

M2B. — 31) °दक्षिणध्वजे M1C, सव्येध्वजे C. —

34) पौतदारवैः so M1 wie an einer stelle nach

Weber's Sammlung auch das Kāthaka Sutra

पूत° CP3 प्रेतु° M2B पूतपूत° NS. — 35) गुग्गुलु

GeP3 cf. aber auch Mān. Gr. 2, 14, 23, °पास्तुकं

M2B. — 40) भवासि corr. nach Áp. Gr. 7, 6, 5

भवाग्रसि d. mss. (für भवां ग्रसि = *bhavān*

asi?)). — 41) कृतः so dual cf. su. 33 p. 39

(sonst könnte *harata ūrñ°* auch = *harate*

ūrñ° sein (cf. कृतसि Ps). — 42) प्रत्युष्ठात् so N,

प्रत्युष्ठात् Gc wie Áp. Gr. 7, 6, 7 (fehlerhaft für

praty u ṣṭhāt oder *praty asthāt*), प्रत्युष्ठात् d.

übr. (cf. *pratitiṣṭha* TBr. 2, 5, 8, 12 u. Áp.

मनुष्यत्वा निधीमहि मनुष्यत्वमिधीमहि ।

अग्रे मनुष्यदङ्गिरो देवान्देवापते यज्ञमानाय स्वाहा ॥

इति समिधावादधतः । ४३ ॥ अग्रेः कुलागमसीति दत्तिणत् आकृवनीयस्योपयमनीर्निवपति । ४४ । उल-
प्राजिभ्यामाकृवनीयो परिस्तीर्य " सप्त ते अग्रे समिध इति पूर्णाहुती ब्रह्मतः । ४५ । प्रतिप्रस्थाता
दत्तिणस्या वेदेरुत्तरस्याः ओणेरधि स्फेन सकृत्संभिनस्योत्तरस्या दत्तिणस्मादंसात् । ४६ । पृथक्क्रमाणि
कुरुतः । ४७ । अघर्षुः प्रेषानाह । ४८ । पिष्टलेपो निनीयोत्तरी परिग्राहो परिगृहीतः । ४९ । सिद्ध-
माद्यप्रहेभ्यः । ५० । चतुर्गृहीतान्याध्यानि पृषदाग्यवत्ति गृह्णाति । ५१ । सिद्धमाध्यानां सादनात्
। ५२ । ॥ ३ ॥

उत्तरतो गार्हपत्यस्य प्रतिप्रस्थातामवपिष्टानां दध्ना कर्मभवात्राणि करोत्येकोद्दीन्यहुष्टपर्व-
मात्राणि यावत्तो ऽमात्या यज्ञमानस्यैकं चाधिकम् । १ । शमीपर्णाः पूरयित्वा शूर्पे निदधाति । २ । मेषं
कृत्वा मेषी करोति यावत्ति पुष्टिङ्गानि शक्वोरस्त्रोलिङ्गानि मेष्ट्याः प्रतिप्रस्थाता । ३ । प्रतात्प्योर्णाः
श्लेषयतः । ४ । परःशतानि परःसकृन्नाणि चाग्रतः शमीपर्णानि निवपतः । ५ । विस्त्राव्यामन्ते प्राच्योर्व-
धतः । ६ । वारुण्यै निष्काषं शिष्टा पयस्ययोः करोरसक्तूनावपतः । ७ । मारुत्यां मेषमवदधाति । वारु-
ण्यं मेषोम् । ८ । आसादयन्तो विपरिहृत ऐन्द्राग्रपष्ठान्युत्तरस्यां । मारुतो प्रतिप्रस्थाता दत्तिणस्यां ।
वारुण्येककपालावुत्तरस्याम् । उभयत्र निर्मथ्यः । ९ । सिद्धमा मंगार्जनात् । १० । मंगृष्ट उत्तरस्मिन्प्रतिप्र-
स्थाता गार्हपत्यान्ते पृकृति " पति कति ते काता यदि मिष्ट्या वक्ष्यसि प्रियतमस्ते संस्थास्यतीति । यं

Çr. l. c.). — 43) मनुष्यत्वा corr. °ता d mss., स-
मिधावादधतः so alle mss. ausser समिधमाद-
धाति P3 cf. zu 1, 6, 3, 16. — 44) °निर्वपति
mss. ausser SP3 cf. Schwab p. 31 ff. 36. —
45) पिष्टलेपं mss. ausser M1; parigrāhau so
hier und in der folge, mit kurzem a dagegen
o. sü. 26. — 50) समिद्धमा° M2B

4 (cf. MS. I, 10, 2, 3, 39; Âp. Çr. 8, 5-8; Ge
ganz lückenhaft): 1) °स्थातामवप° M2B °स्था-
तामवपव° NS (°स्थाताग्रामवप° schreiben die
übr. incl. GeKc), कर्मभवात्राणि fehlt in M2B,

°कोद्दीन्य° so C °कोधोन्य° M1 °कोद्धिनि Ge
°कोधोन्य° Kc °काधानि P3 °कद्धिन्य° NS
°काद्धिन्य° (?) B °काद्धान्य° M2 (ekoddhīni
nach Ge = carāvēārītīni). — 3) च Kc nach
mesīm, मेष्ट्या (st. mesyāh) mss. ausser M1Kc.
— 4) °र्णामास्त्रे° mss. ausser M1CKcGe, °पतः
M1. — 5) विस्त्राव्य° C cf. विस्त्रामिते Ge. —
7) पयस्ययोःकरो° so C पयस्योःकरो° M1 प-
यस्योःकरो° d. ubr. — 9) सादयन्तो (st. āsād°)
mss. ausser M1C, °षद्यान्यु° M1 cf. zu sü. 21,
मारुत्यै mss. ausser M1, निर्मथ्यः so Ge °थ्यं C

निर्दिशे"तं वरूणो गृह्णाति"ति ब्रूयात् । ११ ॥ प्रधास्यान्कृत्वामक् इति पत्नी । १२ । कर्मपात्राण्यादाया-
परेण विकारं दत्तिणातिक्रम्याप्रेण दत्तिणमग्निं पुरस्तात्प्रत्यक्षाववतिष्ठते पूर्वं शिरसोर्वाधाय । १३ ॥
मो घू ण इन्द्रेति व्रपति यजमान उत्तरतस्तिष्ठन् । १४ ॥ यद्धामे यदरण्य इति ब्रुङ्कतः पूर्वेण कर्मपात्रा-
णि । १५ ॥ अक्रन्कर्म कर्मकृत इति व्युत्क्रामतः । १६ । संगृष्टे दत्तिणास्मिन्सिद्धमा प्रवर्त्तात् । १७ । अध्वर्युः
प्रवृणीति । १८ । सिद्धमा प्रचरणात् । १९ । आद्यभागान्यां प्रचर्योपास्ते प्रतिप्रस्थाता । २० । अध्वर्युरैन्द्रा-
ग्रषष्ठेः प्रचरति । २१ । मारुत्यै प्रतिप्रस्थाता संप्रेष्यन्प्रचरति । २२ । तस्याः पूर्वोणावदानेन सह मेघाम-
वद्यत्यध्वर्युरुत्तरेण वारूण्या मेघम् । २३ । एककपालेन प्रचर्य मासनामानि ब्रुहोति । २४ । उभयत्र स्विष्ट-
कृतसमानोपेडाम् । २५ । मिथुनीं गावौ दत्तिणा । २६ । सिद्धमा वाग्निनात् । २७ । उभौ वाग्निभ्यां प्रचरतः
। २८ । शेषे समानीय भक्तयति । २९ । सिद्धे पत्नीसंयाज्येभ्यः । ३० । अध्वर्युः पत्नीः संयाजयति । उक्तेन प-
त्नीं वेदोर्वाधयति । उक्तेन यजमानो ऽनुमत्यते । ३१ । सिद्धमा समिष्टयज्ञभ्यः । ३२ । त्रिध्रुवामाद्याद्य "
यज्ञ यज्ञं गङ्गैष ते यज्ञो " देवा गातुविद् इति त्रोग्णि समिष्टयज्ञं ब्रुहोति । दत्तिणास्मिन्प्रतिप्रस्थाता । ३३ ।
आद्यशेषे समानीय स्रक्स्रुवावाध्यस्थालीमादत्ते प्रतिप्रस्थाता । तुषनिष्कापमाग्नीध्रः । ३४ ॥
उहं हि राजा वरूणश्चकारिति चावालात्प्रयत्नो व्रपति । ३५ ॥ शतं ते राजन्नित्यपः परादृश्य तिष्ठतो
ऽवभृथे प्रचरति । ३६ । स्थावरानु तृणं प्राच्याप्सु ब्रुहोति । ३७ ॥ अग्नेरनाकमिति चतुर्गृहोतस्य सौचमा-
धारमाधारयति । ३८ । अयन्नर्हिषः प्रयाजानुपात्रान्यजति । ३९ । आद्यभागान्यां प्रचर्य तुषनिष्कापस्याव-
दाय वरूणं यजति । शेषेणामोवरूणौ स्विष्टकृतस्थाने । ४० । तदत्ता संतिष्ठते । ४१ ॥ विवृत्तो वरूणस्य
पाश इत्यपो ऽन्नाद्विष्यति ॥ प्रत्यस्तो वरूणस्य पाश इति प्रत्यस्यति ॥ नमो वरूणस्य पाशापेति नम-
स्कुर्वति । ४२ ॥ धामो धाम इति तिसृभिः परोगोष्ठे मार्जयते । ४३ । अनपेतमाणाः प्रत्यापति । ४४ ।

°द्य d. übr. — 11) वतसि mss. ausser C; das
citat केन ज्ञातुं सक्तं चरसीति मानवे Kc
bezieht sich offenbar nicht auf diese stelle.
— 12) वतिष्ठता (= °ष्ठतः od. °ष्ठते?) mss.
ausser M1CGc; aradhāya wie 2, 5, 4, 4
= adhinidhāya Āp. Cr. 8, 6, 23. — 21) °ष-
द्वैः M1 cf. ४ u. ९. — 22) वारूण्या C. —
23) सिद्धे (ohne ā) so alle hier wie auch
1, 8, 6, 14. — 24) पत्नीं वेद° corr. पत्नी-
वेद° (unmöglich, wohl aus पत्नीविद° ent-
standen) M1 पत्नीवेद° (schwer möglich) d.

ubr. — 25) स्रक्स्रुवानाद्य° M1 °स्रुवमाद्य° Kc,
ajyasthālin sc. ca cf. zu 1, 2, 1, 18, °लोमा-
धते C, °निष्कास° M2B cf. jedoch su. 7 u. 40.
— 26) प्रत्येता (für pratiyanta? cf. zu 1, 6, 4,
21^b) NS, वाचयति (st. cat° pray° jap°) Kc.
— 27) सौवमाधारयति Kc. — 28) प्रयाजा-
न्यजति mss. ausser M1Kc cf. 1, 7, 6, 26.
— 29) तुषनिष्कास° mss. ausser M1CKc
cf. ३ u. 34, वारूणं M1, यजति Kc. —
30) °ष्ठते M1. — 31) विवृत्तो M2B, इत्यपो bis
पाश fehlt in M2B, °द्विष्यति schreiben NS,

अत एव समिधावाकृति । ४५ ॥ दधो ऽस्येधिषीमकीति समिधमादधाति ॥ समिदसि समेधिषीमकीति द्वितीयाम् । ४६ ॥ अथो अयान्वचारिषमित्युपतिष्ठते । गार्हपत्ये तूष्णीं पत्नी । ४७ । बर्हिषो अनुप्रकृतः । ४८ ॥ परिव्रत्तरीयां स्वस्तिमाणां इत्याह यत्रमानः । ४९ । सिद्धेष्टिः संतिष्ठते । ५० । सद्यः पौर्णमासी संस्थाप्य ।

यद्धर्मः पर्यावर्तयत्तदात्पृथिव्या अग्नि ।

तेनाहमस्य ब्रह्मणा निवर्तयामि त्रिवमे ॥ ५१ ॥

अग्निस्तिग्मेन शोचिषेतिप्रभृति समानम् । ५२ । ॥ ४ ॥

साकमेधाशतुर्षु मामेषु । १ । पूर्वा पौर्णमासीमुपोष्याम्ये ऽनीकवते प्रातरष्टाकपालं निर्वपति । २ । सिद्धेष्टिः संतिष्ठते । ३ । न बर्हिरनुप्रकृति । ४ । गृहमेधीये तूष्णीकमाध्यभागमाभ्याम् । पलाशशाखया सर्वान्वत्सानपाकरोति । ५ । गरुडः सातपन्थेभ्यो मध्यंदिने चरुः । ६ । नहर्हिर्पदनीकवत्तस्य । ७ । सिद्धेष्टिः संतिष्ठते । ८ । बर्हिरनुप्रकृति । ९ । गृहमेधीयायेधनावर्हिः संनह्यत्यृते प्रस्तरपरिधीन् । १० । कुते सायमग्निहोत्रे गरुडो गृहमेधेभ्यः सर्वासां दुग्धं द्यौर्न अययि । ११ । अयवित्रे दोहयति । १२ । आद्यं निर्वपति । १३ । इध्मावर्हिरूपसादयति । १४ । सुकसुवं संमार्ष्टि । १५ । पत्नी मन्त्रेणोपस्त्रापयति । १६ । इध्मावर्हिः प्रोक्ष्याहवनीयं परिस्तीर्येध्मादहभिः परिदधाति । १७ । शिरोनिष्काषं निदधाति । १८ । उपस्तीर्य त्रिनोदनानुद्वरति । १९ । उत्पूतानलं करोति । २० । पश्चादाहवनीयस्योदोचो निदधा-

प्रत्यस्यति M₁ प्रत्यस्येति C — ¹⁷) Zu 43 ff. cf. Mān. Gr. 2, 1, 11 ff.; 2, 17, 5 ff.; परागोष्ठं M₁. — ¹⁴) अनवेत्त° mss. ausser M₁C. — ⁴⁵) °कृति C (Ge, der auch w. o. hest, erklärt: *samīdhāv iti pratyekasambandhah*, also für jedes feuer zwei). — ¹⁶) Zu 46-48 cf. Mān. Gr. 2, 2, 25 ff. 29. — ¹⁷) °न्वचार्षमि° M₁C. — ⁵¹) cf. 1, 7, 2, 23. 7, 15. 8, 8; पर्यावर्तय° mss. ausser M₁C.

5 (cf. MS. I, 10, 1 ff.; Âp. Çr. 8, 9-12; Ge ganz lückenhaft): 2) पूर्ण° M₁. — 5) गृहमेधीयाय NS, तूष्णीं NS [कमाध्यभा-

गाभ्याम् fehlt in N und ist in S eingeklammert; *ājyabh°* ist natürlich = *ā ajy°* cf. hier bis sū. 22 resp. Man Gr. 2, 2, 1-13, und *tūṣṇikam* auch beim folgenden zu ergänzen cf. Âp. Çr. 8, 9, 11; statt des für das Mān Çr verdächtigen *tūṣṇikam* ist vielleicht *तूष्णीं कर्मा°* zu lesen]. — ¹⁹) °परिधी M₁C. — ¹¹) गृहमेधिभ्यः M₂BKc. — ¹⁶) fehlt zufällig in C, पत्नी mss. ausser NS, मन्त्रेणोपयतोध्मा° M₁ — ¹⁷) °ध्मादहभिः M₁. — ¹⁸) शिरो° so alle mss. wie auch sū. 29 (*çiro-niṣkāṣa* = *çara* Âp. Çr. 8, 10, 7), °निष्कासं

त्याद्यं च । २१ । इधमनुसमाधायाद्यभागाभ्यां प्रचर्य सर्वेषां समवदायाभिधाय " मरुतो गृहमेधेभ्यो ऽनु-
ब्रूहीत्यनुवाचयति । २२ । आम्नाव्य " मरुतो गृहमेधान्यत्रेति प्रेष्यति । २३ । अग्निरुक्तः स्विष्टकृत्
। २४ । दन्तिणास्मिन्समवदायेडामुपलूय भजयति । २५ । आद्याभ्याव्य गृहमेधीयस्य सुकृता भवति । २६ ।
अपि प्रतिवेशो ऽन्य ओदनः । तस्यामात्याः सुकृता भवति । २७ । सवत्सा गावो वसत्युते ऽभिवान्ययाः
। २८ । पुरा प्रातरग्निहोत्रादार्क्यते " पूर्णा देव्ये " देहि न इत्येताभ्यां शिरोनिष्कापस्य पूर्णाद्वर्ममृषमा-
लूय रुचति वृद्धयात् । २९ । यद्यभो न ह्याद्वह्नाणामामल्य वृद्धयात् । ३० । ऊते प्रातरग्निहोत्रे मरुतः
क्रीडिभ्यः साकं रश्मिभिः सप्तकपालः । उच्यते रश्मिषु प्रचरति । ३१ । अग्नेयो ऽष्टाकपाल इतिप्रभृती-
न्यष्टौ वैश्वकर्मणात्तानामुत्तरवेद्यामतिप्रणयैवया वरूणप्रघासेषु । ३२ ॥ अग्रे वेर्होत्रमिति चतुर्गृहीतस्य
स्त्रीचमाधारमाधारयति । ३३ । प्राक्स्विष्टकृतो मासनामानि वृहति । ३४ । ऋषभो दन्तिणा । ३५ । ॥ ५ ॥

प्राग्दन्तिणाचाराः पितृयज्ञेन चरति । १ । उपमूलं वर्हिर्दातव्यं यत्प्रस्तरात् । २ । भूय इधमावर्हिः
संख्यायते परिस्तीर्यैकैकं पात्राणि प्रयुज्यन्त्यत्प्राशित्रकृत्पात् । ३ । दन्तिणतः पुरस्तादन्तिणाग्नेः प्र-
णोताः सादयति । ४ । दन्तिणाग्नीं निष्ठयति । ५ । दन्तिणतो ऽग्निष्ठां निर्वपति । सोमाय पितृमते षट्पालं ।
पितृभ्यो वर्हिषद्वो यवान्धानाभ्यः । पितृभ्यो ऽग्निष्ठां यवान्मन्त्राय । ६ । सिद्धमाधिप्रयणात् । ७ ।
भुज्यमानासु पर्याग्निं करोति । ८ । धानानामितरार्धं मन्त्राय पिबति । ९ । सिद्धमाभिवसनात् । १० । पिष्ट-
लेपं निधायाग्नेण दन्तिणमग्निं त्रिषु प्रक्रमेष्टपरिमिते वायकाशे पुरुषमात्रे चतुरस्रां दिक्कुष्ठां वेदिं क-

M2B (aber su. 29 auch diese w. o.). — 19) त्रीना-
दनानु° corr. cf. *udico* su. 21 u. *odanaḥ* su. 27
त्रोणोदनान्यु° d. mss. (wohl eine folge der
möglichen schreibweise त्रीणोदनानु° mit *n*
st. *n* cf. *Āp.* Cr. 2, 11, 3 vgl. mit Man.
Cr. 1, 2, 6, 24; 1, 8, 5, 18). — 20) उत्पूतानु°
corr. cf. zum vorhergeh. su. u. *Āp.* Cr. 8,
10, 9 उत्पूतादु° d. mss. (hervorgerufen durch
das vorac°geh. *uddharati*). — 21) cf. Mān
Gr. 2, 4, 9 — 22) अग्रप्रतिवेशो M1C (st. *api pr°*;
cf. aber auch *Āp.* Cr. 8, 10, 10 11, 11), न्यो-
दनः M1 mit *krasis*. — 23) देव्ये so M1 देवि (°
देव्यो d. ubr., zu शिरो° cf. zu su. 18, पूर्णादर्व°

M1. — 30) ब्रयाद् M1 wie *Āp.* Cr. 8, 11, 20. —

31) अग्नेर्वर्हो° NS अग्नेर्वर्हो° M2B.

6 (cf. MS. I, 10, 3. 19; *Āp.* Cr. 8,
13-16; Ge unvollständig): 1) °चारः M1. —
2) *dānti* so alle incl. Ge cf. v. l. MS. I, 157,
10; nach Ge ist *anyat pr°* mit dem folg.,
oder aber *anyat* mit dem vorherg. u. *prast°*
mit dem folg. zu verbinden. — 3) *apareṇa*
(st. *°rau*) Kc v. l., die Weber zu Kāty. Cr.
5, 8, 20 vorzieht cf. aber 1, 7, 5, 17. —
4) पश्चाद् (st. *purastad!*) M1 (w. o. aber auch
Kc), आसादयति M1 (w. o. auch Kc). — 5) अग्निभृ-
ष्टाग्नि° (st. *अग्निष्ठाग्नि°*) Kc. — 6) पर्याग्नि Kc. —

रोति । ११ । श्रोतस्मात्परिग्राह्यत्परिग्रयति । १२ । उत्तरां प्रति श्रोणिं द्वारं करोति । १३ । दक्षिणा-
ग्रेकोल्मकमभ्युक्ष्य मध्ये वेदेर्निधाय तस्मिन्नुपसमाधाय परिसमन्तं पर्युक्ष्य पिष्टलेपं निनीयोत्तरं परि-
ग्राहं परिगृह्णाति । १४ । सिद्धमाद्यप्रकेभ्यः । १५ । चतुर्भुक्तीनाम्याद्यानि गार्हपत्यान्ते गृह्णाति । १६ ।
सिद्धमा स्तरणात् । १७ । उद्धूय बर्हिः स्तृणाति । १८ । प्रसव्यमुद्धावं त्रिः परितोयोर्द्धवात्प्रस्तरं तूजो
गृह्णाति । १९ । अभिवान्यायाः पयसो ऽर्धपात्रे प्रसव्यमितुशलाकया मन्थमायीति शलाकास्थम् । न श-
लाकामुद्धरति । २० । अलंकृत्यैकैकमभ्युदानपत्युदकुम्भमाद्यानि क्वंविपि । तथापराणि पञ्चाङ्गानि
। २१ । सिद्धमा समिन्धनात् । २२ । एका समिधेनो । तस्यास्तृतीये प्रणवे सकृद्धमनाद्धाति । २३ ।
सिद्धमा प्रवरात् । २४ । न प्रवर्णात् । २५ । अपबर्हिषः प्रयानानुयानान्यत्रति । २६ । आद्यभागाभ्यां
प्रचर्य विस्त्रंस्य यज्ञोपवीतानि प्राचीनाववीतानि कुर्वति । २७ । विपरिक्रामत्यवित्तो यथास्थानम् । क्लो-
ताघेणातिप्रणीते परिक्रम्योपविशत्युत्तरतो ब्रह्माघेण क्लोतामध्वरुरग्रेण । २८ । आग्नीध्रो विपरिकृ-
रति क्वंविपि । २९ । यथास्थानं ब्रुह्ममध्य उपभृद्भुवा दक्षिणा । यथास्थानं पुरोडाशो । मध्ये धाना ।
मन्थो दक्षिणतः । ३० । पञ्चकुलो ऽवयति । पट्टलो त्रामद्वयस्य । ३१ । अर्धरेण सुदण्डानुदङ्गतिक्रम्य "
सोमाय पितृमते ऽनु स्वधेत्यनुवाचयति ॥ श्रौ० स्वधेत्याश्रावयति ॥ अस्तु स्वधति प्रत्याश्रावयति । ३२ ।
प्रत्याश्रुते " सोमं पितृमते स्वधेति प्रथयति । ३३ ॥ स्वधा नम इत्युक्ते दक्षिणा तिष्ठन्मध्ये ब्रुहोति
। ३४ । एवं धानाभिः प्रचरत्येवं मन्थेन । ३५ । अग्रे कव्यवाहनाय स्विष्टकृते समवयति द्विः । त्रिर्पदि
पञ्चावदानस्य । ३६ । असंसक्तां दक्षिणार्धपूर्वार्धं ब्रुहोति । ३७ । प्रतिपरिक्रम्य विस्त्रंस्य प्राचीनाववीतानि

11) अन्वाकार्यपचनं (im versehen nach Âp. Çr. 8, 13, 2) neben दक्षिणाग्निं (st. einfach dakṣiṇam agnim) Kc, पुरुषमात्रां Kc; दिक्कुष्ठां corr. (cf. Âp. Çr. 1. c. 2 u. 3), दिक्कुष्ठां M1, दिक्कुष्ठां nebst v. 1. दिक्कुष्ठां mit nachfolg. चतुर्भुक्तीनां Kc, दिक्कुष्ठां d. ubr. — 12) उत्तरं M2B, °प्र-
का° M1C (aber sū. 14 auch diese °grā°). — 14) परिसमूक्ष्य mss. ausser M1C. — 15) cf. zu 1, 1, 2, 10. — 20) cf. Mān. Gr. 2, 1, 5, अभि-
धान्यावत्सयाः (st. abhivānyāyah) M2B, पयसो
ऽर्धपात्रे corr. cf. Âp. Çr. 8, 14, 14 resp. MS. I, 157, 6 पयस्योर्धपात्रे C पयर्धपात्रे M1 पयस्य-
र्धपात्रे NS पयस्यार्धपात्रे M2B पयस्यूर्धपात्रे Kc,

शलाकस्थं mss. ausser NS cf. Âp. Çr. 1. c. sū. 15. — 21) Statt ekailam so M1C haben अ-
नुपूर्वक्वविपि M2BS अनुपूर्वक्वविप्यैकैकम् N.
— 27) Zur form pracinavarit° vgl. neben
sū. 38 u. 1, 1, 2, 2 auch 2, 5, 1, 35 ff.
2, 3 ff. — 30) ब्रुह्ममध्य mss. ausser C,
धानाग्निधाना (st. dhana) mss. ausser M1C.
— 32) सुदण्डादक्षिणातिक्रम्य M1 (udān aber
auch Gc und Âp. Çr. 8, 15, 10), श्रौ (st. oñ)
mss. ausser M1S (fehlt zufällig in C), प्रत्या-
श्रावयति M2B. — 37) संसक्तां (st. as°) M1
(°ktām hier wie 1, 1, 2, 18, °ktām dagegen
1, 3, 2, 26 wie Mān. Gr. 2, 2, 22). —

यज्ञोपवीतानि कुर्वन्ति । ३८ । प्रतिपरिक्रामत्यृत्विजः । प्रतिपरिक्रति क्वर्षेति । ३९ । मन्थे क्विशे-
यमवदयेडामुपहूय न भत्तयन्ते । ४० । समिधा प्रतिपद्य द्वावनुयाज्ञौ यज्ञति "देवौ यज्ञेति प्रथमं" [यज्ञ]
यज्ञेत्युत्तमम् । ४१ । सर्वाः स्रुचः संप्रगृह्णाति । ४२ । दक्षिणाग्निं कौ कौ कृत्वा कपालानि विमुञ्चति
। ४३ । उदकाञ्जलिप्रभृति सिद्धं यथा पिण्डपितृयज्ञे अन्यद्दोमात् । ४४ । उदकुम्भस्योदकार्थान्कुर्वन्ति । ४५ ।
संनयेडोऽं स्रुतिषु पिण्डान्निदधातूर्ध्वं प्रतितामकाञ्चोन्वाचताणोऽमुतोऽर्वाचः । ४६ । उत्तरस्यां वेदि-
श्रोणी लेपं निमार्ष्टि । ४७ ॥ यत्र पितरो मादयधमिति परिश्रितान्निष्क्रामन्ति । ४८ ॥ सुसंदृशं त्वा वय-
मित्याह्वनोपमुपतिष्ठते । मन्वात्ते प्रणवेन ताम्यते ॥ यदत्तरितमिति गार्हपत्यम् । ४९ ॥ अग्नीमदत्त
पितर इति परिश्रितं प्रविशति । ५० । ऊर्णास्तुकप्रभृति सिद्धं यथा पिण्डपितृयज्ञे । ५१ ॥ परेतन पि-
तरः सोम्यास इत्युदकुम्भेनाग्निं प्रसव्यं त्रिः परिषिञ्चन्पर्येति । ५२ । निधाय निधाय त्रिपरिषिञ्चन्प्र-
तिपर्येति । ५३ । पिण्डान्मौ प्रकृत्य वेदिं पर्येषति । ५४ ॥ यत्तन्मोमदत्तेतिप्रभृति समानम्
। ५५ । ॥ ६ ॥

उत्तरतो गार्हपत्यस्यैककपालाञ्छ्रपयति यावन्ति कर्मपात्राणि । १ । तूष्णीमभिवार्योदीच उद्वा-
सयति । २ । दक्षिणाग्नेरुकोल्मुकं धूपावत्पराचीनं कर्त्यनयेत्तमाणाः । ३ । प्रागुदीच्यां दिशि मूतेनैकक-
पालान् ॥ आहुं ते रुद्र यश्च करोमीत्याहुकिरा एकमुपवपति । ४ । उल्मुकं चतुष्पदे निधाय तस्मिन्नुप-

38) cf. zu sū. 27, प्रतिक्रम्य M1. — 40) शेष-
समवद् M1 (fehlt zufällig in C), न fehlt in
M1 (nicht aber auch in C; na im gegensatz
zu 1, 7, 5, 25), भत्तयन्ते so hier d. mss. trotz 1, 7,
5, 25. — 41) [यज्ञ] nur in M1 (fehlt auch Âp.
Çr. 8, 16, 17); st. *uttamam* wäre correcter
uttaram so Âp. Çr. I. c. — 42) संपरिगृ M1.
ausser M1C. — 43) महांस्त्रिंशो mss. ausser
C, उर्वाचः corr. वीचोत्तरस्यां d. mss. (offenbar
mit krasis aus °*cah* + *utt*° cf. वीचो ohne
utt° Ge; zur sache cf. Âp. Çr. 8, 16, 7). —
44) परिश्रु M1. — 45) तिष्ठते M1, मंत्रांति M1,
ताम्यते C, गार्हपत्य M2B. — 46) परिश्रुतं M1,
vor *pariçritam* haben noch परिश्रित mss.
ausser M1C. — 47) ऊर्णास्तुक resp. °स्तुक mss.

ausser M1. — 53) निधाय निधाय corr. nach
1, 1, 2, 15 निधायनिधाय C, bloss einmal नि-
धाय M1 u. निधाय d. übr.; त्रिपरिषि NC
(1, 1, 2, 15 aber auch w. o.). — 54) पर्येषति
C, °षति mss. ausser M1C (1, 8, 6, 28; 2, 5,
5, 18 aber alle auch w. o.).

7 (cf. MS. I, 10, 4. 20; Âp. Çr. 8
17-19; Ge nur ganz allgemein): 1) °क-
पालान्निर्वपति (v. l. °लान्छ्रपयति d. i. na-
türlich °लान्छ्रप°, wie alle schreiben) Ke
zu Kät. Çr. 5, 10, 2 Ed. — 2) धूपावत्य-
परा M1, कर्त्य C (plur. ohne *anapeks*°
auch MS. I, 160, 1), °नवेद्यमाणाः mss.
ausser M1C. — 3) °आहुकिरा M1 (°रा loc. für
°राव nach MS. I, 160, 3 cf. I, 91, 14). —

समाधाय परिमूक्य पर्युदय परिस्तीर्य मध्यमपर्णे सर्वेषां समवश्याभिधानैः ते रुद्र भाग इति ब्रुहोणि । ५ । पृथगादायैवास्व रुद्रमदिमकोति तिसृभिस्त्रिः परिपत्ति पतिकामा च । ६ ॥ उर्वारुकमिव बन्ध-
नान्मृत्योर्मुक्तोय मामतादिति जपति ॥ मृत्योर्मुक्तोय मा पत्युरिति पतिकामा । ७ । तान्धातुदस्योदस्य "
भुगे ऽसि भगस्य लप्सीयेति प्रतिलभते । ८ । तान्यन्नमानाय समावपत्ति पतिकामाणि च । ९ । तान्गूते
कृत्वा " रुद्रैष ते भाग इति वृत्त आसचति । १० ॥ धाम्नो धाम्न इति तद्याख्यातम् । ११ । आदित्यं घृते
चरुं निर्वपेत् । १२ । पुनरेत्य गृहेर्धैवावत्सरीयां स्वस्तिमाशास इत्याहु यज्ञमानः । १३ । सिद्धेष्टः संति-
ष्ठते । १४ । सद्यः पौर्णमासो संस्त्राप्य ।

यो अस्याः पृथिव्या ग्रधि त्वचि निवर्तयत्योषधीः ।

तेनाहुमस्य ब्रह्मणा निवर्तयामि जीवसे ॥ १५ ॥

अग्निस्तिग्मेन शोचिषोतिप्रभृति समानम् । १६ । ॥ ७ ॥

श्रुनासीर्य चतुर्षु मासेषु सद्यश्चतुरहे मासि वा । १ । विश्वदेवेन व्याख्यातम् । २ । आग्नेयो ऽष्टाक-
पाल इतिप्रभृतीन्वष्टौ सौर्य एकपाल इत्येतानि । ३ । प्राक्स्वष्टकृतो मासनामानि ब्रुहोति । ४ । सौर
द्वादशयोगं दक्षिणीष्टारो वानङ्गान् । ५ ॥ अनुवत्सरीयोद्वत्सरीये स्वस्तिमाशास इत्याहु यज्ञमानः । ६ ।
सिद्धेष्टः संतिष्ठते । ७ । सद्यः पौर्णमासो संस्त्राप्य ।

येन मासा ग्रथमासा स्रतवः परिवत्सराः ।

येनैते प्रजापतेर्ज्ञानस्य निवर्तयन् ।

५) परिमूक्य mss. ausser MiC. — ५) पृथगादा-
या० MsBS, °मदीमकोति NSC (als v. l. auch
MS. I, 144, 6). पर्यति (st. *pariyanti*) schrei-
ben alle wie Man. Gr. 2, 6, 6 cf. व्यन्तु mss. I,
6, 4, 21^b, पतिकामा corr. cf. MS. I, 160, 11 ff.
°कामा d. mss. (in C eine undeutliche corre-
ctur, die sich vielleicht als °कामा lesen lässt).
— 7) जपत्युतोर्मुक्तोय MiC. — 9) cf. Âp. Çr. 8,
18, 5, wo gegen Garbe mit dem comm. *pati-*
kāmayāç zu lesen (man beachte *ca*) und
sañnamayatyah wahrscheinlich zu corr. ist,
cf. auch MS. I, 160, 13 ff. und Caland,

ZDMG 52, 428. — 10) आसचति so M1 आस-
चति C आसिचति d. ubr. (v. Schroeder l. MS.
I, 160, 15 *asañcati*, PW² *asacanti*) — 13) च
nach *aha* mss. ausser MiC. — 15) पोस्याः
schreiben mss. ausser C.

8 (cf. Âp. Çr. 8, 20-22). 3) इत्ये-
तानि mss. ausser MiC. — 5) द्वादशयोगे
M1 (fehlt zufällig in C); *uṣṭāro* ist etwas
auffallend, noch mehr die stellung von
vā, weshalb man उष्टारि वा vermuthen
möchte (in C eine vielleicht hieraus entsprun-

तेनाकृतस्य ब्रह्मणा निवर्तयामि जीवसे ॥ ८ ॥

अग्निस्तिग्मेन शोचिषेतिप्रभृति समानमन्यदतेभ्यः । ९ । निखिलं केशश्मश्रु यज्ञमानो घापयते । १० । पर्व-
ण्यनन्तरा सोमेन यज्ञेन पशुना वा । ११ ।

अथ पञ्चसंवत्सरिकाणि । १२ । तत्त्वं वैश्वानरपार्जन्याः । १३ । प्रसिद्धः प्रथमः संवत्सरः । तस्मात्ते
या पूर्वा यौर्णमासो तां श्रुनासोर्यापोपवसति । योत्तरा तां वैश्वदेवाय । १४ । प्रसिद्धो द्वितीयः संवत्सरः
। १५ । तथा तृतीयः । मासमुत्सृज्य वैश्वदेवेन यज्ञेन । १६ । प्रसिद्धश्चतुर्थः संवत्सरः । १७ । तथा पञ्चमः ।
तस्य साकमेधेभ्यो ऽधि श्रुनासोर्यं पञ्चमु मासेषु मासेषु । २८ । ॥ ८ ॥

॥ इति मानवसूत्रे प्राक्सोमे सप्तमो ऽध्यायः ॥

gene undeutliche verschreibung). — ८) मासा
अर्थ० corr. cf. TBr 1, 5, 5, 6; Āp. Cr. 8, 21, 1
मासार्ध० d. mss. mit krasis — १०) केशश्मश्रु
mss. ausser M1C resp corr. S cf. zu 1, 4, 1,
2. — ११) *anan'tara* adv. cf. 1, 7, 1, 14. —

१२) ०वत्सारि० mss. ausser M1Gc. — १४) पूर्वा
mss. ausser M1GcKc, ०पविशति (st. ०पवसति)
C. — १८) श्रुनासोर्यं N.

Hier schliesst Ge.

ऐन्द्राग्नेन पशुना पश्यमानो ॥ वाग्धोता दीता पश्यापो ऽध्वर्युर्वातो ऽभिगर्ः प्राणो रुचिर्मनो
 ब्रह्मा तपसि ब्रुहोमि स्वाकृति षड्रोतारं मनसानुद्गत्य ब्रुहोति । १ ॥ घ्राघ्रावैजवमेकादशकपालं निर्वप-
 ति । पूर्णाकुंतिं वा । २ ॥ उरु विज्ञो विक्रमस्वेत्याहवनीये जुत्वा यूपमकृति पालाशं खादिरं रौक्-
 तिकं वा । वैत्यं ब्रह्मवर्चसकामस्य । ३ ॥ अयूप्यानतिक्रम्यात्यन्यानां नान्यानुयागामिति यूपं त्रीषपते
 बहुशखं बहुपर्णमप्रुष्काप्रमनुषिर्मानधिशाख्यमनुमूर्धशत्कमुपरिष्ठाडुपावनतं प्रागुदसं प्रक्षाणं प्राञ्चं
 प्रत्यञ्चं वा । ४ ॥ विज्ञवे त्वेत्याद्येन पर्यनक्त्यत्कसमरे शत्कसमरे वा । ५ ॥ घोषधे त्रायस्वैनमिति
 दन्तिणास्मिन्यूपान्ते दर्भमन्तर्दधाति । ६ ॥ स्वधिते मेनं किंसीरिति परशुना प्रहरति । ७ ॥ प्रथमोत्पतितं
 शत्कमवयकृति । ८ ॥ तनाकिनति । अनन्तमङ्गं स्थाणुमुच्छिषति । ९ ॥ यं त्वामयमिति प्राञ्चं प्रक्षापयति
 । १० ॥ दिवमघेण मा किंसीरिति पतन्तमनुमन्त्रयते । ११ ॥ वनस्पते शतवल्शो विरोक्त्याव्रज्जने ब्रुहो-
 ति । १२ ॥ सक्तन्नवल्शा वि वयं रुक्मेत्यात्मानं प्रत्यभिमृशति । १३ ॥ अष्टाश्रिं गांपुक्ं करोत्यस्थूलमन-
 णुमतष्टमूलम् । १४ ॥ पञ्चारलिप्रभृत्यान्नातं प्रमाणम् । १५ ॥ यूपस्य स्वरुं कुर्याच्चपालं च पृथुमात्रमष्टाश्रि

1 (cf. MS. I, 2, 14; III, 9, 2-4; Âp. Çr. 7, 1-3. 7-9; Schwab p. 1-65): 2) च (st. *vā*) M1 (so zu 1.2? fehlt leider zufällig in C). — 3) रौक्तिं B u. रोक्तिं M2. — 4) प्रक्षाणं so alle cf. zu 2, 3, 6, 1 u. vgl. Çāṅkh. Çr. 5, 16, 4. — 5) °नक्त्यत्कसमरे C [nach Apte Dictionary घत्कः 1. A tree; 2. A member of the body; hier etwa «wurzelfasern», soweit sie am unteren baumstamm hervorragen; *çalka* hier «rinde» cf. *saçalka* sowie *tvak-samdhau* P3 als erklär. des *çalkasamare*;

P3 liest अखा° st. *alka*°], वोषधे d. mss. mit unregelm. Saṁdhi. — 7) कृति M2B. — 8) श-कलम° mss. incl. P3 ausser M1C. — 9) Die mss. schreiben तनाघ्राकि° C तनघ्राकि° M1 तनाकि° d. ubr. incl. P3 (man kann daher auch तना कि° lesen), °मुच्छिषति corr. cf. MS. III, 115, 2 °मुक्षति M1 °मृज्जंषति (d. i. °*m uccheṣayati*?) C °मुनक्षति d. ubr. (nach allem konnte man auch °मुञ्जिषति schreiben). — 12) शतवल्शो mss. ausser C. — 13) °वल्शिवा mss. ausser C. — 14) अष्टाश्रि

संसक्तमध्यम् । १६ । अग्निभिर्ऋषीः संपाद्याङ्गुलिमात्रमूर्धं चषालाभूपस्य स्वरुं कुर्यात् । १७ । व्रतीपितस्ये-
ध्मावर्द्धः संनक्षति । घाश्रवालः प्रस्तरौ विधृती च । कार्ष्ण्यमयाः परिधयः । त्रिंशतिद्विधम्
। १८ । वेदिं करोति यद्योत्तरां वारुणप्रवासिकीम् । १९ । निःसारणात्तां कृत्वा वसन्ति । २० । शोभते
पाणी प्रज्ञात्य विहारे परिस्तीर्य पाशुकानि पात्राणि प्रगुनक्त्यथि प्रथमोत्पतितं व्रतशाखीं वपाश्रप-
ण्यौ रश्ने प्रूलं मैत्रावरुणदण्डमवदानश्रपणीं स्वरुं स्वधितिं च । २१ । उत्तरवेदः प्रोक्षणप्रभृति सि-
द्धमा पूर्णाङ्गुतेः । २२ । पृषदाव्यवन्ति पात्राणि प्रगुनक्ति । २३ । संसागोलपराधिं स्तृणाति । २४ । यदुरु-
त्पूनाभिः पात्राणि प्रोध्य दध्याद्यं निरूप्य पर्याग्रे करोति । २५ । उत्तरं परिग्राहं परिगृह्णाति । २६ ।
सिद्धमाव्यग्रहेभ्यः । २७ । चतुर्गृहीतान्याद्यानि पृषदाव्यवन्ति गृह्णाति । २८ । सिद्धमाद्यानां सादनात्
। २९ । ॥ १ ॥

उत्तरतो गार्हपत्यस्य " देवस्य वा मवितुः प्रसव इत्यध्विनादत्ते । १ ॥ अधिरसि नारिरसीत्यभि-
मन्त्रयते । २ ॥ इदमकं रतसो योवा अतिकृतामोत्यग्रेणाकृवनोयं यपावटं परिलिखति ॥ इदमकं यो मे स-
मान इति द्वितोयं " यो समान इति तृतीयम् । समानमन्यत् । तूष्णीं चतुर्थम् । ३ । तस्यार्धमत्तर्वेद्यर्थं
वर्हिर्वेषुपरममितं खनति । ४ । यूपं प्रज्ञात्य तीर्थेनान्ववहृत्याग्र्येण यपावटं संस्तीर्णं प्राञ्चं निदधाति ।
मूले प्रथमोत्पतितं " मध्ये स्वरुं रश्नानर्धे चषालम् । ५ । अष्टम् यवानाप्य यवं प्रोतति ॥ पृथिवी वेति
मूलमैतद्विज्ञाप्य वेति मध्यं " दिवे वेत्यग्रम् । ६ ॥ मृन्धतां लोकाः पितृषदना इति यपावटमवमन्त्रति
। ७ ॥ यवो ऽसोति यवानावपति । ८ ॥ पितृषदने वा लोकमवस्तृणामोति दर्भरवस्तृणाति । ९ ॥ स्वा-

(nebst verschreibungen) mss. ausser M1
(-अग्नि geschr.), गोपुङ्कं «kuhschwanzahnlich»
(anders, wie es scheint, Schwab p. 8) cf. *vat-
sajñam* 1, 1, 3, 1, °स्थूणमत्यणम्° M1. —
16) स्वरूपं (st. स्वरुं) NS, °ष्टासि mss. ausser
M1P3 (in beiden °अग्नि: geschr.), संलक्त° mss.
incl. P3 ausser C. cf. zu 2, 3, 1, 13. — 17) अ-
ग्निभिर्ऋषीः schreiben mss. ausser M1 (cf. zu
su. 14 u. 16), संपाद्या° mss. ausser M1C, स्वरुं
fehlt in mss. incl. P3 ausser M1 (*yūpasya
svarum* ist aus su. 16 wiederholt wegen
angulimātram). — 18) आश्रवारः mss. incl.

P3 ausser M1Kc, °द्विधम् so alle incl.
Kc cf. zu 1, 1, 1, 52. — 20) °सार-
णांतं mss. ausser M1CKc. — 21) पशुकानि
M2B, शकलं Kc nach *prathamotpatitam*, °म-
वदानश्रपणीं M1C °मादानश्रपणीं Kc —
23) °व्यवद्धः M1. — 25) रिदृप्य mss. ausser
M1C

2 (cf. MS. I, 2, 10. 11. 14; III, 8, 8 ff. 9, 3 ff.;
Āp. Cr. 7, 9-12; Schwab p. 65-74): 5) स्वरु-
शनाम् mss. ausser C (über ca-loose verbin-
dungen s. zu 1, 2, 1, 18). — 7) °सिचयति C.

वेशो ऽसीति प्रथमोत्पत्तितं शल्कमवदधाति । १० ॥ घनेन व्यात्रापृथिवी घ्राणेत्यभिज्ञोति । ११ ॥ अ-
 ग्रेस्थालीं सुवं चादाय ॥ यूपावाद्यमानायानुब्रूहीत्यनुवाचयति । १२ ॥ देवस्ता सविता मघानक्त्रिति
 यज्ञमानः स्वक्तमनत्तयप्रादं ध्या मूलात् ॥ इन्द्रस्य चपालमसीति चपालम् । १३ ॥ मुपिप्लता ओषधीस्कृ-
 धीति प्रतिमुञ्चति । १४ ॥ घक्तं नात्रमृतेदा परिव्ययणात् । १५ ॥ यूपायोद्विह्वयमाणायानुब्रूहीत्यनुवाच-
 यति । १६ ॥ दिवमघेणोतभानित्युद्वह्वयति । १७ ॥ ता ते धानानीत्यवदधाति । १८ ॥ विश्वोः कर्माणि प-
 श्यतेति पश्चादुपस्थं समं स्थापयत्यग्निमभिमुखामग्निष्ठाम् । १९ ॥ ब्रह्मवर्चिं ता तत्रवर्चानं पर्यूरुमीति
 पांसुभिः पर्यूरुति । २० ॥ ब्रह्म दंष्ट्रं तत्र दंष्ट्रेति यज्ञमानो मैत्रावरुणदण्डेन प्रदक्षिणं संमृशति । २१ ॥
 अपो ऽनुपरिपिञ्चति । २२ ॥ र्धानां रश्नेन ॥ द्विगुणा द्विव्यायामा त्रिगुणा त्रिव्यायामा । २३ ॥ तद्विज्ञोः
 परमं पदमिति त्रिवृता स्वरूपा च यूपगूर्धं त्रिः समन्मार्ष्टि । २४ ॥ यूपाय परिव्ययमाणायानुब्रूहीत्यनु-
 वाचयति । २५ ॥ परिव्ययसीति नाभिदग्ने त्रिवृता त्रिः परिव्यययुत्तरमुत्तरं प्रदक्षिणम् । २६ ॥ प्रदिश-
 मात्रे सगस्याणोपांसं स्ववीयस्युपकर्षति । २७ ॥ ऊर्ध्वानुदुह्य रश्नां ॥ दिवः सानूपेयत्युत्तरतो ऽग्निष्ठाया
 उत्तमे गुणे स्वरूपमुपकर्षति । २८ ॥ स्नातमानयेति प्रेष्याति । २९ ॥ यज्ञमप्रतिपिदं रोहितं द्विद्वपं वा
 कालालं पीवानं समाङ्गं पददं तीर्थेन प्रपाय्य पुरस्तात्प्रत्यङ्मुखमवस्थापयति । ३० ॥ ॥ २ ॥

प्रज्ञापतेर्ज्ञापमानाः प्रज्ञा ज्ञाताश्च या र्माः ।

ता अस्मै प्रतिवेद्य चिकित्वाननुमन्यताम् ॥ a)

इमं पशुं पश्रुयते ते ऽग्न्य बध्नाम्यग्ने सुकृतस्य मध्ये ।

अनुमन्यस्व सुयज्ञा यतो ऽहं गुष्टं देवेभ्य इदमस्तु कृष्यम् ॥ b)

— 10) शकलम° mss. ausser M1 cf. zu 1, 8, 1, 8. — 13) °नत्तयाप्राद° C, चपालमसीति fehlt in M2B. — 15) घक्तं (sc. *yūpam*) so M1C अ-
 त्तम् P3 अक्ता M2 अक्ता d. ubr. — 16) °क्रीय°
 mss. ausser M1CP3. — 17) fehlt in mss. ausser
 M1CP3 (in S nachgetragen) — 19) °भिमुखाम°
 so P3 u. Maitr. Kār. °भिमुखान° M1C °भिमु-
 खम° d. ubr. — 23) द्विव्यामा und त्रिव्यामा
 mss. ausser M1 resp. P3. — 24) च fehlt in M1
 (wohl nicht zufällig cf. zu 1, 2, 1, 18). —

28) °मुद्वह्व BNS, सानु° mss. ausser M1P3,
 °ष्ठापतेने d. mss. mit unregelm. kasis ausser
 P3. — 30) [] fehlt in M1C, यत्तदं (d. i. *pa°*)
 mss. ausser M1C cf. Kāty. Ār. 6, 3, 21.

3 (cf. MS. 1, 2, 15; III, 9, 6 ff.; Āp.
 Ār. 7, 12-17; Schwab p. 74-108): 1) a) तास्मै
 M1 mit kasis, °वेद्यश्चिकि° M1C, चिकित्वा-
 ननु° corr. °त्तमनु° M1C °त्वमनु° d. ubr. (man
 kann auch चिकित्वं अनु° corrigiren cf. वा-
 युष्टं अये sū. 3°); b) सुयज्ञा (*suyajñā* M2) mss.

इत्यौपाकरणीं ब्रूहीति । १ ॥ इषे वेति दर्भावाद्देते ॥ उपावोरसोति कुरिणीं प्लक्षशाखां पलाशवतीम् । २ ॥ उपो देवान्देवोर्विश इति दर्भाभ्यां शाखया चोपस्पृश्योपाकृत्य पञ्च ब्रूहीति ।

प्रज्ञानतः प्रतिगृह्यन्तु पूर्वे प्राणमङ्गेभ्यो ऽधि निश्चरन्तम् ।

ऊतो गार्हि पविभिर्देवयानैरोषधीषु प्रतितिष्ठा शरीरैः ॥ a)

ये बध्यमानम् ॥ b)

य आरण्याः पशवो विश्वरूपा विश्वपाः सत्तो बहुधैकतृपाः ।

वायुष्टे अग्रे प्रमनोक्तु देवः प्रजापतिः प्रजया संर्राणः ॥ c)

पेषामोशे पशुपतिः पशूनां चतुष्पाद उत ये द्विपादः ।

निष्क्रातास्ते यज्ञियं भागं यत्तु रायस्पोषा यज्ञमानं सचत्तान् ॥ d)

प्रमृक्षमाना भुवनस्य रता मातुं धत्त यज्ञमानाय देवाः ।

उपाकृतं ज्ञमानं सधस्याज्जीवं देवानामप्येतु पायः ॥ e)

इति ऊत्वा निर्मन्थेन प्रचरति । म व्याख्यातः । ३ ॥ देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति रश्नामादत्ते । ४ । दत्तिणं बाहुं परिकृत्योर्ध्वमन्मध्य " सतस्य त्वा देवकृविः पाशेनेति यथादेवतमहण्या शिरस्युपदधाति । ५ ॥ धर्मा मानुष इत्युत्तरता यूप रश्नयावाङ्मयुनक्ति । ६ ॥ अथस्त्वौषधीभ्य इति प्रोतति । ७ ॥ अनु त्वा माता मन्यतामित्यनुमानयति । ८ ॥ अथां पिरुरसोत्यप उपपाययति । ९ ॥ स्वातं सद्धविरित्युरः प्रोतन्सर्वतः प्रोतति । १० । पूर्णस्रुवं सादयित्वा सिद्धमाधारात् । ११ । सौचमाधारमाधार्य ब्रुह्मा पशुमन-
क्ति " सं ते वायुरिति प्रार्णदशे " सँ यज्ञत्रैरङ्गानीति ककुब्देशे " सँ यज्ञपतिराशिर्पति भसदि । १२ । सिद्धमा प्रवरान् । १३ । प्रवृत्ते मैत्रावरुणावीडुम्बरमास्यदग्नं दण्डं " मित्रावरुणापोस्त्वा बाहुभ्यां प्रप-
क्षामीति प्रयकृति । १४ । सिद्धमा प्रयज्ञेभ्यः । १५ । आश्रावमेकादश प्रयज्ञान्यजति । १६ ॥ समिद्धः

ausser M1C, यत्रेह mss. ausser C. — 2) उपा-
विर° mss. ausser M1C. — 3) a) पूर्वेण M1; --
c) द्विर्वाः M1, वायुष्टेअग्रे so M1 (*taim* = *tān*)
वायुष्टेअग्रे C वायुष्टेअग्रे NS वायुष्टेअग्रे B u. °अग्नि
M2; — d) यज्ञियं M1 (hier vielleicht so besser;
ubrigens hat M1 stets *yajniya* st. *yajñiya*),
रायस्पोषा M1; — e) सधस्याज्जीवं C (cf. *yad*
asthā 3° TS. 3, 1, 4, 3; *sadhasthāt*, wenn
richtig, ist von *upākṛtam* abhängig); — नि-

र्मन्थेन so alle wie 1, 7, 1, 38. — 9) मानुषा
(auch °षाः P3) mss. ausser M1 (मानुषा MS.
I, 24, 12 gegen die accentregel; l. also wohl
मानुष oder corr. nach Kāth. °षं d. i. °षान्),
रश्नावावा° CM2B13. — 9) उपपाययति mss.
ausser M1. — 10) °त्युत्तरतः (st. °त्युरः) mss.
ausser M1CP3. — 11) सादयति mss. ausser
M1CP3. — 12) ककुब्देशे mss. ausser M1CP3.
— 14) प्रयकृति fehlt in M1. — 18) च-

प्रेष्येति प्रथमं " प्रेष्य प्रेष्येत्युत्तरान् । १७ । चतुर्थे चतुर्थे समानीयैकादशाय शिष्टात्याक्रम्य संगृह्य स्वरुं स्वधितिं बुद्धाम्बुक्ता " धृतेनात्तौ पशून्वापेयामित्यन्तराशृङ्ग स्वरूपा पशुमनक्त्यस्वप्नस्वधितिना । १८ । अक्तया शृतस्यावयत्यनक्तया विशमति । १९ । उत्तरतश्चात्वालस्य शामित्राय लक्षणं करोति । २० । उद्धृत्यात्रोद्धृत्य " पर्याये क्रियमाणायानुब्रूहोत्यनुवाचयति । २१ । आकृवनोपाडुत्मुक्तं पशुमाकृवनोयं पूषमाद्यानि चात्वालं शामित्रलक्षणे निधाय निधाय त्रिः पर्यायिं करोति । २२ । उत्तमुक्तमाधोधाय प्रदाय " ये वध्यमानं " य आर्पयाः " प्रमुञ्चमाना इति तिस्र आकृतोर्बुहोति । २३ । यृपात्प्रमुच्य पशुमन्वाभ्याश्चावयति । २४ । प्रत्याश्रुत " उपप्रेष्य कृतर्कव्या देवभ्य इति प्रेष्यति । २५ । कार्मर्यस्य वयाश्रपणयविकप्रृङ्गा द्विप्रृङ्गा च । ताभ्यां यजमानो " रेवति प्रेषति पशुमन्वाभ्यां । २६ ॥ उरौ अक्षरितेत्युद्धृतं प्रक्रमयति । २७ । उत्तमुक्तमाधोधो अक्षतां कृत्वा शामित्रलक्षणे निर्धायति । २८ । दक्षिणतःपश्चाच्छामित्रस्य " सगस्य तन्वा भवेत्यौपाकर्णं दर्भं न्यस्यति । २९ । तस्मिच्छामिता प्रत्यक्षिरसमुदक्पादमक्षरिवोष्माणं संज्ञपयति । ३० ।

नाना प्राणो यजमानस्य पशुना यज्ञो देवभिः सह देवयानः ।

सम्यगायुर्वसं यज्ञपती धाः ॥

इत्युक्त्वावर्तते । ३१ ॥ स्वर्चिदसोति संज्ञप्यमानं यजमानो जपति । ३२ ॥ इह प्रजा विश्वत्रया रमन्तमित्यवेत्तमाणाः पृषदाव्यगाशासन्तं यावत्पशुसंज्ञपनात् । ३३ ।

यत्पशुर्नायमकृतेरौ वा पद्मिराकृतं ।

अग्निर्नस्तस्मादेनसो विश्वान्मुञ्चत्वकृतः ॥

इति संज्ञसहीमं बुहोति । ३४ ॥ शमितार् उपेतनेति जपति । ३५ ॥ अदितिः पाशानित्यन्मुञ्चति रश्ना पशोः । ३६ ॥ यो नो देव्यधरः स पश्यतामित्यभिचरतः स्तम्बं दारु वापिदध्यातून्नामिनभिचरतः । ३७ । एकप्रृङ्गया चात्वाले रश्नां प्रविध्यति । ३८ । ॥ ३ ॥

तुर्थे in M2B nur einmal, स्वरुस्वधितिं N (zur ca-losen Verbindung *svaruṣṭi* *svadhitiṁ* statt der dvandvaform *svaruṣṭi* *adhiti*) so Āp. Cr. 7, 14, 10 vgl. oben zu 1, 2, 1, 18), बुद्धाम्बुक्ता BNS. — 21) उद्धृत्या M2B. — 22) निधायनिधाय M1C cf. zu 1, 1, 2, 15. — 23) आद्याकृतो C. — 27) Statt उरौ (so CP3, *uttaro* M2BNS) अक्षरित nach MS. I, 25, 7

hat nach einer anderen quelle उरौरित्तस्याधत्त M1. — 29) पश्चाद्धामित्रीपस्य mss. ausser M1C. — 34) कृतउरौ schreiben d. mss., °राकृते corr. °राकृतः d. mss. — 37) संपश्यता M2B, स्तम्ब mss. ausser M1 (l. स्तम्भं? cf. Āp. Cr. 7, 17, 7), दारु वा° corr. wie auch schon Schwab दार्वो d. mss.

नमस्त आतावेति पत्नीमादित्यमुपस्थापयति । १ ॥ घनर्था प्रेक्षोत्प-युदानयति । २ ॥ देवीराप
इति चाबाले पत्न्यपो अभिमन्त्रयते । ३ ॥ वाचमस्य मा हिंसीः प्राणमस्य मा हिंसीरिति यथालिङ्गम-
ङ्गानि प्रक्षालयति । पत्न्यासिञ्चति ॥ यत्ते क्रूरमिति कण्ठम् । ४ ॥ गात्राण्यस्य मा हिंसीश्चित्रानस्य
मा हिंसीरिति यथालिङ्गमङ्गानि संमृशति । ५ ॥ शमश्च इत्यपां स्तोकाभूमिगताननुमन्त्रयते । ६ ॥ श्रीः
षष्ठे त्रापस्वैनमित्यौपाकरणं दर्भमघ्रेण नाभेः पार्श्वतो निदधाति । ७ ॥ स्वधिते मेनै हिंसीरिति स्वधि-
तिना तिर्गगाह्निनति । ८ । त्वचं चाग्रमुपनिष्य मूलमाशसने ऽक्ता " पृथिव्यै त्वा रत्नसां भागो ऽसीति
दक्षिणापरमवात्तरदेशं न्यस्यति । ९ ॥ इदमर्हं रत्नो ऽववाध इदमर्हं रत्नो ऽधमं तगो नयामीति पार्श्व्या
न्यधितिष्ठते । १० ॥ इषे वेति वयामुत्तिष्ठति । ११ ॥ ऊर्जे वेत्येकप्रङ्गया तनिष्ठ उपतृणति । १२ ॥
देवेभ्यः प्रुन्धस्वेत्यद्विरवोक्तते । १३ ॥ देवेभ्यः प्रुन्धस्वेति स्वधितिना वपां प्रत्यूकृति । १४ ॥ घृतेन द्या-
वापृथिवी प्रोर्णुवातामिति द्विप्रङ्गां प्रहृदयति । १५ ॥ अन्धुमे वेति यथादेवतं वयामुत्कृति । १६ ।
मुष्टिना शमिता वयोद्वार्यं संगृह्यासीता वपाया होमात् । १७ ॥ नमः सूर्यस्य संदण इत्यादित्यमुपतिष्ठते
। १८ ॥ उर्वत्तरितै वोक्तीति समया वपुं वपां कृति । १९ ॥ प्रत्युष्टं रत्न इति शामित्रे निष्ठयति । २० ।
उत्तमुकमाग्नीध्रो ऽग्रतो कृत्वाकृचनीये प्रत्यवसृजति । २१ । अक्षरार्चिं वपुं च कृति । २२ । दक्षिणतः
प्रतिप्रस्थातासीनो वपां अग्रयति । २३ ॥ वायोः स्तोकाणामिति दर्भाग्रमुपास्यति । २४ ।

त्वामु ते दाधरे देवयज्ञो कृष्यार्हं प्रतंकतांरमुत यज्ञियं च ।

अग्निः सुदन्तः सुतनुर्हू भूत्वा देवेभ्यो कृष्या वक्तुं ज्ञातवेदः ॥

इति वयामभिनुकृति । २५ ॥ स्तोकेभ्यो ऽनुब्रूहीत्यनुवाचयति । २६ । श्येनेनै प्रतां " सुपिप्पला घोष-

4 (cf. MS. I, 2, 16; III, 10, 1; Åp. Cr. 7, 18-21; Schwab p. 108-123): 4) मा हिंसीः प्राणमस्य fehlt in M2B. — 6) श-मिश्च S समिश्च M2B. — 9) शमसने mss. ausser M1PaP3 cf. zu sū. 37, °शमसेक्ता NS, °प-रमवादिशं M2B. — 10) पार्श्व्यास्येधि° mss. ausser M1CP3. — 11) °मुत्तिष्ठति so M1 °मुत्तिष्ठति P3 °मुत्तिष्ठति (für °ति nach der 7. Classe?) C °मुदस्विदति d. übr. — 12) तनिष्ठ so alle (तनिष्ठ MS. III, 129, 7 ist in तनिष्ठ zu corrigieren), उपतृणति so Pa उपतृणाति M1C उपतृणाति M2B उप-

. स्तृणाति NS. — 13) °वोक्तति mss. ausser M1CPa Maitr. Kār. — 14) प्रुन्धस्वेति M2B. — 10) यथादेवतं mss. ausser M1CP3 cf. zu sū. 37. — 20) शामित्रे so P3 cf. M1C zu 1, 8, 3, 29 und die übrigen unten zu sū. 41 sowie çā-mitra° 1, 8, 3, 22. 28 u. çāmītrāya ib. 20 alle, शामित्र्ये M1C °त्रिये Pa °त्रीये d. übr. — 25) यज्ञीयं M1 (so vielleicht besser, wenn wie çrtām von kartāram abhängig; man vgl. jedoch auch zu 1, 8, 3, 3d und beachte das metrum), सुतनुर्हू M1C (hi st. ha TS. 3, 1, 4, 4), वक्तु (aber jatavedah! cf. übrigens auch zu 1, 6,

धीस्कधीति दत्तिणतो वर्कषि सादयति । २७ ॥ प्रयुता द्वेषासीति वपाश्रयणी प्रवृत्ति । २८ ॥ स्वा-
काकृतिभ्यः प्रेष्येत्युत्तमेन प्रयज्ञेन प्रचर्पात्याक्रम्याभिघारयति ध्रुवां पृषदाद्यं वपां नोपभूतम् । २९ ।
कृताकृतावाद्यभागौ । ३० । आग्नेयेन प्रचर्पापरेण सुगदण्डान्देतिणातिक्रम्य सौम्येन प्रचरति । ३१ । अत
द्वयं तिष्ठन्नुपस्तीर्षावयति क्षिण्यशकलं वपां क्षिण्यशकलं । ततो ऽभिघारयति । ३२ ॥ इन्द्राग्निभ्यां
क्वागस्य वपाया मेदसो ऽनुब्रूहीत्यनुवाचयति । ३३ । आग्नेयेन्द्राग्निभ्यां क्वागस्य वपाया मेदसः प्रेष्येति
प्रचरति । ३४ ॥ स्वाहा देवेभ्य इति पुरस्ताद्वपाया ब्रुह्यादिदेवेभ्यो देवेभ्यः स्वाकृत्युपरिष्ठात् । ३५ ।

ज्ञातवेदो वपाया गच्छ देवास्त्वं हि होता प्रथमो बभूव ।

घृतस्याग्ने तन्वा संभव सत्याः सन्तु यन्नमानस्य कामाः । स्वाहा ॥

इति प्रतिनिगम्य वषट्कृते वपां ब्रुहोति । ३६ । अत्याक्रम्य यथादेवतमाशसने पशुमभिघारयति । ३७ ॥
स्वाहोर्ध्वनभसमिति वपाश्रयणी प्रचरति प्राचोमेकशृङ्गां प्रतोचो द्विशृङ्गाम् । ३८ । संपातेनाभिब्रुहो-
ति । ३९ ।

इदमावः प्रवक्तु यत्किंचिदुद्दिष्टं मयि ।

यदाकमभिदुद्रोक् यदा शेष उतानृतम् ॥

इति चात्राले मार्जयित्वा " ब्राह्मणोस्तर्पयति प्रेष्यति । ४० । [उत्तरतः शामित्रस्य] उवध्यं गर्ते प्रविध्य-
ति । ४१ । गुग्मपर्यावर्तयन्नवदानानि श्रपयति । सव्यदत्तिणानि प्रज्ञातानि । शूले रुद्रयम् । ४२ । ॥ ४ ॥

सुचं शूर्पं चादायाधर्षुः प्रत्युपक्रामति । १ । ब्रौह्मीणां पशुपुरोडाशमनुनिर्वपति समानदेवतं पशुन-
कादशकपालं द्वादशकपालं वा । २ । न पात्राणि प्रोक्षति । नाव्यं निर्वपति । ३ । पश्चादुत्तरवेदेत्युक्थौष-
धाः पिष्टलेपे निनयति । ४ । अलंकृत्य ब्रुह्मपभृतोर्वदपिन्द्राग्निभ्यां पुरोडाशस्यानुब्रूहीत्यनुवाचयति

3, 5) M1, ज्ञातवेदाइति (offenbar nach der MS.-regel für °da iti) mss. ausser M1CPa. — 27) अतिता M1 (zu dy° cr° cf. MS. III, 130, 12). — 28) प्रवर्कृति mss. ausser M1CPaPa. — 29) स्वा-काकृतिभ्यः mss. ausser M1C, प्रयज्ञेन fehlt in M2B. — 32) वपां zweimal in M2B (zur sache vgl. Schwab p. 118 ff.). — 36) वषट्कृते वपां so C, वषट्कृते M1, bloss वषट्कृते d. ubr. — 37) य-थादेवत° so hier alle wie auch 1, 8, 5, 13

(sonst daneben auch यथादेवत°), °शासने wie sü. 9 mss. ausser M1PaPa. — 40) यत्किंचिदु° mss. ausser M1C, °पिदुद्रोक् M1. — 41) [] fehlt in M1CPa, aber nicht auch in Pa. — 42) पर्यावर्तन° mss. ausser M1CPa.

5 (cf. MS. I, 2, 17; III, 10, 2-4; Âp. Cr. 7, 22-26; Schwab p. 123-149); 4) °व्यूक्षौ° BNS (die übr. ebenfalls ohne f ausser Pa). —

। ५ । आश्राव्येन्द्राग्निभ्यां पुरोडाशस्य प्रेष्येति प्रचरति । ६ । औपभृतं ब्रुह्मामानोपीग्रे पुरोडाशस्यानुब्रु-
ह्मैग्रे पुरोडाशस्य प्रेष्येति प्रचरति । ७ । आग्नीध्रभागमपायात्येडाग्रे पुरोडाशं मृद्यां^{१)}भिधारयति । ८ ।
दन्तिणाग्निर्को होमी ऊत्वा कपालानि विमुञ्चति । ९ । श्रुतेष्ववदानेषु प्रतिप्रस्थाता पृषदाद्यस्य सुवेणोप-
कृत्य वेदोपपानः " श्रुतं हविः शमिता इति पृकृति ॥ श्रुतमिति प्रत्याह । समयार्थं द्वितीयं । प्राप्य तृतीयम्
। १० ॥ स्वाहोष्माणो ऽव्यथिय इत्यूष्माणमनुमन्त्रयते । ११ । हृदयमवदानेषु कृत्वा शूलं निरधात्यस्पर्श-
प्रतिषिद्धानि । १२ । उत्तरतः परिक्रम्य " ब्रुष्टं देवेभ्य इति यथादेवतं पशुमभिधारयति । १३ । विवाति-
नानि कृत्वात्तराग्निं यूपं च कुरति । १४ । दन्तिणतः प्रतिप्रस्थाता पञ्चकोत्रा [उत्तरतो] बर्हिष्युपसादय-
ति । १५ । उपस्तृणाति ब्रुह्मामुपभृतोडायाच्यां वसाहोमकृवन्त्याम् । १६ । ब्रुह्मं हिरण्यशकलमव-
धाय " मनोतयै हविषो ऽवदीपमानस्यानुब्रुह्मोक्त्यनुवाचयति । १७ । उत्सादतो ऽङ्गानां प्लनशाखाया
अधि स्वधितिना द्विर्द्वयव्यति हृदयास्त्रिह्याः क्रोडात्सव्यात्कपिललाटात्पार्श्वगोर्ध्वको वृक्रगोर्द-
न्तिणस्याः श्रोणोः पूर्वार्धात् । १८ । गुदं त्रेधा विभज्य तस्याणीयस उपभृति च्यङ्गणां स्विष्टकृते समवय-
ति दन्तिणस्य कपिललाटस्य पूर्वार्धाद्भुदस्य मध्यात्सव्यायाः श्रोणोः पश्चार्धात् । १९ । घनस्थीनां देवताना-
मिडामवधाय यूपेणोपसिञ्चति । २० ॥ अयानोपधीनां रस इति स्वधितिना यूपमायीति । २१ । तस्मिन्मेदः
पर्यस्यति । २२ । त्रेधाव्यति ब्रुह्मामुपभृतोडायाच्यां वसाहोमकृवन्त्याम् । २३ ॥ रउसीति वसाहोमं गृ-
हीत्वा पार्श्वेनापिदधाति । २४ । ब्रुह्मं हिरण्यशकलमवधायभिधारयति । दितृभृतम् । २५ ॥ इन्द्राग्नि-
भ्यां ह्यगस्य हविषो ऽनुब्रुह्मोक्त्यनुवाचयति । २६ । आश्राव्येन्द्राग्निभ्यां ह्यगस्य हविषः प्रेष्येति प्रचर-

१) °पायातयतोडाग्रे mss. ausser M₁, मृद्या^२ CP₃
मृद्या° d. ubr. (? Wohl nicht aus einem ge-
läufigen worte entstellt). — 10) Ausser शमि-
तारइति M₁ haben alle nach MS. III, 132, 4
wie oben. — 11) स्वाहोष्माणो mss. ausser
M₁P₃, व्यथिय M₁ (cf. v. Schroeder zu MS.
I, 27, 4), इत्यौष्माणम्^३ mss. ausser M₁CP₃
— 12) [] fehlt in M₁ cf. auch Áp. Cr.
7, 23, 11, उत्तरैर्बर्हिषि Pa. — 13) उत्सादतो
so CP₃ (nach P₃ = *krntanasthanāt*, wodurch
Schwab's conjectur p. 144 bestätigt wird) उ-
त्सादतो M₁ उत्सादितो d. ubr., प्लनशाखाया
अधि corr. wie auch schon Schwab °खयाअधि
M₁Pa °खयाअधि° C °खयाअधि° d. ubr., °पर्वकणा-

वृक्रा° mss. ausser M₁CP₃ (alle schreiben ?
wegen des vorherg. r cf. zu 1, 2, 6, 24). —
14) तस्याणीयस so offenbar P₃ cf. Schwab
तस्याणीयस्तउप° M₂BNS तस्याःप्रायणीयस्त-
उप° M₁ तस्याःप्रायणीयस्योप° C, मध्यात् fehlt
in mss. ausser M₁CP₃ (in S nachgetragen)
cf. auch MS. III, 133, 16. — 20) देवता° mss.
ausser C cf. sü. 29, wo alle wie C haben;
°मिडावाम° P₃ (so besser?). — 21) °वदाया° C.
— 22) cf. Män. Gr. 2, 4, 10, wo die inter-
punction vor *yathā* zu streichen ist; *yathā*
vajinena ist = *vajinavat* und bezieht sich
auf Man. Cr. 1, 7, 2, 16; *वनस्पति* fehlt in
mss. ausser M₁C.

ति । २७ । अर्धर्चे याव्यायाः प्रतिप्रस्थाता " घृतं घृतपावानः पिबतेति वसाहोमं ब्रुहोति । २८ । देवैः
प्रचर्य वसाहोमशेषेण दिशः प्रतिवर्तति यत्र वाजिनेन । वनस्पतिं पृषदाव्यस्य । २९ । सकृद्वदाय " व-
नस्पतये ऽनुब्रूहोत्यनुवाचयति । ३० । आश्राव्य " वनस्पतये प्रेष्यति प्रचरति । ३१ । ग्रीष्मत्तं ब्रुहामा-
नोपमये स्विष्टकृते ऽनुब्रूहोत्यनुवाचयति । ३२ । आश्राव्यमये स्विष्टकृते प्रेष्यति प्रचरति । ३३ ॥ ऐन्द्रः
प्राण इत्यवदानशेषमिडां च संगृहति । ३४ । उपहूयमानायामध्यध्नो ह्योत्रे कुरति । वनिष्ठमग्राधे । ३५ ।
भक्षयित्वा मार्जयते । ३६ । वरां दत्तिणा । ३७ । ॥ ५ ॥

शानुयात्रिको समिधमादायां ग्रीदौपयज्ञानङ्गारानाहोपयज्ञरूपसिद्धं ब्रह्मन्प्रस्थास्यामः ॥ समिध-
मादायागोत्तरिधौशाभि च सकृत्सकृत्संमृष्टांति प्रेष्यति । १ । जामित्रादङ्गारानाग्रीधो अथता ह्येतुर्त-
र्वेदि निवपति । यत्रा प्रेषितं च संगार्ष्टि । २ । सिद्धशानुयात्रिभ्यः । ३ । पृषदाव्यं ब्रुहामानोपमयावर्गकाद-
शानुयात्रान्यत्रति । ४ ॥ देवेभ्यः प्रेष्यति प्रथमं " प्रेष्य प्रेष्येत्युत्तरान् । ५ । असंभिन्दन्मुदस्य प्रतिप्रस्थाता
स्थविमतो ऽवदाय " समुद्रे गच्छ स्वाहेतिप्रभृतिभिर्वपद्वारे वपद्वारं ब्रुहोति । ६ ॥ मनो ह्यार्द्धं योक्तेति
हृदपदेशमारभ्य जपति । ७ ॥ ग्रीष्मधोभ्यस्तेति र्धेषु लेपं निर्गार्ष्टि । ८ । अत्याक्रम्य संगृह्य स्वरं
ब्रुहामनन्तर्यधस्ताक्षरूपरिष्टाच्च । ९ । ब्रुह्मा स्वरुमवधाय " दिवं ते धर्मा गच्छति ब्रुहोति । १० ।
उर्ध्वं स्वरुर्हमात्प्रागनुदशाव्यो नोपस्पृश्यः । ११ । सिद्धमा सक्तवाकात् । १२ ॥ सूक्ता प्रेष्येति संप्रेषः
। १३ । सिद्धं पत्नीसँयात्रिभ्यः । १४ । त्राघन्या पत्नीः संवाजयति । १५ । उत्तानाया देवाना पत्नीभ्यो ऽवय-
त्यग्रे गुरुपतये नोच्या । उत्तानाया इडाम् । १६ । सिद्धमा समिष्टयत्रुभ्यः । १७ । त्रोग्णि समिष्टयत्रुंयि
ब्रुहोति । १८ । प्रलेनावभृयं यन्ति प्राज्ञो दत्तिणा वा । १९ ॥ प्रुगमि तमभिजोच यो अस्मान्द्वेष्टि यं च वयं
द्विष्म इत्याक्तनोदकेन खनति । २० ॥ धामो धाम इति तद्याख्यातम् । २१ ।

6 (cf. MS. I, 2, 18; III, 9, 4, 10, 7; Āp. Īr. 7, 26-28; Schwab p. 149-164): 1) शानुया-
त्रि° mss. ausser M1CP3 wie 1, 3, 4, 1, °पयत्रा-
नङ्गा° corr. °पयत्रादङ्गा° d. mss., °गारानो[गार-
राना NS]रोपयिष्ठरूपसिद्धं mss. ausser M1C,
2. समिधमादाया° M2B wie 1, 3, 4, 1, सकृत्
M1 nur einmal. — 2) शामित्राद° corr. cf. zu
1, 8, 4, 20 शामित्राद° M1C शामित्रोयाद° d. ūbr.
cf. 2, 2, 5, 22. — 3) स्वरुम् noch einmal nach juh-
vām mss. ausser M1C, °धस्ताद्विरूप° C. — 11) °यूपे

mss. ausser M1, °पस्पृश्यः corr. cf. MS. III,
120, 6 ff °पस्पृश्य d. mss. — 12 ff.) °वाकाप-
सूक्ता M1C, संप्रेष्य (st. saṃpraiṣah) mss. ausser
M1C. — 13) सिद्धं (nicht siddham ā) so alle
hier wie 1, 7, 4, 30. — 14) 1. उत्तानायै mss.
ausser M1CP3, नोच्या उता° corr. cf. Āp. Īr.
7, 27, 10 ff. नोच्याता° d. mss. mit krasis,
2. °ताना mss. ausser M1CP3. — 20) इत्या-
क्तनोदकेन so nach इत्याक्तनोदकेन M1CP3,
इत्यार्द्धनोदकेन NS u. corr. 10 इत्यार्द्धनोदकेन-

अशासनः सीमनसं प्रज्ञां पुष्टिमथो भगम् ।

स्वगाकारकतो मर्त्यं यज्ञमानाय तिष्ठतु ॥

एष ते वाग्यो ॥ नमः स्वरूपो बृहद्भ्यो मारुतेभ्यः ॥ सन्नाम्नावगाम् ॥ अथशाद्दधानं भूयसमित्यनुदिशति
पूर्वं यज्ञमानः । २२ । वेदिं पर्येषति । २३ । षट् षट् मानेषु यज्जना यजेत संवत्सरे संवत्सरे वा । २४ । नैन-
मनीजानं संवत्सरो ऽतीयात् । यद्यतीयान्न मांसमस्मोवादा यशुबन्धात् । २५ । नातिप्रणीतेषु प्रणीता
स्यादन्यत्र वचनात् । २६ । विष्णुक्रमप्रभृति समानं याजमानं याजमानम् । २७ । ॥ ६ ॥

॥ इति मानवसूत्रे प्राक्सोमे ऽष्टमो ऽध्यायः ॥

॥ इति मानवसूत्रे प्रथमः पञ्चभागः प्राक्सोमाख्यः समाप्तः ॥

देकन M2 [sollte die version M1C richtig sein,
so wäre der sinn: «mit dem angefeuchteten
(herzbratspiess) wühlt er (die erde) auf (und
steckt ihn dann hinein)»; die verdorbene ver-
sion der ubrigen mss. lässt den einfluss
Āpastamba's u. a. erkennen, vgl. Schwab
p. 161 ff.). — 22) धनम् (st. bhagam) M1
cf. aber auch 1, 2, 5, 12, तिष्ठतु corr. तिष्ठत्

(so mit Virāma geschr.) d. mss., सन्नाम्ना° so
M1 सन्मा° C सनाम्ना° d. übr., अथशाद्दधानं
corr. schon v. Schröder MS. III, 120, 17 °द्-
धानं M1 °द्धानं d. übr. — 20) प्रणीता so alle.

Zu den von mir gesetzten Adhyāya-
unterschriften sowie zur schlussunterschrift
hier vgl. die unterschritten der mss. im
Vorwort.

INHALT.

दर्शपूर्णमासौ 1—3	चातुर्मास्यानि 7
पिण्डार्पितृपूजः 1, 2	वैश्वदेवम् 7, 1—2
वाजमानम् 4	वरूणप्रवासाः 7, 3—4
अग्न्याधेयम् 5	साक्रमेधाः 7, 5—7
अग्निहोत्रम् 6, 1	पितृपूजः 7, 6
अग्न्युपस्थानम् 6, 2—3	श्रुनासोर्यम् 7, 8, 1—11
आग्न्यपणम् 6, 4	पञ्चसंवत्सरिकाणि 7, 8, 12—18
पुनराधेयम् 6, 5	पशुबन्धः 8